TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KÜNHÜ'L AHBÂR'IN TEZKİRE KISMINDA İSTİTRÂD

Hilal NAYİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2010

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KÜNHÜ'L AHBÂR'IN TEZKİRE KISMINDA İSTİTRÂD

Hilal NAYİR

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Çetin DERDİYOK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2010

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. İbrahim Çetin DERDİYOK
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Hanife Dilek BATİSLAM

Üye: Yrd. Doç. Dr. Nuran YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…../…./2010

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların, kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

KÜNHÜ'L AHBÂR'IN TEZKİRE KISMINDA İSTİTRÂD

Hilal NAYİR

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. İbrahim Çetin DERDİYOK
Ağustos 2010, 117 sayfa

Bu çalışmada Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmındaki istitrâdlar belirlenerek konularına göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın amacı istitrâdların dil ve anlatım özelliklerini ortaya çıkarmak ve esere olan katkısını göstermektir. Bu yolla XVI. yüzyıl tezkire geleneğinde üslubu tamamlayıcı ögelerden biri olarak istitrâdın yeri gösterilmek istenmektedir.

Giriş bölümünde tezkirenin oluşum süreci üzerinde durularak XVI. yüzyıl tezkirelerinden bahsedilmektedir. İstitrâd kavramının açıklanmasına, Künhü'l-ahbâr'ın tanıtımına, Künhü'l-ahbâr'da istitrâd kullanımıyla ilgili bilgiye yer verilmektedir.

İnceleme bölümünde tespit edilen istitrâdlar, konularına göre sınıflandırılmıştır. Günümüz Türkçesine çevirisi yapılan metinlerde ayrıca dönemin toplumsal özelliklerini yansıtan bazı ifadeler dipnotlarda gösterilmiştir. İstitrâdların dil ve anlatım özellikleri belirlenmeye çalışılmış, XVI. yüzyılın diğer tezkirelerinden olan Sehî Beg ve Latîfî tezkirelerindeki aynı bilgileri içeren istitrâdlarla karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmadan elde edilen bulgular ortaya konulmuş, eserde üslup özelliği olarak istitrâd kullanımından faydalanıldığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstitrâd, Tezkire, Üslup, Künhü'l-ahbâr, Gelibolulu Âlî.

ABSTRACT

DİGRESSİON IN KÜNHÜ'L-AHBÂR'S TEZKİRE PART

Hilal NAYİR

Master Thesis, Turkish Language and Literature Department
Supervisor: Prof. Dr. İbrahim Çetin DERDİYOK
August 2010, 117 pages

In this study, digression of Künhü'l-ahbâr parts were determined and classified upon their subjects. Aim of this is study is to reveal the style characteristics of digressions and expose their contribution to the piece. With this, the role of digression, as one of the supplementary subjects of style in tezkire tradition, is tried to be shown.

In the Introduction part, it is focused on the formation process of Tezkire, by mentioning the 16th Century tezkires. Also, explaining the concept of digression, the introduction of Künhü'l-ahbâr and information about the usage of digression in Künhü'l- ahbâr is given here.

The digressions, determined in the analysis part, are classified upon their subjects. Also, some expressions which reflect the social feature of the period are shown in the footnotes of texts, which are translated to present day Turkish language. It was tried to determine the features of language and expression of digressions, and also to make comparison with other digressions, that contain the same information as tezkires Sehî Beg and Latîfî, which are some other tezkires of 16th Century.

In the conclusion part, the findings achieved from the study are presented and that it has been benefitted from the usage of digression, as a writing style in the piece, is emphasized.

Keywords: Tezkire, Digression, Style, Künhü'l-ahbâr, Gelibolulu Âlî.

ÖN SÖZ

Tezkire geleneği XVI. yüzyılda pek çok örnekle belirgin hâle gelir. Tezkireler şairlerle ilgili bilgilere ulaşılabilecek önemli kaynaklardandır. Bu dönemde çok sayıda tezkire yazılmıştır. Aslında bir tarih kitabı olan Künhü'l-ahbâr, dördüncü bölümünde şairleri çeşitli yönleriyle tanıttığı, şiirlerinden örnekler verdiği için dönemin tezkireleri arasında yer alır.

Gelibolulu Âlî'nin hem tarihçi hem de edebiyatçı olması üslubunu dikkat çekici kılar. Önemli üslup özelliklerden birisi şairlerle ilgili çeşitli anekdotlara, latifelere, hikâyelere yer vermesidir. Tüm bu kullanımlar istitrâdı akla getirmektedir. Dönemin diğer tezkirelerinden Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerinde de istitrâdlar bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkar. Çalışmada bu tezkirelerin aynı bilgileri veren istitrâdlar Künhü'l-ahbâr'daki istitrâdlarla karşılaştırılmış, üslup farklılıkları ortaya konulmak istenmiştir.

Gelibolulu Âlî'nin, Künhü'l-ahbâr'da şairlerle ilgili yer verdiği anekdotlar dönemin seçkin insanlarının hayatlarından kesitler sunar. Eser, bu yönüyle toplumsal tarih açısından önem taşır. Çalışmada eserin bu yönleri dipnotlar hâlinde gösterilmiştir. Çalışmanın istitrâd üslubu hakkındaki fikirlerin genişletilmesinde katkıda bulanacağı ümit edilmektedir.

Bu tezin her aşamasında bana yardımcı olan sabrıyla bilgisiyle beni destekleyen, ilgisini eksik etmeyen, değerli hocam Prof. Dr. İ. Çetin Derdiyok'a, bu konuyu seçmemizi sağlayan ve bize yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mine Mengi'ye, fikirleriyle beni aydınlatan, kaynaklar konusunda yardımcı olan sevgili hocam Prof. Dr. A. Deniz Abik'e , tezin tamamlanma sürecinde eleştirileriyle bana yön veren kıymetli hocalarım Doç. Dr. H. Dilek Batislam ve Yrd. Doç. Dr. Nuran Yılmaz'a teşekkürlerimi sunarım.

FEF2009YL10 numaralı bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimlerince desteklenmiştir.

Hilal NAYİR

Adana, Ağustos-2010

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....**i**
ABSTRACT..... **ii**
ÖN SÖZ .....**iii**
İÇİNDEKİLER.....**iv**
KISALTMALAR LİSTESİ.....**v**

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Amaç.....1
1.2. Kapsam 1
1.3. Yöntem 1
1.4. Bölümler 2
1.5. Tezkirenin Oluşum Süreci ve Bir Tezkire Örneği Olarak Künhü'l-ahbâr 2
1.6. Künhü'l-ahbâr'da İstitrâd 4

İKİNCİ BÖLÜM
İNCELEME

2.1. İstitrâdların Konularına Göre Sınıflandırılması 6
2.1.1. Şairin Mahlası, Mesleği, Dış Görünüşüyle İlgili İstitrâdlar.....6
2.1.1.1. Mahlasla İlgili Olanlar 6
2.1.1.2. Meslekle İlgili Olanlar 9
2.1.1.3. Dış Görünüşle İlgili Olanlar.....15
2.1.2. İstitrâda Göre Sosyo-ekonomik Durum ve İlişkiler 17
2.1.2.1. Padişah veya Devlet Büyükleriyle İlişkiler.....17
2.1.2.1.1. Ödüllendirilme 33
2.1.2.1.2. Suç İşleme ve Cezalandırılma……..42
2.1.2.2. Tezkire Yazarıyla İlişkiler 46
2.1.2.3. Şairlerin Birbirleriyle Olan İlişkileri 59

2.1.2.4. Hemcinse Duyulan İlgi 73
2.1.3. Olağanüstü Durum ve İnançlar 81
2.1.4. Şairin Kişiliğiyle İlgili İstitrâdlar 84
2.1.4.1. Bilgili ve Erdemli Olma 84
2.1.4.2. İçkiye Düşkünlük 86
2.1.4.3. Nüktedanlık ve Hazırcevaplık 90
2.1.5. Şairlerin Döneme Yönelik Eleştirileriyle İlgili İstitrâdlar 99
2.2. İstitrâdlarda Dil ve Anlatım Özellikleri 100
2.3. Künhü'l-ahbâr'daki İstitrâdların Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinin İstitrâd Bölümleriyle Karşılaştırılması 106
2.3.1. Sehî Bey Tezkiresiyle Künhü'l-ahbâr'da Ortak Olan İstitrâdlar 106
2.3.2. Latîfî Tezkiresiyle Künhü'l-ahbâr'da Ortak Olan İstitrâdlar 107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ **110**

KAYNAKÇA **113**
ÖZGEÇMİŞ **117**

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.: Bakınız.

C: Cilt.

KA: *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı,* Mustafa İsen (1994).

LT: *Latîfî Tezkiresi*, Mustafa İsen (1990).

LTT: *Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*, Rıdvan Canım (2000).

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı.

S.: Sayı.

s.: Sayfa.

SBT: *Sehî Bey Tezkiresi*, Mustafa İsen (1998).

TDK: Türk Dil Kurumu.

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Amaç

Çalışmanın ana amacı, Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmındaki istitrâdları konularına göre sınıflandırarak istitrâdların üslup özelliklerini belirlemektir. İstitrâdların esere üslup bakımından katkısı değerlendirilmek istenmiştir. Bir diğer amaç ise XVI. yüzyılın diğer tezkirelerinden Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerinde aynı bilgileri taşıyan istitrâdları tespit ederek üslup açısından benzerliklerini ve farklı yönlerini ortaya koymaktır. Böylelikle XVI. yüzyılda bu üç tezkirede istitrâd kullanımıyla ilgili olarak genel bir kanıya varmak, istitrâdın eski Türk edebiyatı alanında Türk dili ve edebiyatına katkısı belirlenmek istenmiştir.

1.2. Kapsam

Çalışma öncelikle Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmındaki istitrâdları kapsar. Üslup açısından benzerlik ve farklılıkların tespit edilebilmesi düşüncesiyle Sehî Bey, Latîfî tezkirelerinde Künhü'l-ahbâr'la aynı bilgileri aktaran istitrâdlar da değerlendirmeye alınmıştır.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada Mustafa İsen'in Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı adlı yayını kullanılmıştır. Metindeki istitrâdlar tespit edilmiş ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Metinler taranarak bilgisayara aktarılmış ve ilgili kısımlar günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Yayında yer alan yazım özelliklerine müdahale edilmemiştir. Metinler, günümüz Türkçesine aktarılırken sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmaktan kaçınılmış, günümüzde metni okuyan birinin rahatça anlamasını sağlayacak şekilde anlamlandırma yoluna gidilmiştir.

Aynı zamanda dönemin toplum hayatıyla ilgili terimler tespit edildiğinde bu terimler dipnotlarda açıklanmaya çalışılmıştır. İstitrâdların belirli bir anlatım düzeni olup olmadığı belirlenmeye çalışılmış, dil ve anlatım özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın bir diğer bölümünü ise Künhü'l-ahbâr'daki istitrâdların Sehî Bey ve Latîfî

tezkirelerindeki istitrâdlarla karşılaştırılması oluşturmuştur. Bu karşılaştırma yapılırken verilen bilgilerin farklı olup olmadığı ve aynı bilginin üç farklı tezkire yazarınca nasıl ifade edildiği tespit edilmiştir.

1.4. Bölümler

Çalışma giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşur. Giriş bölümünde tezle ilgili genel bilgiler verilmiş, tezkirenin ortaya çıkış sürecinden ve XVI. yüzyıl tezkirelerinden bahsedilmiştir. Künhü'l-ahbâr tanıtılmış, istitrâda değinilmiştir. Tezin inceleme bölümünde istitrâdlar konularına göre sınıflandırılmış, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. İstitrâd üslubu, Âlî'nin dil ve anlatım özellikleri incelenerek ortaya konulmaya çalışılmış, dönemin diğer iki tezkiresiyle karşılaştırılma yoluna gidilmiştir. Sonuç bölümünde ulaşılan bulgular açıklanmıştır.

1.5. Tezkirenin Oluşum Süreci ve Bir Tezkire Örneği Olarak Künhü'l-ahbâr

Biyografi, tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir türdür. Önceleri tarih içinde yer almış, zamanla bağımsız bir bilim dalı hâline gelmiştir. Tarih, insanların yaşadıkları olayları ve onların kahramanlarını anlatır. Kimi zaman olaylar kadar olaylarda yer alan kişilerin hayat hikâyeleri de önem taşır. Hayat hikâyelerini tespit etmek ise biyografinin konusudur. İslam tarihçiliği, biyografiyle başlar. Peygamberin hayatının ve yaptıklarının incelenmesi, soy sop övme alışkanlığı biyografiyi ön plana çıkarır, biyografi İslam tarihçiliğinde baskın hâle gelir (İsen, 2006, 107).

Mustafa İsen, biyografinin gelişerek "dilbilimci, şair, hekim, ve diğer meslek mensupları"nı da kapsamaya başladığını belirtir (İsen, 2006, 108). Biyografinin gelişimi beraberinde tezkire türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kemal Eraslan, tezkire kelimesinin " *tef'ile* vezninde mastar olup isim gibi" kullanıldığını belirtir. Tezkirenin kelime anlamı "anma, hatıra getirme"dir (Eraslan, 2001, 13). Tezkire kelimesinin sözlüklerde karşılığı *pusula* , *izin kâğıdı* olarak da verilmekle birlikte terim anlamı "çeşitli meslek sahipleri için yazılan biyografi"dir.

Tezkirelerde şiir alanında verilen ilk örnek Muhammed b. Salam el-Cumâhî'nin yazdığı Tabakatü'ş-şuara'dır (İsen ve Kılıç, 2002, 8). Devletşah b. Alâü'd-devle'nin Alî Şîr Nevayî'ye sunduğu Devletşah Tezkiresi daha sonra yazılacak Fars ve Türk tezkirelerine modellik eder (İsen, 2006, 108).

İlk Türkçe şairler tezkiresini yazan Alî Şîr Nevayî'dir. Daha sonra yazılan Türkçe tezkireler, Alî Şîr Nevayî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis adlı bu tezkiresini örnek alırlar. İsen, "XVI. yüzyıla kadar gelişen edebî birikim ve onların yaratıcılarını bir araya getirme ihtiyacını" Türkçe tezkirelerin yazılma sebebi olarak gösterir (İsen, 2010, 27). Bilindiği üzere Anadolu'da yazılan ilk tezkire Sehî Bey'in yazdığı "Heşt Behişt"tir. XVI. yüzyılda ilk tezkire örneğinin verilmesi beraberinde diğer biyografik eserleri de getirir. Bu yüzyılda "Latîfî'nin Tezkiretü'ş-Şu'arâ'sı önemli kaynak eserler arasında yer alır" (Mengi, 2008, 188). Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ'sı, Âşık Çelebi'nin Meşa'irüş-şuarâ'sı, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-şu'arâ'sı, Beyânî'nin Tezkiretü'ş-şuarâ'sı ve Gelibolulu Âlî'nin bir tarih kitabı olan Künhü'l-ahbâr'ı, yüzyılın diğer biyografi eserleridir.

Künhü'l-ahbâr *mukaddime* ve *rükn* adı verilen dört bölümden meydana gelmiştir. Dördüncü bölümde Osmanlıların tarih sahnesine çıkışından 1007 (1598-99) yılına kadar olup biten olaylar anlatılır, devrin devlet adamları, bilginleri, ve şairlerinden bahsedilir (İsen, 1994, 19).

Fuad Köprülü, Âlî'yi XVI. yüzyılın en büyük aydınlarından biri olarak nitelendirir ve tenkitçi yaklaşımıyla Künhü'l-ahbâr'da imparatorluğun, saray hayatının bozuk noktalarını "büyük bir cesaretle" gözler önüne serdiğini anlatır (Köprülü, 1980, 394).

Fleischer, Âlî'nin Künhü'l-ahbâr'da biçimsel olarak "tarih" yazma kurallarına bağlı olduğunu söyler, ve şunları ekler: "...eleştirel davrandı ve belli bir olayla ilgili olarak ulaşabildiği bilgi yığını içinden en doğru ya da mantıklı anlatımları bireşimleme yoluna gitti." (Fleischer, 2008, 245). Fleischer, ek olarak Künhü'l-ahbâr için "XVI. yüzyıl Osmanlı yaşamının insanî ve toplumsal boyutlarının incelenmesinde önemli bir kaynak" der. Bu bağlamda Künhü'l-Ahbâr genel tarih kitabı olmasına rağmen üslubuyla ve verdiği bilgilerle edebiyat tarihi açısından önemlidir.

Fleischer, Âlî'nin duyarlılıkla eserini oluşturduğunu, aynı zamanda titiz bir şekilde çalıştığını "…bir edebiyatçı olarak Künhü'l-ahbâr'ın karşılaştırılmasını arzuladığı yapıtları belirlerken, titiz bir tarihçi olarak da yazdığı Osmanlı tarihiyle ilgili her kaynağı tanımaya, gerektiğinde karşılaştırma ve alıntı yapmaya özen gösterdi" diyerek belirtir (Fleischer, 2008, 259).

Tietze, Âlî'nin nesrini şöyle anlatır: "...Âlî'nin biçemi kuru ve olaylara dayanan bir anlatımdan, ayrıntılı ve süslü inşaya varan geniş bir alanda değişkenlik gösterir. Bazı eserlerinde sadelik, bazılarında ise süs hakim olur."

Mustafa İsen, Künhü'l-Ahbâr'da kaynak olarak diğer tezkirelerin kullanıldığını belirtir ve Künhü'l-Ahbâr'ın şairlerle ilgili kaynaklarını "kaynak olarak adı geçenler", "tenkid için adı geçen kaynaklar" ve "adı geçmediği hâlde kullanılan kaynaklar" olmak üzere üçe ayırır (İsen, 1994, 37). Dönemin hemen hemen bütün tezkireleri bu kaynaklar arasında sayılabilir: Sehî Bey Tezkiresi, Latîfî Tezkiresi, Âşık Çelebi Tezkiresi, Ahdî Tezkiresi, Hasan Çelebi Tezkiresi (İsen, 1994, 37). Âlî, "Latîfî kavlince", "Âşık Çelebi tezkire-i şuarâsında yazmışdur ki" şeklinde ifadelerle eserinde yer verdiği bilgileri adı geçen kaynaklara dayandırır. Mustafa İsen, Âlî'nin kaynak olarak kullandığı hâlde bazı tezkirelerin hiçbir şekilde adını söylemediğini de belirtir (İsen, 1994, 42).

Âlî, Osmanlı ileri gelenlerinin yaşam öykülerine geniş yer ayırmış, o tarihte var olan Osmanlı tezkirelerinin tümünü incelemiştir (Fleischer, 2008, 260). Fleischer'ın açıklamalarına göre Âlî "tarihsel biyografiye tutkun"dur, "…geniş ve genellikle dikkatli biçimde kullandığı yazılı malzemeyi kişisel bilgilerle, usanmadan araştırdığı anlaşılan sözlü gelenek ve anlatılarla, gene çok meraklı olduğu ve akıllıca yararlandığı dedikodularla" tamamlamıştır (Fleischer, 2008, 260).

1.6. Künhü'l-ahbâr'da İstitrâd

İsmail Durmuş, istitrâdın[1] sözlükte "kovmak, uzaklaştırmak, sürmek" anlamına geldiğini belirtir, terim anlamının ise "konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, bir düşünceden başka bir düşünceye geçmek" olduğunu söyler (Durmuş, 2001, 401).

İ. Hakkı Aksoyak nesirle ilgili bilgiler verirken şunları da sözlerine ekler: "...bir nesir eseri hangi konu etrafında olursa olsun hemen asıl konuyla ilgisi olmayan ve o dönem için yadırganan birçok bilgi ve olay metin içine giriverir." Aksoyak bu durumu "nesir eserlerinde asıl konunun dışında araya giren farklı pasajlar" olarak adlandırmıştır (Aksoyak, 2010, 63).

İstitrâdın sözlüklerde verilen anlamlarına dayanılarak istitrâd için "ara söz" terimi kullanılabilir. Kemal Sılay makalesinde ara sözün İngilizcedeki ve Fransızcadaki karşılığının *digression*, Osmanlıca karşılığının ise *istitrâd* olduğunu belirtir (Sılay, 1990, 154). Aynı çalışmada Sılay, Ahmedî'nin eserindeki ara sözleri "1- görüş bildiren arasözler *(opinionative digressions),* 2- açıklayıcı arasözler *(explanatory digressions),* 3- örnekleyici arasözler *(exemplary digressions)*" olmak üzere gruplandırır ve ara

[1] Emine Seymen, "Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd" başlıklı yüksek lisans tezinin "Giriş" kısmında istitrâdın sözlüklerdeki tanımına yer verir. Bu tezde istitrâdın tanımlarına yer verilmiş olduğu için sözlüklerde geçen istitrâd tanımlarına ayrıca değinilmemiştir.

sözlerin Ahmedî'nin üslubuna renk verdiğini belirtir (Sılay, 1990, 155). Digress fiili dışına çıkmak, konu dışına çıkmak, konudan ayrılmak, konudan uzaklaşmak, parantez açmak digression, ıraklama, istitrâd, söz arasında asıl konudan uzaklaşma ve böylece söylenen söz anlamlarına gelir (http://tureng.com/search/digress). Kuşkusuz bu teknik dünya edebiyatında yer bulmuştur. Yazarlar bilinçli olarak dikkat çekmek, okuyucuyu şaşırtmak, merak unsuru oluşturmak vb. gerekçelerle bu teknikten yararlanmışlardır.

İstitrâdın üsluba etkisi "bir av peşinde koşuşturan avcının karşısına başka bir av çıkmasıyla onun peşine takılıp kovaladıktan sonra ilk avına dönmesi" temsiliyle açıklanır. Bu temsil, istitrâdın "devam eden konunun monotonluğunu kırarak okuyucunun dikkatini çekmek, zihnini açmak, söze çeşni katarak ilgi ve merak uyandırma" işlevini açıklar. Bir üslup özelliği olan istitrâd "Câhiz'e göre okuyucuyu sıkıp bıktırmamak ve dinlendirmek için uzun konu arasına bir münasebetle anekdot, fıkra, haber, hikâye vb. şeyler sokmaktır" (Durmuş, 2001, 401).

Künhü'l-ahbâr'da, Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerinde olduğu gibi istitrâd örneklerini görmek mümkündür. Künhü'l-ahbâr'da şairle ilgili verilen bilgilerin arasına hikâye, latife başlığı altında anlatılanlar, anekdotlar, tezkire yazarının eleştirileri, düzeltmeleri, yorumları girer. Bunlar ara söz başlığı altında değerlendirilir ve istitrâd örneği olarak kabul edilir. Şairler hakkında anlatılanlar birbirinden bağımsızdır ancak anlatılanları belirli konu başlıkları altında sınıflandırmak mümkün olmuştur. Şairlerin padişah ya da devlet büyükleriyle ilişkileri, kendi aralarında geçenler, insani özellikleri belirgin bir şekilde anlatılan olayların konularını oluşturur. Tezkire yazarının belirli bir kesimden olması ve yine tezkirenin "yüksek zümre"ye yönelik olması bu konuların ön planda olmasını sağlamıştır. İstitrâdla amaçlanan "dikkati çekme, merak unsuru oluşturma" ancak belirli bir kesimin ilgisini çekebilecek konularla mümkün olur. Ana metinden uzaklaşan okuyucunun, ara söz tekniğiyle dikkatini çekmek mümkün olur.

Gelibolulu Âlî, bulunduğu devlet görevleriyle pek çok bilgiyi kaynağından edinmiştir. Saray ve çevresinin sosyal tarihe kaynaklık edebilecek bilgilerini eserine aktarır. Bu bilgiler çeşitlilik gösterir, zaman zaman dönemin meslekleriyle ilgili bilgiler verilirken zaman zaman da şair meclislerinden çeşitli sahneler, kareler göz önüne serilir. Tüm bu bilgiler, şairle ilgili verilen biyografik bilgilerin arasına sıkıştırılmıştır. Geniş kaynakçasıyla Künhü'l-ahbâr'da çeşitli bilgilere yer veren Âlî edebiyat bilgisine güvenerek şairleri eleştirir. Tüm bu özellikler, bizi, Künhü'l-ahbâr'da istitrâd üslubunu araştırmaya sevk etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. İstitrâdların Konularına Göre Sınıflandırılması

2.2.1. Şairin Mahlası, Mesleği, Dış Görünüşüyle İlgili İstitrâdlar

2.2.1.1. Mahlasla İlgili Olanlar

Kaynaklarda, Arapça kökenli mahlas kelimesinin karşılığı "kurtulacak, sığınılacak yer"dir, ancak kelime edebiyat terimi olarak yaygınlaşmıştır. Mahlas, şairlerin şiirlerinde kullanmış oldukları adlar olarak tanımlanabilir. Harun Tolasa mahlas için "tezkirecilerin bazı şairlerde üzerinde ayrıca durup belirtmeye çalıştıkları önemli hususlardan birisidir" der (Tolasa, 1983, 239). Tezkire yazarının şairi sadece mahlasla tanıtmasını, mahlasın şairin adı yerine geçecek kadar yaygınlaşmasıyla ilişkilendiren Tolasa'ya göre bu durumda "şairin mahlası etrafında o devir şairleri arasında dönen fıkra, latife, şaka vb. durumlar veya bizzat yaşanmış ve hikâye hâline gelmiş olaylar; tezkirecinin gerek genel olarak mahlas meselesine, gerekse şu veya bu şairin mahlasına ya da diğer bazı özelliklerine karşı duyduğu ilgi" de etkili olabilir (Tolasa, 1983, 240).

Künhü'l-ahbâr'da **Zâtî, Selîkî, Rızayî, Riyâzî** mahlaslı şairlerde mahlaslarıyla ilgili olarak ara sözlere yer verildiği görülür. Zâtî'nin mahlasını şiirde kullanırken kendisiyle ilgili olan diğer iki özelliğini de belirtmesi Alî Paşa'dan takdir görmesini sağlar.

Zâtî

> Merḥūmuñ samem marażına ibtilāsı daḫi söylenürdi. Bilmeyen ṣanurdı ki begenmedügi güftārı işitmezlige ururdı. Ḥattā vezīr-i aʿẓam olan ʿAlī Pāşā ki nükte-şinās u dil-küşā luṭf u keremi mebzūl ve ehl-i dillerüñ riʿāyetinde mecbūl bir devletlü idi. Monlā Ẕātī bir gün aña bir mīmiyye ḳaṣīde virmiş ki ṣamem ḳāfiyesinde bir beyti daḫi bulunmış. Monlā Ẕātī ʿaceb ki bu ḳaṣīdede üç maḫlaṣ riʿāyet itmişsün. Remmāl ve Ẕātī edālarına ḳanāʿat itmeyüp ṣamem lafẓını bile irādet itmişsün dimişler. Ve me'mūlinden ziyāde cā'ize-i seniyye virmişler. Hele bārī ol zamānuñ vezīrlerinde bu deñlü

leṭāfet-i ṭabʿ u maʿrifet olurmış. Şimdiki ʿazīzler gibi şuʿarāya ḥased ü ʿadāvetleri nādir idügi taʿayyün bulurmış (KA, 216).

Zâtî'nin sağır olduğu söylenir. Onun bu durumunu bilmeyenler beğenmediği sözü işitmezliğe vurduğunu sanırdı. Vezir-i Azam Alî Paşa; nükteden anlayan, açık yürekli, cömert, gönül ehlini koruyan bir yaratılışa sahipti. Molla Zâtî, bir gün ona mimiyye kasidesini sunmuş ve bu kasidede *samem* sözünü bir beyitte kafiye olarak kullanmış. Vezir-i Azam Alî Paşa kendisine: "Molla Zâtî, bu kasidede üç mahlas var. Remmâl ve Zâtî mahlaslarıyla yetinmeyip *samem* sözünü de kullanmışsın" diyerek sağırlığını zarif biçimde hatırlatmış ve kendisine ümit edilenden daha fazla caize vermiş. O zamanın vezirleri böyle güzel davranışlarda bulunan iyi huylu kimselerdi. Şimdiki vezirler gibi şairlere düşmanlık etmez ve onları nadiren kıskanırlardı.

Herkesçe bilinen mahlasının yanı sıra Zâtî, bir çeşit fal olan *remil* ile uğraştığından *remmâl* olarak da anılır. Yine sağırlığı bilinen bir diğer özelliğidir. Beyitte mahlasının dışında *remmâl* sözünü kullanarak falcılığına, *samem* sözünü kullanarak da sağırlığına gönderme yapması beğenilmiştir. Tüm bunlar vurgulanırken vezir olan Alî Paşa'nın şiir bilgisine sahip olduğu ve sanatçıya değer verdiği anlaşılır. Gelibolulu Âlî, Alî Paşa'nın bu özelliklerini belirterek onu över.

Gelibolulu Âlî'nin mahlasıyla ilgili istitrâda yer verdiği başka bir şair **Selîkî**'dir.

Selîkî

Üstādı Ṣaçlu Emīr merḥūm kendüyi gördükçe mühmel misün muʾcem mi dir imiş. Yaʾnī ki taşḥīf-i maḫlaṣını remz eylermiş. Merḥūm Ḫayālī ise kendüyi sevmez imiş. Cönklerde şiʾrin gördükçe noḳtalayup Ṣelīḳī itmeyince rāḥat itmez imiş (KA, 232).

Üstadı merhum Saçlu Emîr kendisini gördükçe "Noktasız mısın noktalı mı ?"diye sorar, yani uygun bir mahlas seçemediğini ima edermiş. Merhum Hayâlî ise Selîkî'yi hiç sevmezmiş. Cönklerde onun şiirini gördükçe noktalayıp "Şıllîkî" yapmayınca rahat etmezmiş.

Saçlı Emîr, "Selîkî" mahlasının yanlış yazıldığını vurgularken, Hayâlî de onun şiirinin olduğu metinlerde mahlasındaki "س" harfini "ش" yapar.

Görüldüğü üzere Selîkî mahlas seçimiyle yerilmiştir.

Rızâyî'ye gelince, **Rızâyî'**nin adının "Mahmut" olduğunu, babasının kadılar arasındaki yerini söyledikten sonra Gelibolulu Âlî, Rızâyî'nin mahlasıyla ilgili şu ayrıntılardan bahseder:

Rızâyî

Maḫlaṣ-perverlik ṣanʿatını mührüñde ḫatm itmiş idi. Yaʿnī ki bu maḳūle bir beyt diyup ḫātemine ḳazdırmışdı.

Min naẓmihī

Bende-i ḫācegān-ı ṣadr-ı şuhūd
Ḫāk-i rāh-ı Rıżā Baba Maḥmūd
(KA, 221).

Mahlas-perverlik[2] sanatını mühründe taşırdı. Yani böyle bir beyit deyip mührüne kazıtmıştı.

"Önde gelen, saygın hocaların kölesi, Rıza Baba Mahmud yolunun toprağıdır."

Gelibolulu Âlî, **Riyâzî** hakkında anlattıklarıyla Riyâzî'nin sanat anlayışını da vurgular.

Riyâzî

Ammā sitem-i ẓarīf maḳūlesi olup bir rengīn laṭīfesini bir ḳaṣīdeye virmezdi. Ve ʿavāmāne bir ṭībe-i ṭayyibeyi bir risāleye degişmezdi. Menḳūldür ki bir iki gün tażyiʿ-ı evḳāt idüp bit bāzārına mülāzemet itmiş. Bir maṣaṭ ṣatar dellāl bulup maṣaṭ diyu eline virmegiçün kendüsine bunca ṭaʿb u zahmet itmiş. Ve bir gün yārānı ile ʿıyş u nūş ḳaṣdına Ġalaṭaya giderken sā'ir ḫullānı tīzce cenāb-ı pīr-i muġāna varsaḳ kesb-i ṣafā itsek diyu istiʿcāl iderken hemān ki Pereme Boġazına gelinmiş. Yārān-ı bā-ṣafā kemāl-i tezāḫumla keştīye girmiş. Riyāzī mücerred īhāmını işāʿat içün ben deñiz geçmezüm diyup ol gün ʿıyş u ʿişretden ferāġati evlā görmiş. Bu sebeple

[2] Mahlasperverlik; Şairin, mahlasının manasını, sevgiliye isteğini belirtecek şekilde kullanmasıdır. Mahlas kullanarak (tahallus) yapılan bu sanat, şiiri daha çekici hale getirir (Üstüner, 2009, 842).

naḳd-i efkārını bī-me'āl güftār u maḳāl semtine ṣarf idüp küllī mü'ellefāt u āṯāra mālik olamamış (KA, 222).

Zarif denilebilecek sitemleri vardı, güzel latifelerinden birini bir kasideye değişmezdi. Halkın hoşuna gidecek kaba bir latifeyi iyi bir risaleden üstün görürdü. Rivayete göre birkaç gün bit pazarına gidip gelerek vakit geçirmiş; bir tellal bulup ona masat[3] vermek için epey dil döküp zahmet çekmiştir. Yine bir gün dostlarıyla yiyip içmek üzere Galata'ya giderken başka bir grup dostu meyhaneci hazretlerine bir an önce varsak da eğlenceye başlasak der, acele ederler. Kayıklara binilecek Pereme boğazına gelirler. Şen şakrak dostlar grubu büyük bir izdihamla gemiye biner. Fakat yalnız Rıyâzî, "Ben denüz geçmezüm." diyerek o gün eğlenceye gitmez. Böylece düşünce mücevherlerini anlamsız yere söz sanatına harcayıp bütün bir eser sahibi olamamıştır.

2.1.1.2. Meslekle İlgili Olanlar

Tezkirelerde yer alan şairlerin kimi zaman meslekleriyle ilgili bilgi aktarılır. Şairlerin meslekleriyle bağlantılı olarak anlatılan olayların bazılarından o dönem şairlerinin ekonomik durumları öğrenilebilir. Yine şairlerin mesleklerinde yaşadıkları sıkıntılar ya da meslekleriyle ilişkili kendilerine yöneltilen eleştiriler de bu kısımdaki ara sözlerin konuları arasındadır. Künhü'l-ahbâr'da **Şeyhî**, **Vasfî**, **Enverî**, **Rahîkî** ve **Riyâzî-i Diger**'in meslekleriyle ilgili ara söz niteliğinde olaylar anlatılmıştır.

Şeyhî'nin hekim olduğu bilinir. Nihat Sami Banarlı, Üniversite Ktb. yazmalarından 861 No. da kayıtlı Husrev ü Şîrîn nüshasının 27-28-29 varaklarının kenar notlarından Şeyhî'nin hayatının sonunu Germiyan'da, bir attar dükkanı açarak hekimlikle ve bir nevî eczacılıkla geçirdiğini kaydeder (Banarlı, 1971, 457). Gelibolulu Âlî'nin aktardığı aşağıdaki olay Şeyhî'nin attar dükkanında başından geçmesi muhtemel olan olaylardan biridir.

Şeyhî

Egerçi ki keḥḥāl imiş ḥālā yine ʿalīl-i bergeşte-aḥvāl imiş. Ẓurefādan biri bir aḳçalıḳ kuḥl alup muḳābelede bir yirine iki akçe virmiş. Ve hāzā ḥaḳḳ-ı kuḥlüñ diyu ḳaṣdını bildürmiş. Yaʿnī kendün ʿalīl ü aʿmā ve ʿillet-i ʿayn ile

[3] Masat **masat**
Bıçak vb. kesici araçları bilemekte kullanılan kayış ya da bileyi taşı. [Derleme Sözlüğü c: 12]

nā-bīnā iken illere kuhl ṣatarsuñ kendüne ʿilāc itmede tevaḳḳuf idersün mażmūnını işāret itmiş (KA, 114).

Şeyhî göz hekimiymiş ama talihsizliğinden gözü görmezmiş. Bir gün şehrin ileri gelenlerinden birisi bir akçalık sürme alıp karşılığında iki akça vermiş. Neden böyle yaptığını "Sürmenin değeri bu, sen kendin körken başkalarına şifa olsun diye sürme satarsın kendin bundan yararlanmazsın, akçenin biriyle de kendine sürme al" sözleriyle açıklamıştır.

Vasfî hastalıklı yapısından dolayı mesleğinde sıkıntılar yaşar. Sık sık öldüğü söylentisi çıkarılır. Kadılık mesleğini sürdürmek için Vasfî'nin mücadele ettiği ve yazdıklarıyla kendini ifade ettiği görülür.

Vasfî

Ġāyet żaʿīfü'l-mizāc u bīmār ve ikide birde rıḥleti şöhre-i dār u diyār olmaġın öldi diyu ḳādılığını alurlardı. Dirliginden ayrı düşmiş mürde gibi ḥużūr u rāḥatı gülzārını pejmürde ḳılurlardı. Ḥattā bir defaʿ daḫi manṣıbı alınmış. Düşe dura vezīr ʿAlī Pāşāya gelüp bu ḳıṭa ile muḳarrer itdürmiş.

Naẓm

Vaṣfī-i pīr ü nātüvān içün
Öldi diyu rivāyet itmişler

Ġālibā şerm ile ḥużūrunda
Ḥayretinden kināyet itmişler

Gördüler günde biñ kez öldügümi
Biñde birin ḥikāyet itmişler

(KA, 169).

Çok zayıf ve hastaydı. İkide bir öldüğü haberi gelir, kadılık görevi elinden alınırdı. Yaşadığı yerden ayrı düşmüş, yaşamak için gerekli olan nafakası kesilmiş, ölü

gibi onun huzur içindeki gül bahçesini perişan ederlerdi. Yine bir keresinde görevi alınmış, o da düşe kalka, vezir Âlî Paşa'ya gelip bu kıtayı söylemişti.

"Zayıf, yaşlı Vasfî için öldü demişler."

"Vasfî, senin huzurunda utancından donup kalmış, ondan kinaye yoluyla böyle söylemişler."

"Ben günde bin kez ölürüm, her gün çok sıkıntı çekerim, anlatanlar binde birini söylemişler.

Enverî ve Kıyâsî arasındaki çekişme Kıyâsî'nin Enverî'nin mesleğiyle ilgili olarak onu hicvetmesi açısından ilginçtir.

Enverî

Monlā Ḳıyāsī ile bir ḫuṣūṣ içün ki mā-beyn olmış. Mürekkebçiliğini yüzine urup yaʿnī ki hicvi ile mezbūrı teşhīr ḳılup lisānından bu beyt-i ġarībi ṣudūr bulmış.

Naẓm

O bir cehl-i mürekkebdür mürekkeb ṣatmadur kārı
Cihanda Enverī gibi siyehkār olmasun kimse
(KA, 198).

Enverî ile Kıyâsî, bir işten dolayı bir araya gelmişler, araları bozulmuş. Kıyâsî, Enverî'nin mürekkepçiliğini -mürekkep satıcısı olmasını- yüzüne vurmuş, onu ele güne rezil eden bu beyit ortaya çıkmış:

"O kara cahildir, yazı yazmayla işi olamaz, onun işi mürekkep satmaktır."

"Dünyada kimse Enverî gibi suçlu, günahkâr olmasın."

Kıyasî, Enverî'yi hicvederken onun mesleğiyle ilgili söz oyunları yapmış, hem mesleği dolayısıyla onu yermiş, küçümsemiş, hem de onun ahlaksız birisi olduğunu ifade etmiştir.

Rahîkî'nin mesleğiyle ilgili olarak birtakım bilgilere yer verilirken onun gelir durumu da gözler önüne serilir.

Rahîkî

İstanbul Ḳuloġullarından ve ol zümrenüñ taḥṣīl-i maʿrifete meşġūllerinden iken Muṣṭafā Aġa fevtinden ṣoñra ʿulūfesi kesildi. Ferdī nām ferīd-i cevānuñ genc-i ẕātına nigeh-bān ḳonılmaġın derdmendüñ dirligi kāşānesini rūzgār ḥarābe virdi. Yaʿnī ki aġā-yı müşārunileyh ʿāşıḳ-bāzlıġa muḳayyed ve bir gice İstanbul yanġınında mest ü medhūş bulunduġı erkān-ı devlete maʿlūm u müşāhed olmaġın ol cevān-ı bī-hemtā ki ṣadef-i ʿālemde ḥüsn ile ferīd ü yektā idi. Deryāya atılup nā-peydā kıldılar. Ve aġa-yı medhūşuñ irtesi dīvānda boynını urdılar. Raḥīkīnüñ ne günāhı vardur aġası emri ile bir ḫidmete fermān-ber-dārdur diyu siyāṣetden gücle ḳurtardılar. Bi'l-āḫāre bir ʿaṭṭār dükkānı açdı. Gāh fenn-i ḥikmete gāh maʿcūn-furūşluġla kesb-i maʿīşete muḳayyed oldı. Giderek meşāyiḫ-ı vāṣılīnden biri mezbūruñ faḳr u faḳāsına teraḥḥuman filonya-i Selīmī nāmındaki nüsḫayı getürdi. Eczāsınuñ kimini arturdı ve kimini eksiltdi. Ḥüsn-i naẓar u iʿtibārla cevher-i iksīre naẓar idüp Raḥīkīyi tedrīcle ġınāya vāṣıl itdi. Bu ḥālle sene ṣülüş ve ḫamsīn ve tiṣami'ede ol daḫi raḥmān yolına gitdi. Ammā māʿācin ü berşinüñ revācı kendüden ṣoñra kemālin buldı. Farażā sene elf-i hicrīde aḫbār-ı şiḳātle ṣıḥḥati yetmişdür ki otuz miḳdārı cevān u ġılmān şebān rūz eczā dögerler ve muttaṣıl büyük ḳazanlar ile maʿācīn bişürürler yine de silk-i ṭālibīndeki aḥbāb-ı keyfe yetüşdüremezler idi. Ḥarcları maḥsūb olduḳdan ṣoñra yevmiyye üçer biñ aḳçalıḳ maʿācīn ṣatduḳları muḳarrerdür dirler. Ḥattā bu deñlü kār u kesb eyleye cenāb-ı mīrīye resm ü ḫarc n'içün virilmeye diyu defterdār-ı emvāl olanlar taʿarruż eylediler. Sāl-be sāl ḳırḳar ellişer biñ aḳça almaġı ḳānūn-ı cedīd vażʿ itdiler. Ammā kendü zamānında daḫi rūz-merre üçer yüz aḳça intifāʿ vāḳıʿ olmış. Ḥammām aḳçasına muḥtāc iken rūz-merre ol deñlü ʿavāʿide dest-res bulmış (KA, 220).

Kuloğullarındandır[4]. Eğitim görürken Mustafa Ağa'nın ölümünden sonra maaşı kesilmiştir. Rahîkî, Ferdî adında bir gencin hazinesine bekçi olarak atanır; fakat bu garip dertlinin yuvasını felek perişan eder. Adı geçen ağa aşk oyunlarına düşkündür, bir

[4] Yeniçerilerden herhangi birinin ocaklarda babaları gibi askerlik eden oğulları hakkında kullanılır bir tâbirdir (Pakalın, 1993, C.II, 21)

gece İstanbul yangınında Ferdî'yle sarhoş bir hâlde bulunur. Devlet erkânı bu durumdan haberdar olur. Eşsiz güzelliğiyle tanınan Ferdî'yi denize atarak öldürürler.[5] Ve ağanın da ertesi gün divanda boynu vurulur. Rahîkî'yi günahı yoktur, o ağasının fermanını yerine getirmiştir, diyerek güç bela idamdan kurtarırlar. Rahîkî, sonradan bir attar dükkanı açtı. Bazen ilimle bazen de macun satarak kazanç elde etti. Onu tanıyan şeyhlerden biri Rahîkî'nin yoksulluğuna acıdı ve ona filonya-i Selîmî[6] adındaki bir nüshayı getirdi. Malzemelerden kimini arttırıp kimini eksiltti. İksirin rağbet görmesiyle Rahîkî zamanla zenginleşti. Bu durumdayken sene 953'te (m. 1546) öldü. Ancak macunun ve afyon karışımının kıymeti onun ölümünden sonra arttı. Mesela hicri bin (m. 1592) yılında güvenilir kaynaklara göre gençler ve köleler gece gündüz ecza döverler, devamlı büyük kazanlarda macun pişirirler yine de sıraya girmiş kimselere yetiştiremezlerdi. Harçları hesaplandıktan sonra günlük üçer bin akçalık macun sattıkları söylenir. Ticaretle uğraşanlardan bazıları bu denli kazanç getirmesine karşılık vergi verilmemesinden dolayı valiye yakınırlar. Bunun üzerine yeni bir kanun çıkarılarak yıldan yıla kırkar ellişer bin akçe alınmaya başlandı. Kendi zamanında -Râhîkî yaşarken bile- günlük üçer yüz akça kazanmak mümkün olmuştur. Hamam akçasına muhtaçken her günkü gelirinin bu kadar büyük miktarda olması onu zenginleştirmiştir.

Müneccim olan Riyâzî'nin o dönemde veba salgınıyla ilgili olarak önerilerde bulunması dikkat çekicidir.

Riyâzî-i Diger

> Menḳūldür ki dār-ı veba ve cezire-i taʿunla müsemmā olan İstanbul şehrini ol renc ü ʿınādan ḥıfẓ içün sūr-ı Ḳosṭantiniyye dāḫiline çaylaḳ kondurmamaġa müteʿallik daʿvālar itdi. Baʿżı erbāb-ı devlet iʿtiḳādāt-ı nāsa ḫalel virür ḥālatdur diyu ruḫṣat virmemegin mübāşereti cā'iz görülmedi. Aña binā'en rūzgāra incindi. Yıldan yıla taḳvīm istiḫrācına bile muḳayyed olmaz oldı. Ḥattā meşāhir-i müneccimīnden Mevlānā Luṭfullāh vefātında aṣḥāb-ı

[5] Künhü'l-ahbâr'da Ferdî'nin anlatıldığı kısımda buradaki bilginin aksine Ferdî'nin öldürülmediği bağışlandığı belirtilir (İsen, 1994, 254).
[6] Uyuşturucu etkisi olan bir tür macun (Düzbakar ve Ercan, 2006, 22).

nücūmdan kimse ḳalmadı. Zamāne devletlüleri ol fırḳa-i saʿīdeye naẓar-ı iltifāt ṣalmadı diyu bu ḳıṭʿayı didi. Baba Efendi merḥūma gönderdi.

Naẓmuhū

Su'āl itdi bu gün ben zerresine
Ma'ārif āsumānınuñ ḳuyaşı

Ki Lutfullāh idi evvel müneccim
Meʿāda ʿazm idüp ḳodı maʿāşı

Ya şimdi kim ḳalupdur bāb-ı şehde
Rasad-bend-i nücūm-ı ḳavm-ı Kāşī

Didüm ibni ʿÖmerle bendeñüzdür
İki ḳalduḳ cihānda göti başı
(KA, 223).

Anlatıldığına göre veba salgını sırasında İstanbul'u bu hastalıktan korumak amacıyla surlardan içeri çaylakların[7] girmemesi gerektiğini iddia etti. Fakat devletin ileri gelenlerinden bazıları halkın inanışına aykırıdır düşüncesiyle girişimlerde bulunulmasına izin vermedi. Bu durumdan Riyâzî incindi. Zaman geçtikçe bazı öngörülerden yola çıkarak geleceğe ilişkin yorum yapmaktan vazgeçti. Hatta meşhur müneccimlerden Lutfullâh'ın ölümünün ardından yıldız ilmiyle ilgilenen kimse kalmadı. Dönemin önde gelenlerinin ilgi göstermemesi üzerine bu kıtayı söyledi. Merhum Baba Efendi'ye gönderdi.

"Bir gün, bilgi göklerinin güneşi bana sordu."
"Önce Lutfullâh müneccimdi, bırakıp ahrete yürüdü."

[7] Çaylak yırtıcı bir kuş türüdür, kemirgenlerle beslendiği düşünüldüğünde farelerden bulaşan vebayı insanlara yayması söz konusu olabilir, bununla birlikte çaylakların surlardan içeri girmesini engellemeye yönelik koruma planının nasıl işleyebileceği tespit edilememiştir. Bu koruma planının geri çevrilmesinin sebebi ise çaylakların Hz. Muhammed'e yardım ettiği inancıdır. Bu yaygın inanış yüzünden halkın tepki gösterebileceği düşüncesiyle koruma planı devreye sokulmamıştır.

"Şimdi padişahın emrinde müneccim olarak kim kaldı?"
"Dedim, hepsi hepsi iki kişi kaldık. Kalanlar Ömer'in oğlu ile benim."

Müneccimlik mesleği o yıllar içerisinde gözden düşmüştür. Rıyâzî, bu duruma dikkat çekmek için beyitlere başvurur.

2.1.1.3. Dış Görünüşle İlgili Olanlar

Bazı şairlerin dış görünüşünün okuyucuya aktarıldığı görülür. Genellikle dış görünüşünde dikkat çekici özellikleri olan şairlerde bu konu üzerinde durulur. Künhü'l-ahbâr'da **Me'âlî Çelebi** ve **Mü'min**'in dış görünümlerinden bahsedilmiştir.

Me'âlî Çelebi'nin dış görünüşündeki detaylar şöyle anlatılır:

Me'âlî Çelebi

Merḥūm bir derece de küseç imiş ki aṣlā rīşi görünmemegin görenlerün gülmemesi güç imiş. Zīrā ki min vech kendüsi bir üştüre dönüp burnı anda örgüç imiş. Bu daḫi anuñ hezliyātındandur.

Ve lehū

Denedi ṭāliʿ-i naḫsin Me'ālī
Daḫi manṣıb diyu ol aġzın açmaz

Ne yüzle istesün ol manṣıbı kim
Ki seyrekdür ṣaḳalı sözi geçmez
(KA, 271).

Rahmetli sakalı görülmeyecek derecede köseymiş, görenler gülmemek için kendini zor tutarmış. Kendisi bir deveyi, burnu da bir hörgücü andırırmış. Bu beyitler onun mizah yollu söylediklerindendir:

"Meâlî, kör talihini yüzünden makam, mevki diye ağzını açmaz."
" Mevkii isteyecek yüzü yoktur çünkü sakalı olmadığından sözü geçmez."

Meâlî'nin köseliği üstünde durulmuş, onun burnu bir devenin hörgücüne benzetilmiştir. Meâlî'nin kendisi de dış görünümdeki eksikliği beytine aktarmakta hiçbir sakınca görmez.

Mümin'in fiziksel özelliklerinden çok, kılık kıyafeti ve pasaklılığından söz edilir:

Mü'min

> Cāmī ve Ḥāfıẓ benüm 'aṣrumda gelse baña bi'ż-żarūre baş egerler idi diyu söylerdi. Dānişmend nāmına olup sarāyda Baltacılar ḫācesi oldı. Lillāhi'l-ḥamd böyle bir rütbe-i 'āliyyeye yetdüm diyu bıyığın balta kesmedügi taʿayyün buldı. Gāh defʾaten elli aḳça medrese istedi gāh oldı ki yüz elli aḳça kāḍīlıġa tenezzül itdi. 'Āḳıbet altı aḳçe vaẓifeye ḳanāʾat ḳıldı. Dā'imā ṣūreti çirkīn u vesaḫnāk destārı ve cāmesi ṣād-çāk rūyı nā-şüste gāh rīş ü sebeleti nā-terāşīde ḫuṣūṣā jülīde her yiri nā-pāk bir şaḫṣ idi. Maʿa ẕālik mülūk-ı kefere evlādından geçünürdi. Cedd-i nā-pāki Sāfūr nām gebr-i maġrūr idügün haber virürdi (KA, 276).

Câmî ve Hâfız benim çağımda yaşasalardı zorunlu olarak bana baş eğerlerdi, diye övünürdü. Bir süre danişment[8] olarak çalıştı, sonra sarayda Baltacılara[9] hoca oldu. Allah'a şükür kimsenin kılıma dokunamayacağını gösteren böyle yüksek bir mevkiye ulaştım dedi. Buna rağmen bazen elli akçalık medrese hocalığıyla bazen de yüz elli akçalık kadılıkla[10] yetindi. Sonunda altı akçelik bir görevi kabul etti. Görünüşü her zaman çirkindi. Sarığı ve kıyafeti dağınık, saçı sakalı karışık, her yeri kirli birisiydi. Bununla birlikte kafir hükümdarların soyundan olduğunu öne sürerdi. Soysuz atasının Sâfûr adlı mağrur bir kafir olduğunu söylerdi.

---

[8] Yeniçeri kışlasındaki ortacami müderrislerinden okuyan ya da hariçte bir medreseye devam ederek icazet alanlardan da bu adla tanınanlar vardı. Bu sınıf yeniçeriler sefere gitmeyerek ulufeleri ile derse devam ederlerdi. İçlerinde müderris ve kadı olanlar da vardı (Pakalın, 1993, 393).

[9] Padişah sarayının dış hizmetlerinde kullanılan bir kısım müstahdeme verilen addı (Pakalın, 1993, C.I, 154).

[10] Âlî Mümin hakkında verdiği bu bilgilerle onun zaman zaman müderrislik zaman zaman da kadılık yaptığını belirtmek istemiştir. Özbilgen'in aktardığı bu bilgiler müderrislerin ve kadıların o dönemdeki kazançları hakkında fikir verir: "meslek hayatı boyunca her aşama için bekleme sürelerini tamamlayarak yevmiye gelirleri 30, 40 veya 50 akçe olan 'Otuzlu, kırklı, ellili' denen medreselere (...) müderrisliğe atanması mümkündür" (Özbilgen, 2003, 158). Kadıların "başlangıç tayinleri günlük gelir 40-150 akçe arasında olan kazalardır (Özbilgen, 2003, 164).

2.1.2. İstitrâda Göre Sosyo-ekonomik Durum ve İlişkiler

2.1.2.1. Padişah veya Devlet Büyükleriyle İlişkiler

Şairler, hükümdar ve devlet büyüklerince himaye edilir, ödüllendirilirler. Tüm bunların yanı sıra çaba göstermelerine rağmen ilgi göremedikleri, cezalandırıldıkları, öldürtüldükleri de görülür. Bu noktada hâmîlik geleneği üzerinde durulmalıdır. "Hâmî, Osmanlı toplumu gibi sosyal, onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendigi bir toplumda, sanatçının belli bir kültür çerçevesinde sanatını ifade edebilmesine yardımcı olan kişidir"(Durmuş-İsen, 2006, 8).

> Sultanların sanata ve özellikle de şiire verdikleri destek, yakın ve daha alt konumdaki hâmîlerin şiire verdikleri destekten farklı değerlendirilmelidir. Osmanlıda mutlak ve merkezi otorite olan sultana yakın olmanın yollarından biri onun uğraşlarına destek vermek olarak düşünüldüğünde, takdir toplama ve saygınlık, sultanın çevresindeki kişilerin hâmîliklerinin önemli bir nedeni olarak düşünülebilir. Osmanlı hâmîlik sistemi içerisinde, hâmîler de iyi şairleri koruyarak ve kendi himâyeleri altına alarak şiirin dolaşımda oldugu ortamda aktif rol almakta ve bir anlamda hem şairler tarafından tercih edilmeyi, hem de böylelikle sultanın beğenisini kazanacak şairleri sultana takdîm ederek onun takdirini toplamayı amaçlamaktadırlar. Böyle bir tavırdaki amaç, hâmîlerin sultana yani politik güce yakın olarak saygınlıklarını arttırma çabaları olarak yorumlanabilir (Durmuş-İsen, 2006, 49) .

Sanatçıların, dönem dönem gerek gelir bakımından üstün olanlarca gerek asillerce korunduğu, ödüllendirildiği görülür. Tezkirelerin yazılma nedenleri arasında sanatçıların himaye görme ve himaye edilebilecek kişileri tanıtma isteği de vardır. Walter G. Andrews bu durumu şöyle açıklar: "…tezkire türü, genel edebiyat kuramlarını açıklamaktan ve bunların tek tek edebiyat yapıtlarına uygulanmasını öne çıkartmaktan çok, hâmîlerin hangi şairleri destekleyeceği konusunda "iyi" seçimler yapabilmelerini sağlamak amacıyla ipuçları ve değerlendirmeler sunmakla ilgileniyordu". (Andrews, 2006, 117). Himaye geleneğinin etkisiyle bazı tezkirelerde şairlerin, padişah ve devlet büyükleriyle aralarında geçenler ayrıntılı olarak anlatılır. Hami genellikle ön plana çıkarılır, kültür gereği padişahla ilgili olumsuz bir şeyler

söylemek söz konusu değildir. Padişah dışında hamilik edenlerin ise şairlerle ilgili tutum ve davranışları, yeterli şiir bilgisine sahip olmamaları zaman zaman eleştirilir. Yine bazı şairlerin de hamisine kaba sözler söylemekte hiçbir sakınca görmediği olmuştur. Bu konu başlığında değerlendirilen şairler şunlardır: **Seyfî, Halîmî, Monla Gazâlî, Kandî, Zînetî, Sırrî-i Sanî, Germî, Germî, Gazalî, Mevlânâ Âhî, Tali'î, Eflâtun, Revânî, Nihanî**.

Seyfî hakkında anlatılanlar Bayezîd'in Seyfî'nin şiirlerini merakla beklediğini gösterir.

Seyfî

Sulṭān Bāyezīd Ḫan şehr-i Amāsiyyede mīr-i ẕī-şān iken āşinālıġ itmiş. Her ḳaçan ki manṣıb-ı ḳażādan 'arżı gelüp oḳınurmış. Seyfīnüñ yine nev-güftesi var mı diyü buyururmış. Ṣofyada ḫaylice ḫayrātı vardur. Vefātı daḫi anda vāḳı'dur. Bir gün Ṭursun nām müzevviri ṭarḥ-ı beld içün 'arż eyler. Mektūb mażmūnında bu beyti yazup nüfūzuñı farż eyler.

Beyt

Şehirlü bir müzevvirdür bu Ṭursun
Şehirde biz ṭuralum yā bu ṭursun
(KA, 156).

Sultan Bayezîd Han, Amasya'da valiyken onunla tanışmış. Ne zaman devlet görevinden gelse onu çağırırmış. Seyfî'nin yine yeni şiiri var mı, diye sorarmış. Sofya'da birçok hayratı vardır ve Sofya'da ölmüştür. Bir gün ortalığı karıştıran Tursun adlı birini şehirden uzaklaştırmak ister. Sözünün geçeceğini, Sultan Bayezîd'in kendisini kırmayacağını düşünür. Aşağıdaki beyti yazar ve Bayezîd'e verir.

"Bu Tursun, şehirli bir yalancıdır, şehirde ya biz duralım ya da o dursun."

Sultan Selim ile Halîmî arasında geçenlerin anlatıldığı bölüm, sultanla şair arasındaki ilişkiyi, dostluğu göz önüne serer.

Halîmî

İttifāḳ Sulṭān Selīm Han Ṭrabzonda Mīr-livā-yı zī-şān iken mezbūruñ aḫlak-ı ḥasanesini işitmeleri ile şeref-i ṣoḥbetine ṭālib olup daʿvetine emr-i şerīf ü ādem göndermişler. Ḥikmet Hudānuñdur isimlerindeki münāsebet ülfetlerine sirāyet itmiş. Temām ittihād üzre mücālesetleri raḳd-ı taḥḳīḳa yetmiş ve bi'l-cümle yıldızları barışmış. Yaʿnī ki çoḳ zamān geçmedin Sulṭān Selīme cülūs-ı taht-ı saʿādet müyesser olmaġla Halīmī Çelebi dahi meydān-ı raġbet ü iltifātda ḳaṭʾ-ı merāṭib ḳılmış. Ve baʿż-ı şuʿarā bu źikr olınan ülfete ki muṭṭaliʿ olmışlar. Bu maḳūle bir maṭlaʿ diyüp ṣunmışlar.

Naẓm

Şol pādişāh ki ism-i şerīfi Selīm ola
Lāyıḳ budur muṣāhibi anuñ Ḥalīm ola
(KA, 175).

Sultan Selim, Trabzon'da valiyken Halîmî'nin ahlakının güzelliğini işitir. Onunla sohbet etmek ister. Allah'ın bir hikmeti olarak isimlerindeki alaka, yakınlık dostluklarına da yansır. Görüşürler ve kolayca anlaşırlar. Kısa bir süre sonra Sultan Selim tahta geçince Halîmî Çelebi'nin gördüğü rağbet ve iltifat kat kat artar. Şairlerden bazıları bu dostluğu öğrenince şöyle bir matla diyip yazmışlar:

"O padişah ki şerefli ismi 'Selim'dir, ona layık dost da 'Halîm' olmalıdır."

Sultan Selim'le Halîmî'nin dostluklarını anlatan beyti kimin söylediği belirtilmemiştir. Günümüzde de kullanılan "halim, selim" ifadesi Sultan Selim ve Halîmî'nin dostluklarını anlatmak üzere beyitte yerini alır.

Sultan Selim'in Halîmî'ye olan düşkünlüğü bir başka olayla daha pekiştirilir.

Halîmî

Menḳūldür ki dārü'l-mülk-i İstanbula gelüp taḫt-ı saʿādetle ki müşerref olduḳda iki üç gün miḳdārı umūr-ı cumhūruñ niẓāmı ile muḳayyed olmaġın

> mezbūr Ḥalīmīyi görmemişler. Dördüncü güni mecbūr olmaġın bāġçe ḳapusından içerü iletdürüp tefaḳḳud-ı ḥāṭıra teveccüh ḳılmışlar. Ḥattā mezbūra iştiyāken ve iltifāten ben bu salṭanatı neyleyin ki üç gündür senüñ cemāl-i bā-kemālini göremezin buyurmışlar (KA, 176).

Anlatıldığına göre Sultan Selim İstanbul'a gelip tahta çıkınca iki üç gün kadar devlet işlerini düzene koymaya çalıştığından Halîmî'yi görememiş, dördüncü gün bahçe kapısından haber gönderip onun hatırını sordurmuş. Hatta Halîmî'ye özlemini belirtmek ve iltifat etmek amacıyla "Ben bu saltanatı neyleyeyim, iki üç gündür senin güzel yüzünü göremedim" demiştir.

Sultan, Halîmî'nin kendisi için çok değerli olduğunu bu sözlerle belirtir.

Monla Gazâlî'nin başından geçenler onun hâmîsince ne kadar sevildiğini gösterir.

Monla Gazâlî

> Bu daḫi mervīdür ki eṣnā-yı bezm-i şarābda Sulṭān Ḳorḳud Monlānuñ bir vaż'ına incinmiş. Var başın kes diyu ḳapucı başısına emr itmiş. Deli Birāder ki bu fermānı ṭuyar 'aḳlı başına gelüp edeb ü uṣlı ādeme döner. Ḳapucı başını tehdīd ü taḫfīf idüp keyfiyet-i sekr ḥālindeki emri ile beni öldürürsüñ. Feammā irtesi nādim olup sen daḫi pence-i siyāsetine giriftār olursun. Münāsib olan budur ki beni saḳlayasun. İrtesi ṭaleb itdükde iḫżār idüp nice iḥsānuñ alup ḥaḳlayasuñ didükde şaḫṣ-ı mezbūr görür ki deliden uṣlı ḫaber. Aña birāderüñ itdügi naṣīḥati ne anası ve ne babası ider. Biña'en'ālāẕālik Ġazālīyi saḳlayup didügi üzre 'amel eyler. Yarındası ki ṭaleb olunduḳda emriñüzle öldürdüm diyu söyler. Ḥālen ki şehzāde ḫışm u ġażabdan pür-āteş-i sūzāna döner. Bi-lā-te'hīr ḳapucı başısına siyāset emr ider. Ḥerīf görür ki ḥāl bu yüzdendür. Monlāyı iḫżār ider. Fī nefsi'l-emr ḫışmı ḳorḳusundan saḳladuġını iẓhār eyler. Ḥadd-i ẕātında nice iḥsāna sezāvār olur. Pençe-i siyāsetden daḫi rehā bulur (KA, 250).

Rivayet edilir ki bir şarap meclisinde Sultan Korkut, Molla'nın vaazından incinir kapıcı başısına "Git, başını kes!" diye emreder. Deli Birader bu emri işitince aklı başına

gelir, edepli uslu bir adama döner. Kapıcı başını küçümseyip tehdit ederek :"Sen nasıl sarhoşken verilen bir emre uyarak beni öldürmek istersin? Ayılınca pişman olup bu kez sana ölüm cezası verir. Beni saklaman daha doğru olur. Ertesi gün beni isteyince huzuruna çıkarır, bağış alırsın." der. Kapıcı başı delinin akıllıca konuştuğunu görür. Ona delinin ettiği nasihati anasının babasının bile etmeyeceğini fark eder. Gazalî'yi saklayıp dediği gibi hareket eder. Ertesi gün Gazâlî huzura çağrıldığında kapıcı başı: "Emrinizle öldürdüm." der demez Şehzade Korkut öfke ve kızgınlıktan ateş kesilir. Hemen kapıcı başının öldürülmesini emreder. Kapıcı başı Molla'yı huzura çıkarır. Öfkesinden korktuğu için onu sakladığını belirtir. Pek çok bağışa layık görülür. Öldürülmekten kurtulur.

Sultan Korkut'un Gazâlî'ye olan düşkünlüğü anlatılan olayla vurgulanır.

Aşağıda anlatılan olayla Kandî'nin ekonomik anlamda destek görmesinin sebebinin sanatı olmadığı görülür.

Kandî

Ve bi'l-cümle merḥūm İbrāhīm Paşa ḳatl olınmış. Şuʿarā-yı muvaẓẓafīnüñ sālyāneleri kesilmiş. Merḥūm Ḳandī ḫaylīce teng-dest olmış. Ḥattā veẓā'if ü ḫarc lāzimelerine ṣarf-ı maḳdūr itdügi ṭuyūr u kilāb-ı maḥṣūr ḳısmına yetişdüremez olmış. Ḳuşlar ise andan ġıdā almaġa muʿtād olmaġın başına üşerler imiş. Ol faḳīri Süleymān-ı ʿaṣr iʿtiḳād idüp farḳ-ı bī-ferrine sāye döşerler imiş. Kilāb ḫōd gürūh gürūh yanınca gezerler imiş. Evvelki minvāl üzre laḥm u ciger beẕl ide ṣanurlar imiş. Merhūm Rüstem Paşa ki sadr-ı aʿẓam oldı ben ortası açuḳ yazuyı sevmezin diyu şuʿarādan teneffüri taʿayyün buldı. Ḥālā ki Ḳandīnüñ seg-perverligini işitdi. Yevmī on aḳça vaẓīfe taʿyīn itdi.

Naẓm

Dem-ā-dem bikr-i mażmūn besleyenden oldı rū-gerdān
Bu it besler diyu Ḳandīye ḳıldı luṭf-ı bī-pāyān
(KA, 261).

İbrahim Paşa öldürüldükten sonra ondan yardım alan şairlerin gelirleri kesilmiş. Bunlardan biri olan Kandî'nin eli hayli daralmış. Hatta köpeklerinin ve kuşlarının giderlerini karşılayamaz olmuş. Kuşlar ondan yiyecek bir şeyler almaya alışık olduklarından onu görünce başına üşüşürlermiş. Kandî'yi zamanın Süleyman'ı zannedip onun başında dolaşırlarmış. Köpekler de küme küme yanında gezerlermiş. Önceden alıştıkları gibi kendilerine bol bol et ve ciğer verileceğini sanırlarmış. Rüstem Paşa sadrazam olunca "Ben ortası açık yazıyı sevmem."[11] diyerek şairlerden kaçınmaya başladı. Onları yanına yaklaştırmadı. Nasılsa Kandî'nin köpeklere düşkünlüğünü öğrendi. Ona, günlüğü on akça olan bir iş verdi.

Beyit

"Zaman zaman güzel, anlamlı sözler bulup yazan şairlerden yüz çevirdi Bikr-i mazmunları bulup söyleyenlerden yüz çevirdi. İt beslediği için Kandî'ye sonsuz lütuflarda bulundu".

İbrahim Paşa'nın katlinin ardından onun yerini alan Rüstem Paşa şairlere destek olmamıştır. Kandî'ye yardım etmesinin sebebi ise onun sanatı değil, hayvanları beslemesidir. Sonuç olarak Rüstem Paşa, Kandî'ye maddi açıdan destek olmuştur ancak bu durum bir beyitle eleştirilmiştir. Âlî'nin bu durum karşısında olayı aktarmanın dışında herhangi bir yorum yapmadığı görülür.

Zînetî'nin başı sıkıştığında hâmîsinin huzuruna çıkması şöyle anlatılır:

Zînetî

Şeyḫü'l-islām Ebu's-suʿūd-ı ʿālī-maḳām maḫdūm-ı devletmendi olan Meḥemmed Çelebi Efendiye varup gelürdi. Ekşeriyā anlaruñ ʿaṭāyā vü iḥsānı ile geçinürdi. Bir gün mestāne bāb-ı devlet-me'ābına gelmiş. Maḫdūm-ı ʿālī-ḳadr şehnişīni revzenesinden görüp nedür Monlā Zīnetī diyu iltifāt buyurmış. Ol daḫi bedīhe bu beyti oḳımış.

Ve lehū

[11] Beyitler karşılıklı yazıldığından ortada bir boşluk kalır, düzyazıda ise böyle bir şey söz konusu değildir. Rüstem Paşa "ortası açık yazı" diyerek şiiri kastetmiş olabilir.

Dāmen-ālūde vü destār perīşān yaḳa çāḳ
Ḳūyına geldi yine Zīnetī-i rüsvāy
(KA, 224).

Zînetî, yüce makamlı Şeyhülislâm Ebus-suud'un aziz oğlu Mehemmed Çelebi Efendi'ye bağlıydı. Genellikle onun hediyeleri ve bağışlarıyla geçinirdi. Bir gün sarhoşken Mehemmed Çelebi Efendi'nin evine gitmiş. Mehemmed Çelebi Efendi penceredeyken onu görüp Monla Zînetî'nin ne istediğini sormuş. O da bu beyti düşünmeden, birdenbire söylemiş:

"Üstü başı dağınık, rezil Zînetî yine senin yanına geldi."

Şairle hamisi arasında kimi zaman gerginlikler yaşandığı görülür. Sırrî-i Sanî hamisini cimrilikle suçlar ve onu yermekte sakınca görmez.

Sırrī

Bu Sırrī Ṭrabzon vilāyetinden Muẓaffer Sırrī dimekle meşhūr ehl-i ḳalem miyānında meẕkūr bir kimsedür. Dā'imā Celāl Beg merḥūmuñ dāḫil-i meclisi idi. Ḥālā yine kem-keremliginden şikayet eylerdi. Ḥattā bir ḳıt' asında

Naẓmuhū

Çünki el virmedi baña kāruñ
Götüñe ṣoḳ ṭaşaḳlu destāruñ

dimişdi. Merḥūm ise zamān-ı ḳadīmdeki ṭuralı ḥālā ki mücevveze ṣaruḳlarına maḫṣūṣ olan gibi ucı ṣoḳulmış kevrli ' imāme giymegin aña ṭokundurmış idi (KA, 309).

Sırrî, Trabzon vilayetindendir. Muzaffer Sırrî olarak kalem ehlince tanınır. Daima Celal Beg'in meclisinde bulunurdu. Yine de onun cömert olmadığından yakınırdı. Hatta bir kıtasında "Bana yardımcı olmadı o ... sarığını g... s..."demiştir. Celal Beg'in o dönemde giydiği sarık kıvrımlıydı ve resmî sarıklara benzerdi. Bu beyitle Sırrî onun sarığına gönderme yapar.

Sırrî, o dönemde yardım gördüğü kişiyi kaba bir şekilde eleştirmekte hiçbir sakınca görmemiştir. Celal Beg'in cömert olmadığını vurgular, sarığını da erkeklik

organına benzetmekten çekinmez. Gelibolulu Âlî'nin bu olayı eserine koymaktan çekinmemesi de son derece dikkat çekicidir. Büyük olasılıkla Alî, okuyucuyu bilgilendirmenin yanı sıra dikkatini de çekmek istemiştir.

Hâmîsinin cimri olmasından yakınan bir diğer şair de Germî'dir**.**

Germî

Liyāḳat-ı şānına göre mīr-i mīrān-ı mezbūrdan luṭf u kerem recāsın eylerdi. Kem-keremlik idüp ḫilāfı ẓuhūr itdükde Germī ḥiddetle germ olup hicvine ḳıṭʾalar söylerdi. Cümleden biri merḳūm ʿAli Paşa Laḥsādan maʿzūl olup Baṣra eyāleti tevcīh olınup ol semte teveccüh itdükde dimişdür. Ḥaḳḳā ki ḫūb-meşel-perverlik eylemişdür.

Min naẓmihī

[10_11] (I)

رفتی بسوی بصره چو لحسا خراب شد[12]

بعد از خراب بصره کجا میروی بکو

Germî, adı geçen beylerbeyinden (Elvan oğlu Ali Paşa)dan şanına, şerefine göre bir şeyler isterdi. Eğer paşa cimrilik edip ters davranırsa Germî hiddetlenir, onu yerecek kıtalar söylerdi. Bu yazılanlardan biri Ali Paşa'nın Lahsa'dan azledilip Basra eyaletine gönderildiğinde söylenmiştir. Doğrusu söz ustalığı yapmıştır.

Yazarı tarafından:

I Lahsa yıkılınca Basra'ya doğru gittin, peki Basra yıkılınca nereye gideceksin? (İsen, 1994, 323).

Germî, Ali Paşa'nın kendisine yasak koymasına karşılık vermekten çekinmez.

Germî

Müşārünileyh Paşa gāhī mezbūruñ la'übālī meşreb olup bī-tekellüfāne çārṣūlarda gezdügini ve her gördügi maḥbūba ezilüp güftār-ı şīrīni vaṣf-ı

[12] Reftî be-sû-yi Basra çü Lahsa harâb şüd
Baʾd ez harâb Basra kücâ mî-revî be-gû

laʿlinde sükker ezdügini menʿ u defʿ ḳaṣdın itdükde bedihe bu maṭlaʿı dimişdür.

Naẓm

10_12 (II)

بازار كرد وكوچه نشينم متصل[13]

بر رغم عرض حال چنبينم متصل

(KA, 323).

Ali Paşa, Germî'nin laubali meşrepli birisi olduğunu, çarşılarda teklifsiz gezdiğini ve her gördüğü güzele hoşa gidecek sözler söylediğini, onlara tatlı diller döktüğünü görür ve böyle davranmasını yasaklar bunun üzerine Germî aşağıdaki beyti söyler:

II. Yeryüzü ahalisinin aksine sürekli sokak ve çarşıları dolaşıyoruz (KA, 323).

Gazâlî'nin korunup kollandığı kişilerce cezalandırılması şöyle anlatılır:

Gazâlî

İstanbula gelüp Beşiktāş semtinde iḳāmet ider. Yārān-ı ḳadīminden Derv̄īş Çelebi nām ḳādī ve Sirkeci Baḫşī ol semtde bāġçeler iḥyā itmişler idi. Zurefā ve şuʿarāya mecmaʿ u melāz olup yerleşmişler idi. Birāder daḫi ol hevāya yeltendi. Lākin elinde avucunda mevcūdı olmamaġın erkān-ı devleti cerr itmesi lāzım geldi. Fe lācerem bu ḳıṭʾayı naẓm idüp erbāb-ı devleti cerr eyledi.

Naẓmuhū

Çünki mīr-i mücerredān oldum
Baña bir yir gerek emīrāne

Pādişāh-ı cihān-penāha ne söz

[13] Bâzâr gerd ü kûçe nişînem muttasıl
Ber-ragm-ı ʿarz-ı hâl çe nebînem muttasıl

Ol ḫōd ister bahāne iḥsāne

Vüzerā daḫi aġalar begler
Cümle rāżī durur ḥarīfāne

ebyātı ile ʿarż-ı ḥāl itdükde Ṣūfīzāde nām çavuş-ı ebu'l-esḫiyā hem-meşreb-i Āṣāf bin Berḫiyā Niẓāmü'l-mülk İbrāhīm Paşa emri ile mübāşir taʿyīn olundı. Birādere bu bahāne ile vāfir direm ü dīnār ḥāṣıl oldı. Baʿdemā kendüye bir mesken-i dil-küşā ve bir bāġçe-i behişt-āsā ve bir zāviye-i bī-hemtā ve mescid ü ḥammām-ı pür-ṣafā yapdurdı. Ve ḥammāmını bir ḥavż-ı ḥayāt-efzā ile engüşt-nümā ḫuşūşa ḳapluca nāmı ile müsemmā ḳıldı. Tā ki rindān u maḥbūbān-ı cihān ol hammāma aḳışdılar. Ṣafā kesb idüp çıḳanlar nüzhetgāhına yaḳışdılar. Bu ṭarīḳla ḥużūr u rāḥatda ve Āteşī nām külḫanī ve anuñ Memi Şāh nām ḫūb-rū ferzend-i nazük-bedeni bāʿiṣ-i cemʿiyyet olup birāderüñ maʿāşı aḥvāli niẓām bulup ṣafāsı nihāyetde iken nā-gehān monlādan bir ḳıṭʾā ṣādır olmış. İçindeki ebyātdan

Min naẓmihī

Ne maḥkūm orada bellü ne ḥākim
Dügündür kim çalan kim oynayan kim

beyti semʿ-i vezīre vuṣūl bulmış. Birāderi sevmiyenler ise murādı sizüñle Çeşte Bālīye taʿriżdür diyü iġvā virilmiş. ʿAḳabince Pīrī Paşazāde Meḥemmed Beg nām müderrisüñ ifsādı daḫi ol fitneye żamīme olmış. Hemān dem yüz nefer ʿacemī oġlanı ḥammāmuñ hedmine me'mūr ḳılınur. Birāderüñ bunca yıllıḳ zaḥmeti bir anuñ içinde hebā olup fenā bulur. Yaʿnī ki ḥammāmı mecmaʿ-ı ehl-i fışḳ u fücūr oldı diyu yıḳdırulur (KA, 251).

Gazâlî, İstanbul'a gelip Beşiktaş semtine yerleşmiştir. Molla'nın eski dostlarından Derviş Çelebi adlı kadı ile Sirkeci Bahşi o yerde bahçeler kurmuşlardı. Buralar seçkin kişiler ve şairler için bir araya gelecekleri bir toplantı yeri olmuştu. Birader de böyle bir şey yapmaya heveslendi, ancak elinde yeteri kadar para

olmadığından devletin ileri gelenlerinden yardım alması gerekiyordu. Aşağıdaki kıtayı yazınca devlet ileri gelenleri yardımda bulundu. yazarak bu yardımı sağladı.

Nazmından:

"Gariplerin efendisi oldum. Bana efendilere yakışır bir yer gerekli."

"Dünyanın sığındığı padişaha söz söylemeye gerek var mı? O zaten ihsanda bulunmak için vesile arar."

"Vezirler, ağalar, beyler hepsi, bana yardım yapılmasına razıdırlar."

Beyitleriyle durumu anlatınca, kendisine Nizamül-mülk gibi bir paşa olan İbrahim Paşa'nın emriyle Berhiya oğlu Asaf yaradılışlı cömertlik babası Sufîzâde adlı çavuş mübaşir tayin edildi. Birader'e istediklerini yaptırabilmesi için çok para verildi. Gazâlî; bundan sonra kendisine cennet gibi bahçesi olan ferah bir ev, çok güzel bir küçük tekke, çok hoş mescit ve bir hamam, hamamına parmakla gösterilir, ömre ömür katan bir havuz yaptırdı. Bu havuza özel olarak "Kaplıca" adını verdi. Rintler, dünyanın güzelleri o hamama akıştılar. Hamamdan çıkanlar hamamın seyir yerlerine gittiler. Bu yolla huzur ve rahatta iken serseri Âteşî ile onun güzel yüzlü, nazik bedenli Memi Şah adlı oğlu da onlarlaydı. İşlerinin düzene girdiği, çok para kazandığı, keyfinin iyi olduğu günlerde Molla birdenbire bir kıta söylemiş. Bu kıtada geçen beyitlerden:

"Orada ne hâkim belli ne mahkûm öyle bir düğün ki kimin çaldığı, kimin oynadığı da belli değil." beyti vezirin kulağına ulaşmış. Molla'yı sevmeyenler "Maksadı sizinle Çeşte Bâlî'ye taş atmadır, söz dokundurmadır." diyerek veziri kışkırtmışlar. Arkasından Pîrî Paşazâde Mehemmed Beg adlı müderrisin fesadı da o fitneye eklenince hemen yüz nefer acemi oğlanı gönderilerek "günahkârların toplantı yeri denilen" hamam yıktırılır. Molla'nın bunca yıllık emeği bir anda yok olur.

Gazâlî önce yardım görmesine karşılık hakkında çıkarılan söylentiyle elindekileri kaybeder.

Sultan Selim'le Mevlânâ Âhî'nin arasında geçeneler, Âhî'nin kendisine sunulanları geri çevirmesi açısından ilginçtir:

Mevlânâ Âhî

Merḥūm Sulṭān Selīm mezbūruñ baʿż-ı ebyātını görmiş. Ḳābil-i vücūd ancaḳ diyu pesend buyurup ḳāḍīʿaskerlere Āhīnüñ sinn ü māl ü cāhını

şormış. Henüz mülāzımdur zamān-ı ʿömri erbaʿīn idügine ḳalbimüz cāzimdür didüklerinde riʿāyet eyleñ dimişler. Anlar daḫi ṭarīḳ muḳteżāsınca bir medrese ʿarż eylemişler. Lākin ekābirden biri kendüyi pāreye çalmış. Saña küllī riʿāyet buyurulmışdur. Ḳabūl itme diyü iṭmāʿla yoldan çıḳarmış. Ḥālā ki ʿadem-i ḳabūli ʿarż olınduḳda nā-kāmlıġına sebeb olmış. Henüz ẕillet-i mülāzemetden maḥzūẓ ancaḳ bir daḫi anı baña añmañ buyurılmış. Ve ol esnālarda Āhī bir ġazel diyüp

Beyt

Didüm yāre nedendür ol ḳadd bālā vü zülf egri
Didi bu Rūmdur bunda olur ṭuġrā-yı şāh egri

Diyār-ı ʿışḳ pür-āşūb memālik ser-te-ser fitne
Şeh-i ḥüsn olıcaḳ ẓālim olur lābüd sipāh egri

beytleri semʿ-i şehriyārīye ṭoḳınmış. Ġażab-ı āteş-nehbleri müştedd olup bir daḫi teẕkīrine mecāl olmamış (KA, 174).

Sultan Selim, Âhî'nin bazı beyitlerini görmüş, beğenerek Âhî'nin yaşını, malını mülkünü, makamını sormuş. Henüz mülazım[14] olduğunu, yaşının kırka yaklaştığını gönüllerinin onunla birliğini söylemişler bunun üzerine Sultan Selim, onu gözetmelerini buyurmuş. Onlar da Âhî'ye uygun bir medrese vermişler. Ancak devlet büyüklerinden biri Âhî'yle konuşup "Sana daha fazlası buyrulmuştur, kabul etme" diyerek onu yoldan çıkarmıştır. Görevi kabul etmediği söylenince Sultan Selim bundan hoşnut olmamıştır. "Henüz aşağı makamdan memnun ancak bir daha onu bana anmayın." demiştir. O sıralarda Âhî bir gazel söyler: "Sevgiliye neden uzun boyun ve zülfün eğri dedim, dedi ki burası Rum'dur, burada şahın tuğrası eğri olur." "Aşk diyârı fitnecilerle dolu, ülke baştan başa fitne, güzellik şahı zalim olunca asker de eğri olur." beyitleri Sultan Selim'in kulağına gider. Bu beyitler, padişahı çok kızdırdığından artık Âhî'yi bir daha sultana hatırlatmak imkanı olmaz.

[14] Medrese tahsilini bitirip "icazet" alanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir (Pakalın, 1993, C.II, s. 612).

Sultan Selim, Ahî'yi gözetmek istemiştir; ancak Ahî'nin kendisine sunulan görevi kabul etmemesi, yazdığı beyitlerin padişahı kızdırması gibi sebeplerden dolayı Ahî'ye tekrar ilgi göstermemiştir.

Tâliʿî'nin hâmîsi Sultan Selim'dir. Aşağıda anlatılanlar, Tâliʿî'nin can korkusuyla nasıl hareket ettiğini vurgular niteliktedir.

Tâliʿî

> Merḥūm Sulṭān Selīm bunlara ve Sücūdīye fütūḥāt te'līfini emr eylemiş. İkisi daḫi naẓm u neṯr ile birer eṯer ḳomış. Ve illā ol pādişāh-ı ẕī-şānuñ ṭabʿ-ı ʿālīlerine muvāfıḳ ve gāh u bī-gāh istimāʿ u ışġālarına lāyıḳ olmamaġın hīç birisi şöhret bulmamış. Yine bu biżāʿa ile iltifāten ser-vaḳt-i ḫāṣa dāhil olurmış. Ḥālā ki kendü iştiʿāl-i nār-ı ġażābından korkup duḫūlden ibā üzre olurmış. Eṯnā-yı muṣāḥabetde ur Ṭāliʿīnüñ boynını buyururlarsa benüm ḫālüm nice olur diyu tereddüd ḳılurmış. Bu maḳūle vehm ü ḫavf-ı ḫafiyye müeddā olan ülfetden tecennüb ü ferāġat yegdür diyu çekinmiş. Vaḳtā ki bu maẓmūn semʿ-i şerīf-i pādişāhīye maḳrūn olur. Dāḫil-i meclis olmaḳsızın da ol manā muḳarrer degül midür. Yaʿnī ki ur boynını dinilmek ülfet bahānesi yoġ iken daḫi müyesser degül midür buyurmışlar. Mezbūruñ nevʿan ictinābından āzürde-ḫāṭır olmışlar. Baʿde zamānki bālāda mesṭūr olan ḳıṭʿayı dimiş. Ḫusūsā
>
> Nereye varsa Tāliʿī biledür
>
> mışraʿını muṣarraʿ söylemiş idi. Maʿlūm oldı ki yeñiçeri zümresi paşalaruñ evlerini başduḳda daḫi bile mi imiş buyurulduḳda ḫavfından bir tedārük idüp bile idüm ammā defʿ-i fitne için varmış idüm diyü söyler ve bu ḫavfla manşıbından ferāgat eyler (KA, 181).

Merhum Sultan Selîm, Tâliʿî ve Sücudî'ye zaferleri, fetihleri yazmalarını emretmiş. İkisi de nazım ve nesirden oluşan birer eser sunmuşlar. O şanlı padişahın yüksek yaradılışlarına uygun eserler yazamamışlar, yazdıkları ilgi görmemiş. Yine de padişah bunları huzuruna kabul edermiş. Buna rağmen Tali'i onun kızmasından korkar,

içeri girmeye çekinirmiş. Sohbet sırasında "Tali'î'nin boynunu vurun buyururlarsa hâlim nice olur?" diye korkusunu dile getirirmiş. Böyle bir korkuyla yaşamaktansa padişahın dostluğundan vazgeçmeyi yeg tutmuş. Bu durum padişahın kulağına gitmiş. Sultan Selim "Meclise dahil olmadan bu buyrulmaz mı, yani boynunu vurun demek dostluk bahanesi yokken de kolaylıkla söylenemez mi?" diye buyurmuştur. Tali'î'nin çekinmesinden, kendini sakınmasından Sultan Selim incinmiş. Sonra Tali'î yukarıdaki kıtayı söylemiş. Özellikle

Nereye varsa Tāli'ī biledür [15]

mısrasını kafiyeli söylemiştir. Sultan Selim, yeniçeri zümresi, paşaların evlerini basınca dahi "bile mi imiş" dediğinde Talii korkusundan "hazırlanıp orada bulundum ama fitneyi def etmek için varmıştım" demiş ve bu korkuyla makamdan, mevkiden vazgeçmiştir. mansıbından feragat etmiştir.

Eflâtun'un Ârif Çelebi'ye verilecek mansıbı almak için Ârif Çelebi'yi kötülediği görülür.

Eflâtun

Her naẓmına daḫl itmegin mültezim olup [8-1] (I) القصاص لا يحب القصاص feḥvāsınca ʿĀrif-i mezbūruñ ʿAcemzādeligine binā'en devletine buḫl u ġaraż eyledi. Müẕemmetine müteʿallik̟ nice türrehāt-ı bī-maʿnā yazup cenāb-ı salṭanata gönderdi. Ke'ennehū Şeh-nāmegūyluk̟ manṣıbı benüm ḥak̟k̟-ı ṣarīḥümdür maẓmūnundan dem ا نا و غبر لا ىurup [8-2] (II) daʿvāsını

---

[15] Metinde s. 181'de "biledür" redifli diğer beyitler bulunmaktadır; ancak bu beyitler konu dışı görüldüğünden buraya alınmamış, beyitler açıklanmamıştır.
Keskin oldugı bu yeniçerinün
Daima seyf-i katıʿı biledür

Yagdırur hasma tîr-i bârânı
Harbeden berk-i lâmiʿi biledür

Zârdur gerçi nefʿi de çoktur
Çok muzır var menâfiʿi biledür

Bahtı kördür bu gün bu tâ'ifenün
Nereye varsa Tâliʿî biledür

ḳıldı.Lākin ḥazret-i şehriyār-ı cihān kelimāt-ı müzaḫrafasına cidden iltifāt buyurmadı. (KA, 194)

ʿÂrif Çelebi'yi çekemezdi. Her nazmına karışırdı (I)"Elkas hikaye sevmez" (İsen, 1994, 194) manasınca ʿÂrif'in Acem oluşundan dolayı ona kin güttü. Onu yermek için nice saçma sapan söz yazıp hükümdara gönderdi. Şeh-name söyleme hakkı benimdir, onun mansıbını benim almam gerekir diyerek (II) "Ben, başkası yok" (İsen, 1994, 194) sözünü söyledi. Ancak cihan padişahı onun sahte yaldızlarla süslü kelimelerine fazla ilgi göstermedi.

Eflâtun'un şiirlerini beğenmeyen padişah ona ilgi göstermez, anlatılanlar Eflâtun'un Ârif Çelebi'yi çekemeyişi ve onu padişaha kötülemesi açısından ilgi çekicidir.

Sultan Selim'in Revânî'nin yolsuzluğunu unutmadığı aşağıdaki olayla anlaşılır.

Revânî

Ḥattā ḥaḳḳ-ı fuḳarā olan şurreden [7-4] (I)

الصـــدقت لمـــن قبـــض

müstedʿāsınca ekl ü belʿ ile müttehem olmışdur. Ḥattā şehriyār-i cihān Selīm Ḫan-ı kāmrān

Be Revānī saña neler dirler

mıṣraʿıyla vāḳıʿ-ı ḥālden istiḫbār itdükde

Bal ṭutan parmaġın yalar dirler

żamīmesi ile cevāb virüp teftīşden ḳurtulmışdı. Baʿde zamānin Ḳapluca tevliyetine ʿaḳabince Ayasofya tevliyeti ḫidmetine dest-res bulmış. Menḳūldür ki Ḳırk Çeşme ḳurbündeki mescid ü ḥucurātı hasbeten lillāh binā eylemiş. Eṣnā-yı ʿimāretde merḥūm Sulṭān Selīm Ḫan ol reh-güẕāra uġrayıp bu ḫayrāt kimüñdür diyü buyurduḳda Revānī ḳullarınuñdur dinüldükte başını sallayup bir miḳdār taʿaccübe ḳalup ḫoş Ayaṣofyasın ki

ayda bir mescid ḳuzılarsun laṭīfesi ile mezbūruñ ekl ü belʿ töhmetini sāmiʿīna ṭuyurmış (KA, 177).

Fakir, fukara için söylenen "Sadaka alan içindir" (İsen, 1994, 176) sözüne sığınarak bir miktar devlet malını zimmetine geçirmiştir. Hatta kutlu Sultan Selim kendisine "Be Revânî sana neler derler" mısrasıyla olan bitenden haberdar olduğunu belirtir, Revanî "Bal tutan parmağın yalar derler" cevabıyla kurtulur. O zamanlarda önce Kapluca tevliyetinde[16] sonra Ayasofya tevliyetinde, hizmetlerinde güç ve kudret bulmuştur. Anlatıldığına göre Kırk Çeşme yakınlarındaki mescid ve odaları Allah rızası için yaptırmıştır. İnşaatı sırasında Sultan Selîm oradan geçerken "Bu hayrat kimindir?" diye sorunca "Revânî kulunuzun" cevabını almıştır. Bu cevap karşısında başını sallayıp şaşırarak "Hoş Ayasofya'sın ki ayda bir mescid kuzularsın" diyerek Revânî'nin hakkı olmadan bir şeyleri sahiplenmekle suçlandığını oradakilere duyurmuştur.
Sultan Selim'in Turak Çelebi'ye nasıl hâmî olduğu şöyle anlatılır:

Nihanî

Mezbūr Ṭuraḳ ve birāderi Ḳaya Duḳāḳīnoġlı Meḥemmed Paşanuñ maḥremlerinden olup biri kemānçe-nevāzlıḳda üstād ve biri sāz-ı āḫerle aña dem-sāz u hem-rāz gibi birbirlerinden ayrılmazlardı. Ve şeb ü rūz ḥarem-i muḥterem-i Paşadan dūr olmazlar idi. Ḥattā bir zamān Ṭuraḳ Çelebi nişāncısı ve Ḳaya Çelebi mühürdārı nāmına olmışlar idi. Kendüden mesmūʾımuzdur ki meẕkūr Paşa Ḥaleb beglerbegisi iken vaḳt-i ʿaṣrda Ṭuraḳ Çelebi bāġ-ı sulṭānīye varmış. Nīm-mest bulunmaġla kemānçesin ele alup bir miḳdār firudāşt ḳılmış. Meger ki mecẕūbīnden bir merd-i vāṣıl kenār-ı bāġda ḥāżır imiş. İstimāʾ-ı neġamātdan temām müteleẕẕiẕ olup Ṭuraḳ ḥaḳḳında ʿuluvv-i himmeti mütebādir olmış. Fī nefsi'l-emr eyāletle Mışra varılmış. Şehzādeler cenābına pīşkeşler irsālinde mezbūr Ṭuraḳ Çelebi Sulṭān Selīm-i pesendīde-aḫlāḳ cenābına gönderilmiş. Bir iki defʿa sāzını ki diñlemiş kemāl-i vicāheti ve ḥüsn-i adāb-ı muṣāḥabeti ve silāḥ-şörlıġa müteʿalliḳ maḫāreti maʿlūm-ı ʿālīleri olmaġın min baʾd sāz çalmaġa tevbe virilmiş (KA, 329).

[16] Vakıf işine bakmak vazifesi yerine kullanılır bir tâbirdir (Pakalın, 1993, C.II 484)

Adı geçen Turak ve kardeşi Kaya Dukakinoğlu Mehemmed Paşa'nın yakın dostlarındandı. Biri kemençe çalmakta ustaydı ve diğeri de başka bir sazla ona eşlik ederdi. Birbirlerinden ayrılmazlardı. Gece gündüz paşanın çevresinden ayrılmazlardı. Hatta bir zaman Turak Çelebi paşanın nişancısı, Kaya Çelebi mühürdârı olmuştu. Kendisinden duyduğumuza göre adı geçen paşa Halep beylerbeyiyken ikindi vakti Turak Çelebi bahçeye varmış. Yarı sarhoş hâlde kemençesini ele alıp biraz çalmış. Meğer bir derviş bahçe kenarında beklemekteymiş. Dinlediği nağmelerden hoşlanıp Turak'ı takdir etmiş. Sözün kısası Turak Çelebi, o sıralarda Mısır'da bulunan Sultan Selim'e gönderilmiş. Sultan Selim, bir iki defa sazını dinlemiş, silah kullanmaktaki ustalığını bildiğinden onu saz çalmaya tövbe ettirmiş.

Turak Çelebi'nin Sultan Selim'in emrine uyarak saz çalmayı bıraktığı görülür.

2.1.2.1.1. Ödüllendirilme

Bu konuda anlatılan olaylar şu şairlerle ilgilidir: **Şeyhî, Haydar, Zâtî, Hayretî, Hayalî Beg, Monla Gazâlî, Celâl Beg, Kandî**.

Şairler, kendilerini gözeten kişilerce ödüllendirilirlerdi. Ödülün değeri tamamen hâmînin isteğine bağlıydı. Bu ödüller çeşitliydi, kimi zaman bir kürk olurken kimi zaman da sanatçıya bir tımar dahi verilebilirdi.

Şeyhî'ye verilen tımar ve ardından başına gelenler, ayrıntılarıyla Künhü'l-ahbâr'da yer alır.

Şeyhî

> Mevlānā-yı ʿĀşıḳ teẕkire-i şuʿarā'sında yazmışdur ki Yıldırım Bāyezīd Ḫan oġlı Sulṭān Mehemmed Ḫan baʿd ez vaḳʿa-i Timur-ı Gürgān gāh Anaṭolıdaġı fitneler defʿine pūyān gāh Rūm illerindeki feterāt izālesi kaṣdına şitābān olduġı iḳtiżā-yı ʿunfuvān-ı şebāb ve istidʿā-yı keṣret-i ẕehāb ü iyāb ile bir maraż-ı hā'ile mübtelā olmışlar. Ṭabīb-i ḥāẕıḳ tefaḳḳudı eṣnāsında Şeyḫī-i derdmendi bulmışlar. Vaḳtā ki nabż-ı laṭīfine el ve çeşm-i maʿlūli ile kārūresin görür. Cevher-i mizāc-ı şehriyārīye ʿārıż olan maraż ifrāṭ-ı ġam u ġuṣṣadan ḥāṣıl olmış bir marażdur ki çāresi nā-gehān bir feraḥ-ı tāze ve sürūr-i bī-endāze ile mümkindür. Yoḳsa aḫlāṭ-ı keṣīfe-i muḥteliṭ vücūd-ı pür-cūdlarında mütemekkindür diyup baʿżı eşribe ve maʿācīn

tedārikine mübāşeret ṣadedinde iken añsızun cenāb-ı pādişāhīye bir müferriḥ u dil-güşā müjde ḫaberleri gelür. Nice eyyāmdan berü fetḥ u tesḫīri matlūb olan ḳalʿa silk-i ḥükümete dāḫil olduġı bildirülür. Fī nefsi'l-emr günden güne ol maraż zā'il olup ẕāt-ı latīf-i şehriyārīye ʿāfiyet ḥāṣıl olur. Baʿdehū ol pādişāh-ı mülk-ārā Şeyḫīnüñ ḫaẕāḳatini begenür. Ṭabīb-i ḫāṣ idinüp sekiz biñ aḳçe yazar Ṭoḳuzlu nām ḳarye arpalıḳ ṭarīḳıyla tīmār virülür. Tīmār-ı mezbūruñ eski ṣāḥibleri ki bu ḫuṣūṣda dürüşürler. Bir gün tīmārına giderken yolına inüp başına üşüp vücūdına darb üşürüp vuruşurlar. Yaʿnī ki nā-çār bir ḳaç yerde mecrūḥ idüp cihāt-ı sitteyi başına ṭar iderler. Ve bu sarāy-ı si pencde her neye mālik ise ġāret ü tālān idüp giderler. Bī-çāre Şeyḫī üftān ü ḫīzān der-i devlete varur. Ve tīmār ucundan marīż ü bīmār olduġını ʿarẓa ḳılur. Ḥattā Ḫar-nāme nām bir manẓūme ile ḥasb-i ḥālüñ bildirür. ṭarīk-ı hidāyete dāll olur kimse bulunmamaġla bir dāl ziyāde idüp Ḥıred-nāme ile tesmiyede teġāfül ḳılur. ʿAlā külli ḥāl ol küstāḫları buldururlar ve şerʿ ile her birinüñ cezāsın virürler. Şeyḫīnüñ giden mā-melekini maʿa ziyāde müretteb ḳılurlar (KA, 113).

Mevlana ‘Âşık (Aşık Çelebi) Tezkire-Şuarası’nda şöyle bir olaya yer verir. Yıldırım Bayezid Han’ın oğlu Sultan Mehemmed Han, Timur’un yarattığı karmaşanın ardından Anadolu’da ve Rumeli’deki çeşitli sorunları halletmeye çalışırken bir hastalığa tutulmuştur. Bu hastalık için hekim ararken Şeyhî’yi bulmuşlar. Mehemmed Han’ı muayene eden Şeyhî onun hastalığının çektiği sıkıntılardan, gamdan, kederden olduğunu söyler. Şeyhî’ye göre Mehemmed Han feraha ulaştığında düzelecektir. Bazı macunlar ve şuruplar Mehemmed Han için tedarik edilmeye çalışıldığı sırada padişaha müjdeli haberler gelir. Günlerden beri alınamayan bir kalenin ele geçirildiği bildirilmiştir. Günden güne hastalık geçmeye başlar ve padişah iyileşir. Padişah, Şeyhî’nin hekimlikteki maharetini beğenir ve onu ödüllendirerek sekiz bin akçelik Tokuzlu adlı köyün arpalık tımarını ona verir. Adı geçen tımarın eski sahipleri bu durumdan dolayı Şeyhî bir gün tımarına giderken yolunu keserler, başına üşüşüp onu döverler. Şeyhî’yi yaralayıp ona dünyayı dar ederler. Şeyhî her şeyini elinden alıp giderler. Çaresiz Şeyhî üzüntü içerisinde devletin kapısına varır. Tımar yüzünden yaralandığını, hastalandığını söyler. Hatta Har-name adlı bir manzumeyle başına

gelenleri bildirir. O küstahları buldururlar ve her birini cezalandırırlar. Şeyhî'nin nesi var nesi yoksa fazlasıyla geri verirler.

Haydar'la ilgili anlatılanlarda, Haydar'a verilen ödülden çok ödülü alış nedeni dikkat çekicidir.

Haydar

Menḳūldür ki şehzāde-i kāmkāruñ bir beyāż ṭūṭīsi var idi. Her ne taʿlīm olınsa ol maḳūle güftārı āşikāra dirdi. Şol zamān kim mezbūr Ḥaydar Rūma ʿazīmet ḳılur. Eşnā-yı rāhda ṭūṭīye taʿlīm idüp ögredür. Yaʿnī ki el-ḥükmülillāh pāyende bād ʿömr-i pādişāh kelāmını söyledür. Ve beyāż iken libās-ı mātem giyürüp zāġ-ı siyāha döndürüp cenāb-ı salṭanata gönderür. Fe lā cerem ol murġ-ı muʿallem ögrendügi kelāmı dem-be-dem söyler ve libās-ı mātem ile nevḥālarını āşikār eyler. Pes bu ḥāl mizāc-ı şehriyāriye ḫoş gelür. Mezbūr Ḥaydara Germiyan Ḳalʿasında bir aʿlā zeʿāmet virür. Ḥālā ki ol riʿāyet ile mütesellī olmayup bu beyti gönderür. Ḳabaḥātini fehm itmez.

Beyt

Āsitānuñda şehā cürm ü günāhum yoġ iken
Neden oldı ʿacabā ben ḳulı şalmaḳ ḳalʾaya
(KA, 134).

Anlatıldığına göre o kutlu şehzadenin -Cem Sultan- beyaz bir papağanı vardı. Her ne öğretilirse onu açık bir şekilde söylediği görülürdü. Bir zaman sonra Haydar Anadolu'ya gider, yolculuğu sırasında da papağana yeni bir şeyler öğretir. Papağan "Hüküm Allah'ındır, kulun elinde ne var, padişahın ömrü uzun olsun" demeyi öğrenir. Haydar, papağanın rengi beyaz olmasına rağmen ona matem elbisesi olan siyahı giydirir, onu boyar. Papağanın rengi karga karasına döner, papağanı padişaha gönderir. Papağan padişaha bütün öğrendiklerini eksiksiz olarak söyler ve matem elbisesi gibi siyah rengiyle ölüye ağladığını, üzüldüğünü göstermiş olur. Bu durum hükümdarın hoşuna gider ve Haydar'a Germiyan Kalesinde bir zeamet verir. Haydar, yeterli bulmadığı bu zeametle ilgili olarak şu beyti padişaha gönderir. Kabahatini anlamaz.

"Şahım, senin eşiğinde hiçbir suçum, günahım yokken neden kulunu bu kaleye gönderdin."

Haydar nitelikli bir eser ortaya koymadan, bir papağana padişahın hoşuna gidecek şeyler söyleterek onun ilgisini çekmeyi başarmış ve ödüllendirilmiştir.

Zâtî'nin söylediği bir beyitle "mansıb" alması şöyle anlatılır:

Zâtî

Ḥaḳ budur ki baʿż-ı beyitleri taḥsīne sezāvārdur. Ṣāḥib-ḳırān-ı celālet-rüsūm Selīm Ḫan bin Bāyezīd Ḫan gibi ḳahramān-ı ḳurūn u ḳurūm cülūsına bir nūniyye ḳaṣīde virmiş. İçinde bir beyti pesend olınup iki kūy maḥṣūli cā'ize ile riʿāyet olınmış. Ol beyt-i maḳbūl budur.

Min naẓmihī

Serverā bir bende-i bī-ḳayd imiş ḳapuñda ʿadl
Ṭutamazdı anı zencīre çeküp Nūşirevān

Ol şehriyāruñ ṭabʿ-ı nāzügine ḫoş gelüp naẓmından ḳaṭʿ-ı naẓar beyt idügi şāyıʿdur. Zīrā ki güftārı pesendīde olmaġla ḳapuñda edāsı ile ṭutamazdı lafẓındaki imāle-i nā-sezāsı maʿnīdür (KA, 216).

Bayezid Han'ın oğlu Selîm Han gibi bir kahramana tahta geçişi sırasında "nuniyye" kasidesini sunmuştur. İçinde bir beyti beğenilmiş; Zâtî, iki köy mahsulü caize ile ödüllendirilmiştir.

Beğenilen beyit şudur:

"Adalet senin kapında kayıtsız bir köleymiş; Nuşirevan bile onu çekip zincire vuramaz."

Hükümdar beytin anlamını beğenmiş, bu beyitteki kusurları görmezden gelmiştir. Beytin anlamı güzel olmakla birlikte "kapunda" ve "tutamazdı" sözcüklerindeki imalelerde hata vardır.

Hayretî'nin söyledği beyitle mansıb alma ümidindeyken mansıbı alamayışından şöyle bahsedilir:

Hayretî

Menḳūldür ki vezīr İbrāhīm Paşa mezbūrı ilerü çekmek bārī zeʿāmet pāyesine çıḳarup maḫsūd-ı aḳrān itmek ḳaṣdına bir gün Ḫayālī Bege ṣormış. Hem-şehrüñ olan Ḥayretīyi nice bilirsün diyu su'āl eylemiş. Mezbūr daḫi medḥ yüzünden ḳadḥ idüp bir himmeti bülend mīr u vezīr ṣoḥbetinden nefretle ʿuzlet-pesend faḳīrdür ki bu yaḳında naẓm itdügi eşʿārından işbu maṭlaʿı ḥüsn-i ḥāline şāhid-i dil-peẕīrdür diyu ḫaber virmiş. Yaʿnī ki

Min naẓmihī

Ne Süleymāna esīrüz ne Selīmüñ ḳulıyuz
Kimse bilmez bizi bir şāh-ı kerīmüñ ḳulıyuz

nev-güftesini oḳımış. Mezbūr Paşa ki terbiyet-i buleġāda bir muḳalled ü ġalat-baḫşā devletlü idi. Maṭlaʿı mezbūrdan reng-peẕīr olmış. Ḥayretīnüñ ḥüsn-i terbiyetinden ferāġatla dil-gīr olmış. Küllīce raġbet ü iltifāt ümīdinde iken bir bī-ḥāṣıl tīmārla behremend olmış (KA, 208).

Rivayet edilir ki Vezir İbrahim Paşa; Hayretî'nin gelirini yükseltmek, hiç olmazsa zeamet düzeyine çıkarmak istiyordu. Böylece rakiplerinin onu kıskanacağını düşündü. Paşa bir gün Hayâlî Bey'e: "Hemşehrin olan Hayretî'yi nasıl bilirsin?" diye sormuş. Hayâlî, metheder gibi görünüp onu yermiştir: "Bir tarafa çekilip kendi kendine oturmaktan hoşlanan birisidir, bu yakınlarda yazdığı şiirin ilk beyti, hoşuna giden, makbul davranış biçimini ortaya koyar."

"Ne Süleyman'a esiriz, ne Selim'in kuluyuz. Kimse bilmez bizi, biz ulu bir padişahın kuluyuz." şiirini okumuş. Adı geçen İbrahim Paşa belagat bilgisinde yetersiz bir devlet adamıydı. Bu matladan hoşlanmamış, Hayretî'ye gücenmiş. Hayretî epeyce rağbet ve iltifat ümidini taşırken verimsiz bir tımarla yetinmek zorunda kalmış.

Hayâlî'nin padişaha sunduğu gazelle mansıb alması okuyucuya şöyle aktarılır:

Hayâlî Beg

Ḫattā bir defaʿ ki şehriyār-i cihān Sulṭān Süleymān-nişān Edirne dārü'l-mülkine gitmişler. Ḫayālīye cidden iltifāt itmeyüp hem-rāh idinmemegi muḳarrer itmişler. Şāʿir-i mezbūr bir ay miḳdārı ʿatebe-i ʿaliyyeden dūr ve iltifāt-ı pādişāhāneden mehcūr kalmış. Ālām-ı miḫnet-i firāḳ cānına teʾsīr idüp şāhbāz-ı teveccühini Edirne şikārgāhına ṣalmış. Vardugı gibi bir ġazel diyüp ṣunup maḳṭaʿında maʿnā-yı iḫtişāş bu yüzden göstermiş ki ol ġazelüñ maṭlaʿı ve maḳṭaʿı budur.

Naẓm

Fer viren māha cemāl-i bā-kemālüñdür senüñ
Mihre ḫançerler çeken iki hilālüñdür senüñ

Ġayrilerle yārdur şimdi ayālī dir isen
Ḫāşe lillāh pādişāhum ol Ḫayālüñdür senüñ

El-ḳıṣṣa hafta geçmez imiş defterdār ve paşadan mezbūra bir ḳaç yüz ḥasene ihsān olunmaya. Ay olmaz imiş ki şehriyār-i kişver-küşādan ol meddāh-ı nāmdāra bir iki biñ filori verilmeye. Felā cerem ol ʿaṣruñ şuʿarāsından Ẕātī olan şuʿarā Ḫayālīnüñ (I)حسدا من عند انفسهم ve Yaḥyā ve anlara hevādār هر عیب گه سلطا ن به پسند هنر ست eşʿārına daḫl ü taʿarrużdan ḫālī degüller imiş Her sözüñe terzīḳ nāmını ıṭlāḳ idüp vāḳıʿ-ı maẓmūnını takdirce (II) bilmezler imiş. Ḫayālī ise ravża-i iltifāt u devletde serv-i ser-efrāz gibi ḫırāmān ve ʿavʿav-ı segāna mültefit olmayan ser-bülend-i mümtāz ṣıfatında iġmāż-künān hem-şehrilerinden Mevlānā Uṣūlī ve Ḫayretī ile ülfetde ve ol zümreye ʿadem-i iltifāt u raġbetde rūzgārın geçürmekde imiş (KA, 212)

Dünya padişahı Sultan Süleyman başşehir Edirne'ye gitmiş. Padişah, Hayâlî'ye hiç yakınlık göstermiyor, onu, kendisinden uzak tutmaya kararlı görünüyormuş. Adı geçen şair, bir ay kadar padişahın huzuruna çıkamamış, padişahtan iltifat görmemiş. Bu ayrılık canını iyice yaktığı bir sırada yiğitliği bir kenara bırakıp padişahın yanına vardığı gibi

söylediği bir gazeli padişaha sunmuş. Bu gazelin özellikle maktasında ustalık göstermiştir. O gazelin matlası ve maktası aşağıdadır:

"Aya ışık veren senin eksiksiz güzelliğindir. Güneşe hançer çeken senin iki kaşın

"Hayalî şimdi başkalarıyla dosttur, dersen Tanrı korusun öyle bir şey yok, padişahım o senin hayalindir".

Sözün kısası bu gazelden sonra hemen hemen her hafta defterdar ve paşa birkaç yüz hasene[17] ihsanda bulunmaya başlamışlar. Ülkeler fetheden padişah da bu ünlü şaire hemen her ay birkaç bin filori[18] vermeye başlamış. Şüphesiz, o dönemin şairlerinden Zâtî, Yahya ve onlara dost olan şairler Hayalî'nin şiirine karışmaktan, saldırmaktan kaçınmazlardı. (I) Sırf içindeki kıskançlıktan ötürü (İsen, 1994, 213) her sözünü boşlayıp (II) Sultanın beğendiği her kusur hünerdir (İsen, 1994, 213) sözünü bilmezlerdi. Hayalî ise iltifat ve kutluluk bahçesinde başını yükselten bir servi gibiydi. Köpek gibi havlayanlara iltifat etmez, kendisi gibi seçkin hemşerilerinden Usûlî ve Hayretî ile dostluk ederdi.

Monla Gazâlî, mansıbını arttırma isteğini hâmîsine farklı bir yolla duyurulur:

Monla Gazâlî

Menḳūldür ki şehzāde-i celīlü'l-ḳadrüñ Düriye (?) nām gūyendesi otuz aḳça ile vaẓīfeye kāmkār ve Kel Ḳāsım nām ṭanbūr-nevāzı yigirmi beş aḳça yevmiyye ile bülend iştihār Ve Monlā daḫi ol miḳdār ʿulūfe ile behredār olduḳda ʿarż-ı ḥāl ile terāḳḳī ricā eylemiş. Bedīhe bu maḳūle bir ḳıṭʿa söylemiş.

Ḳıṭʿa

Biri didi bu ḳapuda dirlicigüñ nedür didüm
Düriyeden (?) beş eksicek Kel Ḳāsımuñ berāberi
Döndi didi n'olayıdı ırlamacaḳ bile idüñ
Ṭanburacıḳ çalayidüñ böyle gezince serseri

[17] Eski altın paralardan birinin adıdır (Pakalın, 1993, C.I, 754).
[18] Milâdi on birinci asırdan evvel Filoransa şehrinde darp ve üzerinde bir zambak çiçeği resmedilen altınlara verilen addır (Pakalın, 1993, C. I, 629).

Vaḳtā ki nūyīn-i ʿālī-şāna şunmış. On aḳça teraḳḳī ile ikisinden daḫi imtiyāz bulmış (KA, 250).

Yüce şehzadenin Düriye adlı hanendesi şehzadeden otuz akçe yevmiye aldığı için mutluydu. Kel Kasım adlı tambur sanatçısı yirmi beş akça yevmiye almasıyla tanınıyordu. Burada Molla Gazali'nin eline geçen para Kel Kasım kadardı. Gazalî durumunu belirterek yevmiyesinin arttırılmasını rica etmiş. Birdenbire şu güzel kıtayı söylemiş:

"Biri dedi bu kapıda dirliğin, geçimin nedir, ne kadardır? Dedim Düriye'den beş eksik, Kel Kasım'ın aldığı kadardır. Bu defa dedi ki böyle serseri gezmektense şarkı söylemeyi bilseydin hiç olmazsa tambur çalsaydın".

Bu kıtayı şehzadeye sunduğunda yevmiyesi on akça yükselmiş, ikisinden de daha nüfuzlu bir hâle gelmiş.

Âlî ve Celâlî'nin doğaçlama söyledikleri beyitle ödüllendirilişleri şöyle aktarılır:

Celâl Beg

Bir cevān var idi ki Kaʿbe-i kūyını ṭavāf idenlerüñ cānları ḳurbān-vār idi. Bir gün kemāl-i leṭāfetle ʿarż-ı dīdār idüp bedīdār oldı. Celāl Beg merḥūm ve bu ḥaḳīr-i maġmūm bedīhe birer maṭlaʿ dimege güyāki mülhim-i ġaybī cenābından emr olındı. Fe lā cerem evvelā ol emīr-i muḥterem

Naẓm

ʿĪd-i vaṣluña irişmege tek imkān olsun
Bir başum var yoluña ol daḫi ḳurbān olsun

maṭlaʿ ını söyledi. Ve ol ḥīnde bu ḥaḳīr daḫi

Naẓm

Öldürürsün seni cān ile göñülden seveni
Beni evvel beni ey gözleri ḳattāl beni

maṭlaʿını edā eyledüm. İrtesi merḥūm Ṭuraḳ Çelebi vāḳıʿ-ı ḥāli cenāb-ı şehzādeye bildürdi. İkimizüñ bedīhesini gösterüp yigirmişer ḥasene iḥsānlarına baiş oldı. Nihāyet ʿĀlīnüñ edāsı bülend ü ʿāşıḳāne Celālīnüñ vaṣlına lafẓındaki rekāketi ile ḳadr-i güftārı miyānedür buyurulmış (KA, 300).

Kabeyi tavaf edenlerin canlarını kurban edecekleri bir genç vardı. Bir gün büyük bir güzellikle, hoşlukla yüzünü gösterip çıktı. Merhum Celâl Bey ve benim gibi kederli birine sanki birer matla söylemek farz oldu. Öncelikle o saygın emîr :

"Sana kavuşmak için tek imkân ölümse ben senin yoluna kurban olayım." matlasını söyledi. Ve o anda ben de:

"Ey gözleri katledici güzel, seni gönülden sevenleri, en çok da beni öldürürsün." matlasını söyledim. Ertesi gün merhum Turak Çelebi durumu şehzadeye bildirdi. İkimizin de hazırlıksız söylediği beyitleri gösterip yirmişer haseneyle ödüllendirilmemizi sağladı. Sonunda Âlî'nin söyleyişi güzel ve âşıkanedir, Celalî'nin ise "vasl" kelimesinde kusuru vardır, sözünün değeri orta seviyededir, diye buyurdu.

Şairlerin verdikleri her esere karşılık ödüllendirilmek istemeleri zaman zaman şikâyet konusu olmuştur. Kandî'yle ilgili anlatılanlar bu duruma örnektir:

Kandî

El-ḳıṣṣa şeb ü rūz tārīḫ fikrine maṣrūf idi. Ekābirden degül erāzil ü eṣāġirden biri bir ev yapsa yā bir iki dükkān açsa ve yāḫūd bir cemʿiyyetçik itse irtesi seḥerden Ḳandī ḥāżır olırdı. Bir tārīḫ ṣunup cā'izesine teraḳḳub ʿarża ḳılurdı. Olʿaṣruñ ẓurefāsından Ḳara Bālīzāde ki küttāb-ı dīvāndan bir ḳapusı küşāde ādem idi. Bir gün baʿż-ı şuʿarāya şikāyetlenmiş. Şunda bir ḫalāmızuñ termīmi lāzım olmışdur. Feammā Ḳandīnüñ tārīḫi ḫavfından el uramazuz dimiş. Zīrā ki cihet-i termīme giden aḳçadan cā'izeyi ziyāde ricā itmesi muḳarrerdür (KA, 260).

Kandî**,** özetle gece ve gündüz tarih düşünen biriydi. Tarih düşürebilmek için fırsat kollardı. Büyüklerden değil, sıradan bir insan, en aşağı tabakadan bir insan bile bir

ev yapsa, bir dükkan açsa, küçük bir toplantı yapsa ertesi gün erkenden Kandî hazır olurdu. Bir tarih sunup caizesini beklemeye başlardı. O zamanın ileri gelenlerinden divan kâtibi Kara Bâlîzâde kapısı herkese açık bir kişiydi. Bir gün bazı şairlere şöyle bir şikâyette bulunmuş: "Bir helamızın tamiri gereklidir, ama Kandî'nin tarihi korkusundan el vuramıyoruz. Zira tamire gidecek paradan daha fazla caize isteyeceği kesindir."

2.1.2.1.2 Suç İşleme, Cezalandırılma

İşlenen suçlar karşısında sultanın ya da devlet büyüğünün sanatçıyı cezalandırma yoluna gittiği görülür. Sanatçılar kimi zaman affedilir kimi zaman da ağır cezalar alırlar. **Saʿdî, Hasbî** ve **Sihrî-i Sânî**'nin aldıkları cezalar ağır sayılabilecek cezalara birer örnektir.

Saʿdî'nin öldürülme nedeni şöyle anlatılır:

Saʿdî

> Mezbūr Saʿdī ġāyetde muḳaddem ādem olmaġın Cem Sulṭān Firengistānda iken tebdīl ṣūretde İstanbul'a gelmiş ve baʿz-ı ekābire mektūblar getürüp üleşdürmiş ve cümleden cevāb alup gitmek ṣadedinde iken boġazı ele virmiş. Bir vīrāne küncinde bulınup Ġalaṭa Boġazından deryāyā atılmış (KA, 137).

Sadî, ileri gelenlerindendi, Cem Sultan Avrupa'da iken, kılık değiştirerek İstanbul'a gelmiş, bazı devlet büyüklerine mektuplar getirmiştir. Hepsinden cevap alıp gitmek isterken yakalanmış, virane bir yerde bulunup Galata Boğazı'ndan denize atılmıştır.

Hasbî'nin yaptıklarından dolayı farklı cezalar aldığı görülür:

Hasbî

> Ḳudemādan Keşfīnüñ ḳarındaşı ve ol devr ʿayyāşlarınuñ ḳallāşı vü evbāşı olmaġla İbrāhīm Paşa merḥūmuñ evā'il-i vezāretinde bir fesādda bulınmış. İstanbul ṣubaşısına ḥabse virülüp işkence itmesi murād olınmış. Ol şeb ki mezbūrı baġlayup ḳollarından aṣarlar. Yaʿnī ki ʿörf-i işkence envāʿını edā

itmege saʿy iderler. Ḥasbī bedīhe bu maṭlaı dimiş. Ṣubaşı az çoḳ ehl-i ṭabʿ muḥibbi olmaḳla raḥm eylemiş. Ol maṭlaʿ budur.

Beyt

Derd-i dāġ-ı ʿışḳ kim itmez taḥammül Kāf añа
Ḫoş döyer bu nātüvān göñlüm benüm inṣāf añа

İttifāḳ ol gice ṣubaşınuñ bir ḳızı füc'eten vefāt itmiş. Bu ẕikr olınan ʿālāʿim ke'ennehū Ḥasbīnüñ bī-günāhlıġını işbāt itmiş. İrtesi dīvāna iletüp nice dürlü işkence itdürdüm iḳrār itmedi diyu ṣıyānet eyler. Ḥikmet Ḫudānuñdur Ḥasbīnüñ yolca giderken bir dırahta ṭokunup bir gözi mecrūh olmış Paşa naẓarına geldügi gibi Monlā Ḥasbī gözün n'oldı diyu ṣormış. Yirini begenmedi çıḳmaġ ister sulṭānum diyu cevāb virmiş. Ḥālā ki bu maḥalde laṭīfe ḳaṣd itmesi vezīrüñ ṭabʿ-ı nā-mülāyimine muḥālif gelüp senüñ gözine daḫi görinecek var ancaḳ buyurmış. Ḥattā bunı maḥbese gönderüp İstanbulla Üsküdār miyānındaki ḳalāʿ-i ṣagīre ki Ketayun Sarāyı diyu meşhūrdur ona gönderilmiş. On yıl miḳdārı maḥbūs olup Hasbī maḥlaşını Ḥabsīye mübeddel ḳılmış. Ḥattā maḫlaṣ-perverligle nice nice ḳaṣāʿid ü eşʿār söylemiş. İttifāḳ ḳudemā-yı şuʿaradan Baṣīrī ve Ẕātī ve Keşfī ve Ḳandī vezīr-i mumāileyhi dīvān yolında selāmlamışlar. Vāfir tażarruʿ u niyāzla Ḥasbīnüñ ḫalāṣını ricā ḳılmışlar. Ḥākim-i büzürgvār ıṭlāḳına müteveccih olup nevʿan merḥamet-girdār olduḳda baʿż-ı müfsīdīn semt-i nifāḳa sālik olurlar. Şuʿarā seni hicv ile taḥfīf itmek şeklin gösterür diyu söylerler. Paşanuñ ṭarīḳ-i kereminden ʿavdetine Ḥasbīyi Ḥabsī maḫlaşdan ḳurtarmaġa müteallik cüll-i himmetden ferāġatine bāʿiş olurlar Ḥasbī daḫi [8_11](I) حسبی الله وحده و کفی

virdine meşġūl olup ḫalāṣı Paşayı mezbūruñ ḳatli güninde müyesser olmış. (KA, 207).

Eskilerden Keşfî'nin kardeşi ve o devir sarhoşlarının kalleşi, ayak takımındandır. İbrahim Paşa'nın vezirliğinin ilk zamanlarında kötü bir iş yapmış. Bu

sebepten İstanbul subaşısına Hasbî'nin hapse atılması ve kendisine işkence yapılması emredilmiş. O gece Hasbî'yi bağlayıp kollarından asmışlar. Zamanına göre çeşitli işkenceler yapmışlar. Hasbî o anda bir matla söylemiş. Subaşı az çok insancıl olduğundan ona acımış.

O matla aşağıdadır:

"Aşk yarasının derdine Kaf dağı bile dayanamaz. Benim zavallı gönlüm buna dayanır ama insaf edin."

O gece subaşının bir kızı ansızın ölmüş. Bu olanlar sanki Hasbî'nin günahsızlığının belirtileriymiş. Subaşı ertesi gün Hasbî'yi divana çıkarmış. "Ne kadar işkence ettimse söylemedi." diyerek onu korumuş.

Allah'ın hikmeti Hasbî yolda giderken bir gözü ağaca değmiş ve yaralanmış. Paşa bu durumunu görünce: "Hasbî Molla, gözüne ne oldu?" diye sormuş. Hasbî: "Yerini beğenmedi, çıkmak istedi sultanım." diye cevap vermiş. Bu durumda latife yapmaya çalışması, vezirin sert yaratılışına ters gelmiş. "Senin gözüne başka görünecek var." buyurmuş. Bunu, İstanbul'la Üsküdar arasındaki Ketayun Sarayı diye bilinen küçük kaleye hapse göndermiş. On yıl hapse mahkûm olunca Hasbî, mahlasını Habsî olarak değiştirmiş. Hatta bu mahlası benimseyerek kasideler, şiirler söylemiş.

İleri gelen şairlerden Basîrî, Zâtî, Keşfî ve Kandî birleşip İbrahim Paşa'yı divan yolunda selamlamışlar. Paşaya çok yalvararak Hasbî'nin bağışlanmasını rica etmişler. Büyük vezir, salıverilmesine yönelik karar vermek üzereyken bazı fesat insanlar nifak çıkarmışlar. Paşaya: "Şairler seni hiciv yoluyla küçümsemek, hafife almak istiyorlar." demişler. Paşa, Hasbi'yi Habsi mahlasından kurtarma düşüncesindeyken bu iyi düşünceden vazgeçmiş. Böylece Hasbî, Habsî mahlasından bir süre daha kurtulamamış. 'Benim için sadece Allah kâfidir' (İsen, 1994, 207) cüzünü diline dolamış, kurtulması ancak paşanın öldürüldüğü gün mümkün olmuş.

Görüldüğü üzere başlangıçta ceza almaktan kurtulmuş olan Hasbî, daha sonra söyledikleri yüzünden yıllarca hapsedilmiştir.

Gelibolulu Âlî'nin anlattıklarından Sihrî-i Sanî'nin bir ergen erkeğe tecavüz etmesinin ardından hadım edildiği görülür.

Sihrî-i Sanî

Şehir oġlanı ḳısmından nefs-i İstanbuldan Ḳız Memi dimekle meşhūr ve dümūy olmaḳ mertebelerine varduḳda ṭavāşī zümresine ilḥāḳla Siḥrī-i bī-ḥayā diyu meẕkūr olup ehl-i ḳalem ü tārīḫ-gūy ve sitem-i ẓarīf ü efsāne-cūy bir şaḫṣ idi. Defterdār Sirozī Ḥasan Çelebi ile Ḥalebe varduḳda Sıḥrī at bāzārı kātibi olmış. Her ardına geçdügi ṭavāra binmek mümkin ṣanup bir sāde-rū oġlanı odasına götürmiş. Bir gice ṣabāḥa dek vāfir yedürüp içirmiş. Ḥattā derdmendi kendüden geçürmiş. İrtesi ki oġlan ser-ḫāb-ı ḫumārdan bīdār olmış. Bend-i şalvārını bürīde ṭonını pīrāhenini derīde bulmış. Aḳrabāsından olan müselmānlar seḥerden Ḥaleb Beglerbegisi Ḳubād Paşa dīvānına varmışlar. Siḥrī bu emredi murdārlamış diyu şikāyet ḳılmışlar. Meger ki Paşa ile defterdāruñ ʿadāvet-i sābıḳası var imiş. Adamlarına siyāset ü ihānet ḳılmaġa ṭalebkār imiş. Eşegine güci yetmez semerin döger. At Bāzārı kātibi derdmend Sıḥrīyi götürmiş ḫayāların budatup rüsvāy-ı ʿālem itmiş. Bu ḳażiyye ki İstanbulda işidildi. ʿİşretī-yi merḥūm

Naẕm

Vāyli oldı ḳız Memi ḫādım
mısraʿ ını tārīḫ didi (KA, 228).

Kendisi İstanbulludur. Kız Memi adıyla bilinir. Yaşı ilerledikten, saçına sakalına kır düştükten sonra harem ağaları arasına katılmıştır. Hayasız Sihrî diye tanınan Sihri eli kalem tutan, tarih söyleyen, hoşça vakit geçiren zarif birisiydi. Defterdar Sirozî Hasan Çelebi ile Halep'e giderek orada at pazarı kâtibi olmuş. Her ardına geçtiği davara binmek mümkündür sanıp bir saf oğlanı odasına götürmüş. Bir gece sabaha kadar bol bol yedirip içirmiş. Hatta zavallıyı kendinden geçirmiş. Ertesi gün oğlan sarhoşluk uykusundan uyanmış. Şalvarının bağını kesilmiş, giysilerini yırtık bulmuş. Akrabalarından bazı müslümanlar erkenden Halep Beylerbeyi Kubat Paşa'nın huzuruna varmışlar. "Sihrî bu genci kirletmiş." diye şikayet etmişler. Meğer vali ile defterdar arasında eski bir düşmanlık varmış. Adamlarını cezalandırmayı düşünürmüş. "Eşeğine gücü yetmez, semerini döver." hesabı defterdarla çatışmayı göze alamayan vali,

defterdarın adamının hatasını yakalayınca onu cezalandırma fırsatını kaçırmak istememiş. At pazarı katibi Sihrî'yi götürüp hayalarını kestirmiş. Onu âleme rezil etmiş. Bu hüküm İstanbul'da işitilince merhum İşretî :

" Vayli oldı kız Memi hadım" mısrası ile olaya tarih düşürdü.

2.1.2.2. Tezkire Yazarıyla İlişkiler

Gelibolulu Âlî, pek çok şair meclisinde bulunmuş, böylelikle döneminin şairleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Tezkirede şairlerle kendi arasında geçen olayları aktarırken çoğunlukla kendini övdüğü, hemen her olaydan kendisine bir pay çıkardığı görülür. Yaşananları anlatırken hem şiir bilgisinin üstünlüğünü, hem de söz söylemedeki ustalığını vurgulamaktan çekinmez.

Gelibolulu Âlî şu şairlerle arasında geçen olayları aktarır: **Emrî Çelebi**, **Beligî, Monlâ Celîlî, Hudâyî, Hayâlî Beg, Mevlana Âlî Çelebi, Yahya Beg, Mevlânâ Âgehî, Sırrî**, **Monla Âşık**, **Haletî**.

Emrî Çelebi'yle Gelibolulu Âlî arasında geçenler şöyledir:

Emrî Çelebi

Laṭīfe: Ẓurefādan merḥūm Kilārī Meḥemmed Çelebi ber-ṭarīḳ-ı nezāket bir gün ḫaḳīr ile mezbūrı żiyāfet eylediler. Feammā ne anı baña ḥikāyet ider ve ne faḳīr kim olduġını aña bildürür. İttifāḳ evā'il-i muṣāḥabetde ḫaḳīre teklif eylediler. Ve nev-güfte eşʿārıñuz ile müşerref olsaḳ diyu söylediler. Pes ol eyyāmda dinilen eşʿār-ı ābdār u naẓm-ı baḥāriyye-i ṭarāvet diş̱ārdan

Li münşiihi

Bīmār olup ḫārāret-i rūz-i bahārdan
Her bir dıraḫt şerbet içer cūybārdan

matlaʿını oḳıduġumda ḫarāret bahārda degül tābistāndadur. Ol taḳdirce bāʿiş̱-ı şerbet-i devā bī-ʿillet olan zamāndadur diyu iʿtirāz itdükde ḫaḳīr vücūh-ı keş̱īre ile ilzām idüp zamān-ı şerbet-i devā bahār idügini ve ʿıllet-i dıraḫtān geçen tābistāndan olmaḳ mümkin olduġını beyān itdükden ṣoñra

> ehl-i naẓm idügini bilüp nihāyet Emrīligini bilmeyüp siz daḫi bizi müşerref idüñ didükde ittifāḳ bir ġazel oḳıdılar ki maḳṭaʿında şānemā ḫiṭābı ve maṭlaʿında müşgīn lafẓınuñ cevābı mestūr. Feammā vaṣf-ı kākülde müşgīn okınmaḳ lāzım iken müşgīn oḳıdugı ve şānemā hitābı maḥallinde büt ü deyr maʿnāsına anlaruñ emṣāli edālar mestūr iken ol ḫiṭāb nā-münāsib idügi ʿında'l-ezkiyā müttefiḳunʿ-aleyh-i cumhūrdur didükde her cihetle şermende ve kelāmından kemā-yenbagī ḫaclet-zede olup bu muṣāḥabetüñ imtidādı baʿiṣ-i inḥirāf u fesād olmaḳ ḫavfinden ġayri muṣāḥabet ḳılındı. Ve bizüm ile anlaruñ kim oldugı ve māhiyetlerimüz kemāhī bilindi (KA, 196).

İleri gelenlerden Kilârî Mehemmed Çelebi, bir gün nezaket gösterek beni ve Emrî Çelebi'yi ziyafete çağırdı. Evine gittikten sonra ne onu bana tanıttı ne de benim kim olduğumu ona söyledi. Sohbetin başında bana: "Yeni şiirleriniz ile şereflensek?" diye şiir okumamı teklif ettiler. Sonra o günlerde söylenen güzel baharı nazmeden "Baharın sıcağından hasta olan her bir ağaç, ırmaktan şerbet içer."
matlasını okuduğumda: "Sıcaklık baharda değil, yazdadır. O takdirde şerbetin ilaç olma sebebi hastalıksız zamandadır." diye itiraz edince ben de pek çok sebep bularak onu cevap veremez hâle getirme gayretine düştüm. Şerbetin ilaç olduğu zamanın bahar olduğunu, ağaçların hastalığının geçen yazdan olmasının mümkün olduğunu belirttim. Onun şair Emrî olduğunu bilmeden bizi şereflendirin dediğimizde bir gazel okudu. Konuşmasından karşıdaki kişinin nazım bildiğini anladım. Emrî olduğunu henüz öğrenmemiştim. "Siz de bizi şereflendirin." dedim. Bir gazel okudu ki maktasında "sânemâ" matlasında "müşgîn" sözü kapalıdır. "Kâkül"ü tasviri sırasında "müşgîn" okuması gerekirken "müşgîn" okumuştur. "Sânemâ" yerine put ve kilise manasında benzer kelimeleri tercih etmiştir. "Sânemâ" hitabının orada uygun olmadığı zeki kimselerce bilinir. Kaldı ki söylediklerimden sonra utangaç bir ifade takındı. Sözlerinden gerektiği yolda utandı. Sohbetin uzamasının bozuşmaya sebep olacağı korkusuyla sohbet kesildi. Bundan sonra tanıştık. Sonunda onunla bizim kim olduğumuz anlaşıldı.

Gelibolulu Âlî, Beliğî'yle aralarında geçenleri aktararak kendisinin şiir bilgisine başvurulacak önemli bir kişi olduğunu da anlatmış olur.

Beligî

Naẓm

Dilümüz añlayamaz ṣufī bizüm ḳāl ehli
Bī-zebān söyleşelüm var ise bir ḥāl ehli

Bu ġazeli diyüp ḥaḳīre getürdi. Tetebbuʿla teşrīf itmeñüz ricā iderin diyu minnet itdi. Ḥaḳīr bu güftār mümteniʿu'n-naẓīrdür didüm. Yaʿnī min-ciheti'l-me'āl ġāyetle dil-pezīr olduġını beyān eyledüm (KA, 199).

Nazm:

" Söz ehli sufi bizim gönlümüzü anlayamaz; bir hâl ehli varsa onunla dilsiz anlaşalım".

Bu gazeli söyleyip bana getirdi. Etraflıca incelemenizi rica ederim, dedi. Ben "bu ifadenin eşi yok, benzersizdir" dedim, yani anlam yönünden gayet makbul olduğunu söyledim.

Gelibolulu Âlî, akıl sağlığının yerinde olmadığı düşünülen Molla Celîlî'nin sıkıntısını ısrarla öğrenmeye çalışır. Aralarında geçenler şöyle aktarılmıştır:

Monlâ Celîlî

Sene sebʿa ve sebʿīn ve tiṣamie eṣnālarında bu ḥaḳīr kendüyi gördüm ve rūzgāra incinmiş kimse ile mükālemeden ferāgat itmiş imāmāne mücevvezesi ber-ser ṣūfiyāne imāmesi muraḳḳaʿ cāmesi gibi der-ber Burusa çārsūlarında gezerdi. Baʿzen mīve-fürūşlardan fevākih-i mütenevviʿa iştirā iderdi gāh olurdı ki aḳçesin virmeyüp giderdi. Anlar da ḥālini bilüp ne mīve virmede taʿallül ider ve ne elbette aḳçemüzi vir dirlerdi. Birisinden bu āḥvāli istiḫbār itdüm cevāb-ı bā-ṣavābını bu vech ile istimāʿ ḳıldum. Aḳçası yanında ḥāzır bulunduḳda bilā-tereddüd mīve ḳıymetini sayar. Ammā mevcūdı olmaduḳda defʿ-i meclis idüp baʿde zamān getürüp tamāmen edā eyler ne miḳdārını unıdur ve ne bizden su'āl eyler didiler. Ḥaḳīr kendüye küllī ibrām eyledüm. Söyletmek ḳaṣdına nice güne güftārla [8-10] (II) المـرام

الابـرام يحصـل mażmūnına raġbet gösterdüm. Bi'l-āḥare döndi ḫaḳīre ḫiṭāb eyledi. Hücum-ı ġumūm baña aġız açdırmaz ne söyleyeyin diyü söyledi. Baʿz-ı ehl-i vuḳūf ve iẓhār-ı ḥaḳla mevsūf ʿuḳalādan işitdüm ki mezbūruñ vaẓīfesi İbrāhīm Paşanuñ zamān-ı vezāretinde on altı ʿOṯmānī imiş. Mah-be-māh Murādiye zevā'idinden alup ḫarcanur imiş. Rüstem Paşa ki ṣadr-ı vezārete geçmiş mezbūruñ vech-i maʿāşına bu miḳdār yeter diyü üç akçesini ibḳā idüp māʿadāsını kesmiş. Andan ṣoñra monlā-yı mezbūra ṣumt u veleh ʿārız olup bī-zebān gibi süḳūt itmiş. Yaz ve kış elinden bir yelpāze eksik olmayup ḥarāreti defʿine saʿy eylerimiş (KA, 203).

1560 (h. 970) yılında kendisini görmüştüm. Kimse ile konuşmak istemiyordu, hayata küsmüştü. Başında imam kavuğuna benzer bir kavuk, sufi sarığını hatırlatır bir sarık vardı. Yamalı elbiseyle derbeder bir hâlde Bursa çarşılarında gezerdi. Bazen meyve satıcılarından çeşitli meyveler satın alırdı, bazen aldığı meyvenin parasını vermeden giderdi. Satıcılar, hâlini bildikleri için ne meyve vermekte bahane arar ne de paramızı ver, derlerdi. Birinden bu durumu öğrendim. Doğrusunu öğrendim: "Yanında parası olursa tereddütsüz meyve parasını verir. Parası olmazsa yanımızdan ayrılır, daha sonra para getirip borcunun tamamını öder. Ne borcunun miktarını unutur ne de bize sorar." dediler. Ben, kendisini hayli zorladım, söyletmek için çeşit çeşit sözler kullandım "Israr amaca ulaştırır"(İsen, 1994, 203) sözünden yararlandım. Sonunda bana: "Kederlerin verdiği sıkıntı bana ağız açtırmaz, ne söyleyeyim." dedi. Olan bitenleri bilenlerden işittim ki Celîlî'nin eline geçen para İbrahim Paşa'nın vezirliği zamanında on altı osmanî[19] imiş. Aydan aya Muradiye zevaidinden[20] aldığını harcarmış. Rüstem Paşa başvezir olunca "Bu kadar yeter." deyip maaşının üç akçesini bırakıp geri kalanını kesmiş. Ondan sonra Molla Celîlî'ye suskunluk ve şaşkınlık gelmiş, dilsiz gibi susmuş. Yaz kış elinden yelpaze eksik olmaz, yelpazeyle serinlemeye çalışırmış.

Âlî, Hudâyî'yi tanıtıp onun şiirlerinden örnekler verirken Hudâyî'nin beyitlerinden birinin kendisinin daha önce söylemiş olduğu bir beyite benzediğini belirtir.

---

[19] İkinci Sultan Osman zamanında basılan gümüş paranın adıdır (Pakalın, 1993, C.II, 736).
[20] Hizmet karşılığı olmaksızın her hangi bir sebeple meccanen verilen şey yerine kullanılır (Pakalın, 1993, 636).

Hudâyî

Ve lehū

Ḫaṭ-ı ser-sebz ile ey ḫūblaruñ mümtāzı
Ḫadüñ ol lāleye beñzer ki ola pervāzı

Egerçi ki maṭlaʿ-ı āḫir ḫaylī dil-pezīr vāḳıʿ olmışdur. Lākin ḥaḳīr bu maṭlaʿı görmedin pervāz-ı lāleye müteʿalliḳ iki maṭlaʿ dimişüz. Kefe lālesi aña maḫṣūṣ ʿalem olmaġın anı bile edā itmişüz.

Li müellifihī

Çeşm-i tātāra ḳarşu ḥaṭṭ-ı rūyuñ āşikār
Pervāz-ı lāledür Kefeden Rūma yādigār

Diger

Gül didügüñ şarāb ile ṭolmış piyāledür
Bir barmacuḳ ki eksile pervāz-ı lāledür

Ve fuṣaḥānuñ ser-āmedi Mevlānā Bāḳī bir gün maṭlaʿ-ı mezbūrı ḥaḳīre vāfir vaṣf itmişdür. Bir mükemmel dīvāna bedel maṭlaʿ-ı ġarrā ve mażmūn-ı dil-küşā ve edā-yı rūḥ-efzā ile şuʿarā-yı ʿaṣrı müşerref itmişsüñ diyu söylemişdür (KA, 211).

"Ey güzeller güzeli yanağın ayva tüyleriyle etrafı çevrilmiş laleye benzer."

Gerçi son matla çok beğenilmiştir, fakat ben bu son matlayı görmeden pervâz-ı laleyle ilgili iki matla demiştim. Kefe lalesi ile ilgili bile söz söylemişliğim vardır.

"Tatar gözüne karşı yüzünün tüyleri görünür, bunlar Kefe'den Anadolu'ya gönderilen armağandır." Senin yanağının tüyleri tatarın gözüne karşı Kefe'den Anadolu'ya armağan, bir lale çerçevesidir."

"Gül dediğin şarapla dolmuş kadehtir, o şarap kadehi eğer bir parmak eksilirse lalenin çerçevesi gibi olur."

Şairlerin ileri gelenlerinden Mevlana Bâkî bu adı geçen matlanın özelliklerini söylemiş, bu göz alıcı matla mükemmel bir divana bedeldir, bu gönle ferahlık veren mazmun ve cana can katan edayla asrın şairleri arasında seçkin bir yerin var, demiştir. Hayâlî'nin Gelibolulu Âlî'nin bir beytiyle ilgili görüşlerini belirtmesi şöyle anlatılır:

Hayâlî Beg

Bu ḥaḳīr vefātından bir yıl muḳaddem der-i devlete gelmişdüm. Merḥūmuñ

Min naẓmihī

Ḳarārgāhı idi bir zamānda bir şāhuñ
Göñül serīri ki şimdi ḫarābe yüz ṭutdı

beytini tetebbuʿ idüp

Li münşiihī

Şeh-i cemālüñ ile genc-i ʿışḳ idi göñlüm
Ḫaṭuñ siyāhı gelelden ḫarābe yüz ṭutdı

beytini iletüp kendüye virmişdüm. Eger senüñ ise ḳatı nāmdār şāʿir olsañ gerekdür. Zīrā senüñ nev-heveslikde didügüñ beyt benüm güftārumdan muṣannaʿdur diyu taḥsīnini işitmişdüm (KA, 213).

Hayâlî'nin ölümünden bir yıl önce devlet kapısına gelmiştim. Hayâlî'nin:

"Gönül tahtı, bir zamanlar bir sultanın karargahıydı. Şimdi yıkılmaya yüz tuttu." beytini inceleyip şöyle bir beyit yazmış ve bu beyti kendisine vermiştim.

"Gönlüm, yüzünün sultanı ile aşk hazinesi idi. Yüzünde ilk siyah tüy göründüğünden beri yıkılmaya yüz tuttu."

Bana: "Eğer senin ise ünlü bir şair olabilirsin. Çünkü senin acemiyken söylediğin beyit, benim sözlerimden sanatlıdır." diyerek beyti beğendiğini ifade etti.

Gelibolulu Âlî, kendi şiirine nazire yazılışını okuyucuya şöyle aktarır:

Mevlana Âlî Çelebi

Şol zamān ki vilāyet-i Şāmda bu ḥaḳīr

Li mü'ellifihī

Āhum odından mihr-i felek bir şerāredür
Baḫtum yanında māh ise bir bī-sitāredür.

maṭlaʿını didüm ve kendülere iletüp oḳıdum. İrtesi bu maṭlaʿı bize göndermişler. Yaʿnī ki bizüm nev-güftemüze naẓīre dimişler.

Min naẓmihī

Āhumla gerçi tāḳ-ı felek bir şerāredür
İtmez şeb-i firāḳı münevver sitāredür

(KA, 246).

Şam'da bulunduğum sıralarda;

"Ahımın ateşinden güneş bir kıvılcım hâline gelmiştir. Bahtımın yanında ay, bir yıldız bile değildir."

Matlasını söyledim ve kendisine okudum. Daha sonra bana bu matlayı göndermiş, yani ki bizim sözümüz üzre nazire demişlerdir.

"Ahımla feleğin çemberi bir kıvılcımdır. O öyle parlak bir yıldızdır ki ayrılık gecesini bile aydınlatır." Gök kubbe benim ahımla tutuşmuş bir kıvılcımdır, fakat o ayrılık gecesini aydınlatamayan bir yıldız gibidir."

Yahya Bey, Rüstem Paşa'yla aralarında geçenleri Gelibolulu Âlî'ye ayrıntılarıyla aktarır. Âlî'nin olayları Yahya Bey'in ağzından anlatışı dikkat çekicidir.

Yahya Beg

Bi'l-āḫare vezīr-i aʿẓam Rüstem Paşa ki bi'ẕ-ẕāt baʿż-ı ebyātında mumāileyhe ṭoḳınmışdı. Yaʿnī kim

Naẓm

Eyā serīr-i saʿādetde pādişāh-ı cihān
Diri ḳala ne revādur fesād iden şeyṭān

beytiyle iktifā itmedi

Mıṣraʿ

Vücūdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyān

beytini muṣarraʿ ẕikr itdi. Vezīr-i mesfūr daḫi tekrār destūr olduḳda mezbūrı nice kerre teftīş itdükden ṣoñra tevliyetden ʿazl eyledi. Yolı ṭarīḳ-ı defterdārlık iken İzvornik sancaġında otuz biñ aḳçe zeʿāmet virüp bu nezāketle şehrden sürdi. Sene işnā ve şemānīn ve tişamie tārīḫinde ki mezbūrla ṣoḥbetimüz sebḳ itdi. Evvelā bu maḳūle merşiyeyi iḫtiyār şāniyen bī-baklükle illere işʿār neden oldı diyu ṣorduġımuzda bir ġarīb cevāb virdi. Berā-yı iẓhār dimeyüp bi-ṭarīḳı'l-aḫfā maḫlaṣ ḳaydından müberrā miyān-ı şuʿarāya ilḳā niyyetinde iken ordu seyrine vardum. Merşiyemi bir nice şaḫṣuñ elinde gördüm. Meger ki yārāndan biri çadıruma gelmiş. Ben ḫābnāk iken müsveddemi bulup yazmış. Ān-ı vāḥidde ṭālibīne bezl idüp münteşir itmiş diyu bildürdi. Ammā baʿde zamān ki Rüstem Paşa ṣadra geçmiş birgün kendüsini ṭālib olup getürdüp vāfir itāb eylemiş. Bir pādişāhdur niẓam-ı ʿālem içün oġlını öldürdi. Ḫuṣūṣā ḳatline müftīlerimüz fetvā virdi. Bundan ṣoñra sen fużūlī bu maḳūle sözler söylemen işābet daʿvāsın iden şehriyāra ḫaṭā eyledüñ dimeñ ne ḫaddüñ idi diyu ṣormış. Mezbūr daḫi ḥüsn-i tedārük idüp öldürenlerle bile öldürdük aġlayanlarla maʿan aġladuḳ. Bunda ḫaṭāmuz ne idügini bilmedük didükde ne bileyin ol söyledügüñ mühmelātda filāndan oldı dimişsin. Baʿżı kimesnelere iftirā itmişsin. Buña

cevāb nedür didükde. Aṣıl-zādemüz ḫaṭā itdi dimekden ġaraż ehli iftirā eyledi dimegi münāsib gördüm. Bāʿiṣ bu idi ki ol maḳūle te'vīlāta muḳayyed oldum didügini bu ḥaḳīre söyledi. Yaʿnī ser-encāmını bu yüzden beyān eyledi. Ve şol zamān ki Rüstem Paşa vefāt eyledi. Merḥūm Yaḥyā Beg sābıḳdaki rencīdeligini iṣbāt itdi. Yaʿnī ki mezbūra bi-ṭarīḳı'l-hicv bir merṣiye didi. Āḫır bendini bir maṭlaʿ ile müzeyyel eyledi.

Min naẓmihi

Gülmez idi yüzi maḥşerde daḫi gülmiyesi
Çoġ iş itdi bize ol saġlıġ ile olmayası
(KA, 286).

Sonradan vezir-i azam Rüstem Paşa'yı bazı beyitlerinde eleştirdi. Yani ki:

"Ey saadet tahtındaki cihan padişahı, kötülük yapan şeytanın yaşaması uygun mudur?" beytiyle yetinmedi. "Varlığına Rüstem'in zulmüyle zarar verdi." mısrasını söyledi.

Adı geçen vezir tekrar görevlendirildiğinde Yahya Bey'i bir çok kez teftiş ettikten sonra onu mütevellilikten aldı. Defterdar olabilecekken onu İzvornik Sancağına otuz bin akçe vererek sürdü. 982 (m. 1574) yılında adı geçenle sohbetimiz ilerledi. Önce böyle akılda kalan, etkili bir mersiye yazmayı niçin seçtiğini, ikinci olarak bu mersiyenin yazı aracılığıyla korkusuzca nasıl yayıldığını sordum. Şaşılacak bir cevap verdi: "Göstermeden, gizlice, mahlas belirtmeden şairlerin arasına bırakma niyetinde iken ordu seyrine vardım. Mersiyemi birçok insanın elinde gördüm. Ben uykuda iken dostlarımdan biri çadırıma gelmiş karalamamı bulup yazmış. Bir anda isteyenler çıkmış, isteyene vermişler kısa sürede yayılmış." dedi.

Bir zaman sonra Rüstem Paşa sadrazam olmuş. Sadrazam Yahya Bey'i huzuruna çağırtıp onu epeyce azarlamış: "Bir padişahtır, dünyanın düzeni için oğlunu öldürdü. Ayrıca oğlunun katline müftülerimiz fetva verdi. Bundan sonra sen gereksiz sözler söyledin. Haklı davasını yürüten padişaha karşı hata ettin. O sözleri söylemen ne haddine idi?" diye sormuş. Yahya Bey hazırlıksız yakalanmayıp "Öldürenlerle birlikte öldürdük, ağlayanlarla beraber ağladık. Bunda hatamızın ne olduğunu anlamadım." demiş. Rüstem Paşa: "Ne bileyim, o söylediğin anlamsız sözlerde filandan oldu demişsin, bazı kimselere iftira etmişsin. Buna ne cevap vereceksin?" deyince hata ettim

demek yerine, kötü düşünceli kişiler iftira etti, demeyi uygun gördüm. Söylediklerine farklı manalar vererek kurtulduğunu bana anlattı. Rüstem Paşa öldükten sonra Yahya Bey geçmişte rencide edildiğini ispat etti. Paşa'ya hiciv yoluyla bir mersiye yazdı. Son bendine bir matla ekledi.

"Yüzü gülmezdi, umarım mahşerde de yüzü gülmez, o sağlığında bize çok zarar verdi." O mahşerde bile rahat etmesin, yüzü gülmezdi, beladan kurtulamasın, sağlıklı olmasın, bize çok iş etti."

Yahya Bey'in, Gelibolulu Âlî'nin şiir bilgisine güvendiğini göstermesi bakımından aşağıda anlatılanlar dikkat çekicidir.

Yahya Beg

> Eṣnā-yı vefātında dīvānını daḥi tekmīl eyledi. Ol tārīḫde bu ḥakīr Bosna ser-ḥaddinde bulunmağın ferzend-i ṣulbīsi olan Ādem Çelebi dīvānı dībācesini bize getürdi. Ḫaṭāsı var ise ıṣlāḥ itsünler vaṣiyetini itmişdür diyu ḥużurumuza yetürdi. Ḥaḳḳā budur ki ḫūb edā itmiş ve ṭurfa ṭarzla inşā eylemiş. Ḥālāki terākib-i ʿArabiyyesinde bile ḫaṭāsı yoġ idi (KA, 287).

Vefatına yakın divanını tamamlamıştı. O tarihte Bosna'daydım, oğlu Âdem Çelebi divanının dibacesini bana getirdi. Hatası varsa düzeltsinler vasiyetindedir diyerek divanı verdi. Doğrusunu söylemek gerekirse güzel söylemiş ve yeni bir tarzla yazmıştır. Arapça tamlamalarda bile hatası yoktur.

Mevlânâ Âgehî'nin Gelibolulu Âlî'ye dert yanışı ve sonrasında bulduğu çözüm şöyle anlatılmıştır:

Mevlânâ Âgehî

> Laṭīfe: Ḫāṣlar ḳādīsı iken bir gün bu ḥaḳīre geldi ve ḳıllet-i maḥṣūl-i ḳażādan vāfir şikāyet ḳıldı. Gördüm ki böylelikle olmaz ve kimse kimse ile ḫuṣūmet idüp baña mürācaʿat ḳılmaz. Ve ol ṭarīḳla sicill ü ḥuccet aḳçesi ḳuvvet-i ḥuṣūl bulmaz. Taḫt-ı ḳażāmdaki reʿayā ʿumūmen gebr ü tersā olup kendülerden namāz ṣorıcı olam. Ve nezāketle bir ḳaç aḳçe cerā'ime dest-res

bulam. ʿĀḳıbet āyīn-i baṭılları üzre kiliseye varanlar ve levendlikle varmayup ruhbānına mürācaʿat ḳılmayanları bir bir teftīşe mübāşeret itdüm. Ve bu hīle ile maḥsūl-i ḳażā nāmına bir miḳdār zehr-i ḳātile muvāṣalat itdüm diyu ḥasb-i ḥālini şikāyet ve faḳr u fāḳasını ḥikāyet ḳıldı (KA, 293).

Mevlana Âgehî, haslar kadısı iken bir gün bana geldi ve kaza gelirinin azlığından çok şikayet etti: Gördüm ki böyle olmaz. Kimse kimseden davacı olup bana gelmez. Mahkeme kayıtları ve mahkemeye sunulan belgelerden alınan para alınamaz. Kazam dahilindeki halk genellikle ateşe tapanlar ve hıristiyanlardan oluştuğu için kendilerini "Niçin namaz kılmıyorsunuz?" diye suçlayıp birkaç akçe ceza almam mümkün olmuyor. Sonunda batıl ayinleri için kiliseye varanları, kabadayılık ederek varmayanları, rahiplerine müracaat etmeyenleri bir bir teftişe başladım ve bu hile ile kaza geliri adına bir miktar gelirimi arttırdım,diyerek dert yandı. Hâlinden şikayet etti, yoksulluğunu anlattı.

Gelibolulu Âlî'ye bir mecliste Sırrî'ye arka çıkışı şöyle aktarılmıştır:

Sırrî

Ve lehū

Baḥr-ı ḥüsn içre zevrāḳ-ı çeşmüm
Sırrıyā zülf-i yār ḳancasıdur

maḳṭaʿ-ı birle temām eyledi. Ol eşnālarda ki zümre-i müsteʿiddāndan idük. Mevlānā Bāḳī ve Rūḥī ve Rumūzī bir ṭarafdan bu ḥaḳīrle Monlā Sırrī bir cānibden oṭurup bir meclisde ṣafālar sürdük ve nev-güftelerimüz oḳıyup müşāʿareye raġbet gösterdük. Hemān ki Sırrī merḥūm bu maḳṭaʿını oḳıdı. Rumūzī zebān-ı taʿarrużī dirāz idüp bu ḳanca nenüñ ḳancasıdur diyu baña ṣordı. Cümlesi istihzāya meyl idüp içlerinde bir gülüşme ḳopdı ki dinmez. Ḥaḳīr ki naẓar itdüm. Sırrī-i derdmendi cevābda ʿāciz gördüm. Ne gülüşürsüz ki bu ḳanca Bāḳī Çelebinüñ ṣandalı ḳancasıdur cevābın virdüm. Yaʿnī ki ol eşnālarda

Pādişāhuñ micmer-i ʿadlinde ṣandal yaḳdılar

> mışraʿ ınuñ şiʿr-i temāmın dimiş idi. Ve baʿż-ı ʿulemā ṣandal micmerde yanmaz. Bā-ḫuṣūṣ micmer-i pādişāhī ola diyu daḫl eylemişler idi. Bu kere ḥaclet ol ṭarafa ʿā'id oldı. Sırrî bu sırdan haberdār olup ġalebe bu cānibe düşüp Sırrî mesrūr olup ʿaẓīm ṣafālar buldı (KA, 308).

"Ey Sırrî, gözümün kayığı güzellik denizinde sevgilinin saçının kancasıdır." maktasını okudu.

Bir mecliste bir tarafta Mevlana Bâkî, Ruhî ve Rumuzî oturuyordu. Onların karşısında da ben ve Molla Sırrî oturmuştuk. Toplantı neşeli geçiyordu. Yeni şiirlerimizi okuduk, karşılıklı şiirler söyledik. Rumûzî sataştığını belli edecek bir biçimde: "Bu kanca neyin kancasıdır?" diye bana sordu. Bunun üzerine oradakiler arasında öyle bir gülüşme koptu ki anlatılamaz. Baktım, zavallı Sırrî cevap veremeyecek hâldeydi. "Ne gülüşüyorsunuz, bu kanca Bâkî Çelebi'nin sandalının kancasıdır." cevabını verdim. Bâkî o sıralarda

"Padişahın adil micmerinde sandal tütsülediler." [21]

mısrasının geçtiği şiiri bitirmişti. Bazı bilginler sandal micmerde[22] yanmaz, hele ki bu padişaha ait bir micmer olsun diye ayıplamışlardı. Daha sonra bu düşüncenin yanlışlığı ortaya çıkınca bunları söyleyenler utandılar. Sırrî, bu durumdan haberdar olduktan sonra galip tarafta bulunduğunu görüp çok sevindi.

Âşık Çelebi'nin tezkiresinde Gelibolulu Âlî'ye yer vermemiştir. Âşık Çelebi bu durumdan duyduğu üzüntüyü Âlî ile paylaşır. Âlî, olayı şöyle dile getirmiştir:

---

[21] "Bu arada, 1562 yılının Ağustos ayı sonlarında, Kanunî, şarap getiren gemileri İstanbul'da, Galata önünde yaktırdığında o sıralarda Ebussud Efendi'nin danişmendi olan Bâkî, şu gazeli yazarak o döneme ait toplumsal bir olayı yansıtmıştır" (Erdoğan, 2009, 157)

Bâkıyâ kılsun mu'attar bezm-i âfâkı nesîm Pâdişâhuñ micmer-i 'adlinde sandal yakdılar

"Ey Bâkî, rüzgar, ıtır kokusunu etrafa yaysın, padişahın adalet buhurdanında sandal yaktılar."

[22] "Buhurdanların bakır ve bronzdan küçük şamdan tarzında yapılmış olanlarına "micmer" (ateşlik) denir. Eskilerde içine, anber tozundan yoğrularak mum şekline getirilmiş özel çubuklar dikilir ve kutsal gecelerde yakılırdı." http://www.antikalar.com/v2/konu/konu0611.asp

Monla Âşık

Lākin bize her mülāḳāt itdükçe şerm ü ḥicābdan ḫālī olmadı. Bāʿiṣ nedür didükde semt-i iʿtiẕāra maḫlaṣ buldı. ʿĀḳıbet rāz-ı dilini beyān eyledi. Meşʿaru'ş-Şuʿarāsında bizi yazmayup tetebbuʿındaki ḳuṣūrını müşʿir sözler söyledi. Yaʿnī ki niçe yıllar aṣḥāb naẓmuñ tetebbuʿında oldum. Yine ḫātime-i kārda bir ḳaç ġazel diyenleri yazmış kitāb te'līf iden fużalā tercümesinde kendümi yañlış buldum diyu zeyl-i iʿtiẕāra teşebbüṣ idüp tekrār kendü nüsḫasına der-kenār ve aḥvāl-i mü'ellefāt u āṣārumuzı icmāl üzre naḳş ü nigār itdi. Lākin ol zamāne dek nice nüsḫası münteşir olup ekṣerinde bizüm ẕikrümüz bulınmamaġla ġafletine ḫaml itdüklerini yād itdükçe ʿaḳlı başından gitdi (KA, 312).

Her görüşmemizde utandı. Neden böyle olduğunu sordukça af diledi.En sonunda gönlündekini söyledi. Meşʿaru'ş-Şuarası'nda bizi yazmadığını, araştırmalarının eksik olduğunu anlattı. Yani nice yıllar, nazmla uğraşmış, son sözünde birkaç gazel diyenleri bile yazmıştır. Kendini hatalı bulduğunu söyleyerek tekrar kendi nüshasına der-kenar düşmüş, kısaca eserlerimizden bahsetmiştir. Fakat o zamana kadar birçok nüsha yayılmış, pekçok nüshada bizim bahsimiz geçmemiştir. Yaptığı hata aklına geldikçe aklı başından gitmiştir.

Âlî**,** Haletî'yle yakın olduğunu şu ara sözlerle anlatır:

Haletî

Merḫum Ḫayālī Beg ben ʿAbdullāh Çelebinüñ hiddet-i tabʿından ḳorḳarın diyu vaṣfın iderdi. Bu ḥaḳīr kendüler ile ülfet itdüm. ʿĀṣıḳāne eşʿāra ḥuṣūṣā Ḫayretī merḥūmdan sudūr iden güftāra raġbetini müşāhade ḳıldum (KA, 206).

Merhum Hayâlî Beg, ben Abdullâh Çelebi'nin hiddetli yaratılışından korkarım, diyerek onu anlatırdı. Ben de kendileriyle dost oldum. Âşıkane şiirlere özellikle Hayretî'nin şiirlerine rağbet gösterdiğini gördüm.

2.1.2.3. Şairlerin Birbirleriyle Olan İlişkileri

Şairlerin himaye edilmesi, ödüllendirilmesi kimi zaman şairlerin birbirlerini kıskanmalarına sebep olmuştur. Aynı sanat çevresi içinde bulunan şairler yer yer dizelerle atışmışlar, birbirlerini kötülemişlerdir. Bu atışmaların zaman zaman hakaret içerikli olduğu da görülür. Aktarılanlardan anlaşıldığı kadarıyla fiziksel şiddetle sonuçlanan olaylar bile görülmektedir. Kuşkusuz daha iyiye ulaşma çabası ve gözden düşürülme korkusu şairleri tedirgin etmiş, bu durum olumsuz olaylara sebebiyet vermiştir.

Şairlerin birbirleriyle ilişkilerinin anlatıldığı olaylar aşağıdaki şairlerle ilgili kısımlarda yer alır: **Kebîrî, Sücudî, Mevlânâ Surûrî, Kandî, Fünûnî, Safâyî, Sagârî**, **Sihrî.**

Kebîrî'nin kibrinden dolayı diğer şairlerce eleştirilişi şöyle aktarılır:

Kebîrî

Mezbūr Kebīrī nevʿan kibr ü ʿacībe mübtelā olup muʿaşırların göze göstermez anlar da kendüyi şāʿir ḥesābına şaymazlardı. Bināen ʿalā ẕālik Kātib Şevḳī bu ḳıṭʾayı diyüp kendüsine göndermiş.

Ḳıṭʾa

Kebīrī şiʾr-gūylar arasında
Hemin taʾdād içinde ṣıfra beñzer
Tezāyüd virür aʾdād-ı ḥisāba
Ḥisāba saymaz anı ehl-i defter
(KA, 163).

Kebîrî kibrinden çağdaşı şairleri önemsemez onlar da kendisini hesaba almazlardı. Bundan dolayı Kâtib Şevki bu kıtayı diyip kendisine göndermiş:

"Kebîrî, şairlerin arasında sayıların içindeki sıfır gibidir, hesabı arttırsa da onu bilgili kişiler hesaba almaz."

Sücudî'yle Revânî yazdıkları beyitler yoluyla karşılıklı atışırlar.

Sücudî

Merḥūm Revānī Mısr yollarında berf redif ḳaṣīde diyüp ol şehriyār-ı ẕī-maḥż tābistān olup berf ne'ydügin bilinmeyen beriyyede naẓm eylemeyesin diyu buyurduḳda Sücūdī fırṣat bulup

Naẓmuhū

Ṣovuḳ sözlerle ṭoldurduñ cihānı
Başına ḳarlar yaġsun Revānī

dimişdür. Revānī daḫi mezbūruñ nev-cevānlıġı ḥālini işrāben

Naẓm

Yüzüñ ṭoḳınmaduḳ yir yoḳ cihānda
Anuñçün didiler sana Sücūdī

bedīhesi ile cevāb virmişdür (KA, 178).

Merhum Revânî, Mısır yolunda "berf" redifli bir kaside söyler. Sultan Selîm, daima yaz mevsimi olan, karın ne olduğu bilinmeyen çölde kar redifli kaside yazmamasını Revânî'ye söyleyince bunu fırsat bilen Sücûdî şu beyti söylemiştir. "Dünyayı soğuk sözlerle doldurdun, başına karlar yağsın."

Revânî, Sücûdî'nin bu beyti üzerine onun gençliğine bir gönderme yapar, şu beyit ile cevap verir: "Şu dünyada yüzünü dokundurmadığın yer yok o yüzden sana Sücûdî, secde eden, dediler."

Yine Mevlânâ Surûrî ve Gubârî'nin de beyitler yoluyla atıştıkları görülmektedir.

Mevlânâ Surûrî

Sene iḥdā ve erbaʿīn ve tiṣamie tārīḫinde ki Süleymān Ḫan ʿIrāḳeyn seferine gitdi. Monlā Ġubārī bu ġazeli diyüp şuʿarāya gönderdi.

Naẓm

Ne bilür ʿışḳı her Mecnūn sen ol aḥvāli benden ṣor
Ne anlar ḳıṣṣa-i Şīrīn ü Ḫusrev kūhkenden ṣor

Görelüm ey ṣabā bu şiʿr-i siḥr-āmīze ʿālemde
Naẓīr olur mı her bir şāʿir-i şīrīn-suḫandan ṣor

Surūrī merḥūm ki bu maḳṭaʿı görmiş Ġubārī cānibine ṭaʿnla bu cevābı göndermiş.

Naẓm

Bir iki türkī beyt ile ġurūr itmek revā mıdur
Sen insāf eylemezseñ bārī bir ehl-i suḫandan ṣor

Ġubārī meger bu loḳma-i ṭaʿn-āmīzi iltiḳām itmemiş. Meṯnevī ṭarīḳında bir mektūb-ı manẓūm gönderüp ḳaṣd-ı intiḳām eylemiş. Yaʿnī ki Mevlānā Surūrī bir zamān ṭarīḳ-i tedrīsden ferāġat ve ṭarīḳ-i naḳşībendiyye şeyḫi Maḥmūd Efendiden inābet itdükden ṣoñra tekrār Sulṭān Muṣṭafāya ḫācelige tālib u teklīf olunduḳda teneffüri vācib iken hezār tażarruʿla rāġıb olduġını Mekke-i mükerremede ki işitdi teşnīʿan bu ṭarīḳla nāme irsāline müsāraʿat itdi.

Naẓm

Ey sidre-nişīn-i ʿarş-pervāz
Vey ṭā'ir-ı ḳuds-i ʿālem-i rāz

Billāh digil nedür bu ḥālüñ
Ḳatʿ oldı meger ki perr ü bālüñ

Terk eyleyüp āşiyān-ı ḳudsi
Dilden çıḳarup mecāl-i ünsi

Rifʿatde iken tenezzül itdüñ

ʿİzzetde iken teẕellül itdüñ

Kim itdi seni bu vech ile ṣayd
Ne bend ile oldı saña bu ḳayd

Boynuñda senüñ bu bāġ neyler
Pāyuñda senüñ duzāġ neyler

Beñzer seni ḫāb-ı ġaflet aldı
Ṣayyād-ı emel bu dāma ṣaldı

Hey hey gözüñ aç bu ḫābdan sen
Ḳurtar seni bu ḥicābdan sen

Sermāyeñ olup hebā-yı menşūr
Olduñ yine bir gedā-yı maḳḥūr

Merḥūm Surūrī Efendi daḫi aña cevāb yazmış göndermiş. Ṭarīḳ-i naḳşībendiyyede hem-pīr olduḳları ḥayṣiyetle laṭīfeleri baruşduġın rümūzla göstermiş.

Naẓm

Ey yār-ı naṣīḥ-i nuṣḥ-güftār
Naẓm ile iden cevāhir-īṣār

Hem baña diyen nedür bu ḥālüñ
Ḳatʿ oldı mı yoḳsa perr ü bālüñ

Güş eyle gel imdi vaṣf-ı ḥālüm
Ṣanma ki ḳırıldı perr ü bālüm

Şehzāde-i aʿẓam u muʿaẓẓam

Nev-bāve-i efḫam u müfaḫḫam

Evṣāfumı çünki gūş ḳılmış
Deryā gibi ḳalbi cūş ḳılmış

ʿAzm-i sefer eyledükde sulṭān
Olduḳda aña mülāḳī ol ḫan

Gūş eyledüginde pend-i pīri
Ḳılmış ṭaleb anda ben faḳīri

Nā-geh baña hükm-i şāh geldi
Derd ile dilümden āh geldi

Çün emr ile oldı bende me'mūr
Nā-çār ola döndi gitdi çün mūr

Ey Kaʿbe mücāviri ʿazīzüm
Ẓann itme ki olmaya temīzüm

Nefʿum baña vü ʿavāma idi
Ṣanma ki ḳamu enāma idi

Şimdi ḳamu ḫalḳa oldı nefʿum
Her vech ile oldı ḳadr u refʿum

Sizden umaruz duʿā vü ḥimmet
Bu şāha müyesser ola devlet

ʿAdliyle cihānı ide pür-nūr
Ola bu Surūrī sırrı mesrūr

Ġarābet bundadur ki Mevlānā Ġubārī Surūrī Efendiyi bu ṭarīḳla taʿyīb ve şehzāde ḫācesi olduġına taʿaccüb iderken kendüye daḫi ol ibtilā vāḳıʿ oldı. Saʿādet-i mücāvereti ḳoyup Sulṭān Bāyezīdüñ evlād-ı kirām ḫāceligini kabūlle taʿayyüni ẓuhūr buldı (KA, 229).

941 (m. 1534-35) tarihinde Süleyman Han Irakeyn seferine gitti. Molla Gubârî bu gazeli yazıp şairlere gönderdi.

"Aşkı her Mecnun bilemez. Aşkın hallerini, nasıl bir şey olduğunu bana sor. Mecnun'a, Şirîn ile dağları yaran hükümdarın hikâyesinden ne anladığını sor."

"Ey rüzgâr, güzel sözler söyleyen şairlere sor bakalım bizim bu büyü gibi şiirimizin benzeri var mıdır? "

Merhum Surûrî bu maktayı görünce Gubârî'yi ayıplayarak bu cevabı göndermiş.

"Bir iki Türkçe beyitle gururlanmak doğru mudur? Sen insaf etmezsen bari sözden anlayan birine sor."

Gubârî, meğer bu küfür gibi lokmayı yutmamış, mesnevi biçiminde bir manzum mektup yazıp intikam almak istemiş. Surûrî bir zaman hocalıktan ayrılıp Nakşibendi şeyhi Mahmut Efendi'ye başvurarak bu tarikata girmek istemiş. Sonra Sultan Mustafa'ya hoca olması teklif edilince kabul etmemesi, bundan kaçınması gerekirken yalvararak bu iş için çok istekli olduğunu belli etmiş. Gubârî Mekke-i mükerremedeyken bunları işitti. Surûrî'yi ayıplayarak ona acele bir mektup göndermiş.

"Ey yedinci kat gökte oturan, dokuzuncu kat gökte uçan."

"Allah için söyle nedir bu halin? Acaba kanatların mı kesildi?"

"Kutsal yuvayı terk ettin. Sana imkanlar sunacak alışkanlıklarını gönülden çıkardın."

"Büyük rütbeye sahipken aşağı indin. Yüce bir makamda güç kuvvet elindeyken bunları terk ettin."

"Kim sebep oldu da seni avladı. Nasıl bir bağ ile seni bağladılar?"

"Senin ayağındaki tuzak nedir, boynundaki bağ nedir?"

"Galiba seni gaflet uykusu aldı. Emel avcısı seni tuzağa düşürdü."

"Bu uykudan gözünü aç. Kendini bu utançtan kurtar."

"Sermayen boşa dağıtıldı. Sen yenilmiş bir yoksul durumuna düştün."

Merhum Surûrî Efendi de ona cevap yazıp göndermiş. Nakşibendilikte ikisinin de pirleri aynı olduğundan latifelerinin barıştığını rumuzla göstermiş.

"Ey nasihat sözleri söyleyen dost, sözlerine şiirle cevher gibi değer katan"
"Bana, nedir bu hâlin yoksa kanatların mı kesildi, diyen."
"Sanma ki kanatlarım kırıldı. Gel şimdi ne hâlde olduğumu dinle."
"Şehzade, pek büyük ve önemli. Taze bir yemiş ama pek ulu."
"Özelliklerimi duyunca kalbi deniz gibi coşmuş."
"Padişah sefere çıkınca şehzade onunla buluşunca"
"Dinlediğinde bu mesleğin pirini beni talep etmiş."
"Ansızın bana padişahın emri geldi. Dert ile dilimden ah sözü duyuldu."
"Çünkü padişahın emri ile görevlendirilmiş oldum. Çaresiz bu emre uydum, çünkü ben onun karşısında karınca gibiyim."
"Ey Kabe'ye yakın oturan aziz dostum, zannetme ki kendimi temize çıkaramayacağım."
"Çıkarım bana ve alt tabakadaki halka idi. Sanma ki halkın hepsine idi."
"Şimdi şehzadeyi yetiştireceğim için bütün halka faydam olacak. Bu, bana değer kazandıracak, beni yüceltecek."
"Bu şehzadenin ilerde devleti yönetmesi için sizden dua ve çaba bekleriz."
"Bu şehzade adaletiyle dünyayı nurlandırsın. Bu durum Surûrî'nin mutluluğunun sırrı olsun."

Tuhaflık buradadır ki Mevlana Gubârî , Surûrî Efendi'yi bu şekilde ayıplar, şehzade hocası olduğuna şaşarken kendisi de şehzade hocası olma hevesine kapılmıştır.

Şairler arasındaki anlaşmazlıklar kimi zaman ciddi boyutlara ulaşır. Hayâlî'yle Kandî arasında geçenler buna örnektir.

Kandî

Burusalıdur. Tārīḫ söyleyüp naẓm idenlerüñ ekmelidür. Monlā ʿĀşıḳ kendüden naḳl ider ki ʿunfuvān-ı cevānīde maḫlaşını Şehdī ḳoyup Resmī maḫlaṣ bir şāʿirle hem-civār olmış. Ḳannād-ı rūzgār ve leb-i laʿli gibi şeker-rīz-i bülend-iştihār olmaġın bir defʿa aṣruñ melikü'ş-şuʿarāsı Aḥmed Paşa ḥużūrına vuṣūl bulmış. Paşa-yı mezbūr gāh laʿl-i şīrīnine ezilmiş gāh şeker-

rīzligini pesend idüp ʿuḳdesi çözülmiş. Şāʿirlige heves ṭuyup Şehdī maḫlaṣ idügi ṭatlu cānına ḳoyup berāy-ı muṣāḥabet ol dil-ber-i şīrīn-lebe Ḳandī maḫlaṣını münāsib gömiş. Yaʿni ki şehd ü nebāt miyānındaki ḳıymet ü leẕẕet tebāyinini beyān idüp maḫlaṣını tebdīl itdürmiş. El-ḥaḳ bir ḳannād-ı üstād idi. Her ḳande ki şeker-rīzlige bisāṭ döşerdi. Sā'ir şeker-fürūşlaruñ dükkānına sinekler üşerdi. Baʿde zamānin ki İstanbula geldi. Sultān Bāyezīd Cāmiʿi ḥareminde bir dükkān açup gün-ā-gün şeker işleri ile bir nice āb-gīne ṭonatdı. Ve ol eṣnāda merḥūm Ḫayālī Vezīr-i aʿẓam İbrāhīm Paşanuñ iltifātı bāġında terbiyet-yāfte-i tāze nihāli olup ʿulūfe taʿyīni ile bölük ḫalḳına ilḥāḳ olundı. Gerdenündeki ṭavḳ-ı zerrīn alındı. Ḳandī ʿale'l-fevr.

Mıṣraʿ

Geçmez oldı Ḫayāliyā ḫulḳuñ

tārīḫini didi. Sā'ir şuʿarā ḫasedlerinden bu mıṣraʿa şöhret virdi. Vaḳtā ki Ḫayālīye münʿaḳis oldı. Bir iki şīşe mey nūş idüp dāmenini ṭaşla doldurdı.

Naẓm

ʿĀşıḳ-ı dīvāne oldur ʿışḳ bāzārında kim
Bu ṭoḳuz mīnāyı ṣır bir seng-istiġnā ile

nev-güftesini oḳıyaraḳ Ḳandīnüñ dükkānını ṭaşa ṭutdı. Cümle şīşelerini kırup zīb ü zīnetini ṭağıtdı. Kendüsi ḳaçaraḳ biñ belāyla ḳurtuldı. Egerçi ki irtesi dīvāna vardı. ʿIzz-i ḥużūr-ı vezīre yandı yaḳıldı. Lākin Ḫayālīye çün ü çerā dinilmedi. Nihāyet Ḳandīye bir ḳaç aḳça baḫşīş virildi. Baʿde ẕālik Ḳandī bir daḫi dükkāna raġbet itmedi. Ancaḳ ol ḥaremdeki odalardan birini dükkān yerine maḥall-i kār u kesb itdi (KA, 260).

Bursalıdır. Kandî en güzel tarih düşürenlerden biridir. Önceleri Şehdî mahlasını kullanıyordu. İstanbul'a gidip zamanın şairler sultanı Ahmet Paşa ile görüşmüş, Ahmet Paşa, şairin tatlı dilli bir insan olması, şekercilikte çok usta olması sebebiyle ona Kandî mahlasını uygun görmüştür.

Kandî, bir süre sonra İstanbul'a gitmiş ve Bayezid Camii yakınlarında dükkan açarak şekercilik yapmaya başlamış. O sırada Hayalî, İbrahim Paşa'nın himayesine yeni girmişti. Kendisine ulufe bağlandı, İbrahim Paşa'nın bölük halkına dahil edildi. Böylece şairliğinden dolayı kazandığı güç elinden alındı. Kandî hemen bu olaya tarih düşürdü:

"Ey Hayalî, yaratılıştan getirdiğin huyun geçmez oldu."

Diğer şairler kıskançlıklarından bu mısrayı dillerine doladılar. Bu mısra Hayalî'nin kulağına gidince Hayalî bir iki şişe içip eteğini taşla doldurdu.

"Aşk pazarındaki deli aşık odur ki dokuz şişeyi tokgözlülük taşıyla kırar."

şiirini okuyarak Kandî'nin dükkânını taşa tuttu. Ne kadar şişe varsa hepsini kırdı, dükkândaki süs eşyalarını parçaladı. Kendisi bin belayla kaçıp kurtuldu. Ertesi gün divana vardı, vezirin huzurunda yandı, yakıldı. Lakin Hayalî'ye niçin yaptın, nasıl yaptın denilmedi. Nihayet Kandî'ye bir miktar para verildi. Bundan sonra Kandî dükkân açmadı. Ancak haremdeki odalardan birini dükkan yerine koyarak orada şekercilik yapmaya, yaptıklarından kazanç elde etmeye başladı.

Şairlerin birbirlerine destek oldukları ve birbirlerinden övgüyle söz ettikleri de görülmektedir. Kandî'yle Molla Âşık arasında geçenler bu durumu gözler önüne serer.

Kandî

> Evā'il-i ḥālinde merḥūm Ḳandī Ḳırḳ Çeşmeli Aḥmed nām cevānı ve şāʿir Yaḥyā Beg Şāh Aḥmed nām dil-sitānı severler imiş. Ḥālā ki iltifāt yüzin görmeyüp aḥyānen vuṣlat yerine lett niʿmetini yirler imiş. Bu ṭarīḳla sene ḫamse ve erbaʿīn ve tiṣamie ḥudūdunda taʿayyüş ü teleẕẕüẕ iderler imiş. Ḥattā bir defʿa bayram olmış. İkisi daḫi cānānı dest-būsına fırṣat bulmamış. Görürler ki bu merāma dest-res bulınmaz. Yaʿnī ki yeden-be-yed bu saʿādete bir tedbīr mümkin olmaz. ʿĀḳıbet Monlā ʿĀṣıḳa yalvarırlar. Sen bizüm cevānlarımuzla āṣināsun nāmuñ ʿĀṣıḳ olduġı ḥayṣiyetle bu ḫıdmete elyaḳ u sezāvārsuñ. Bārī bizüm ṭarafımuzdan vekāletle bayramlaş diyu gönderürler. Monlā ʿĀṣıḳ daḫi varmış. Her biri ile ikişer kere bayramlaşmış.

Tekrāra bāʿiṯ nedür dinildükde biri kendimüñ tekrarları ʿāşıḳlarıñuzuñdur cevābını virmiş. ʿĀşıḳuñ bu ḫıdmet-güzārlığına gülmişler. Ol iki cevān ḫaylīce ḫandān olmışlar. Ġarābet bundadur ki ol varup gelince Ḳandī yine bir tārīḫ söylemiş. Yaʿnī ki

Mıṣraʿ
Emānet merḥabāmuz n'oldı cānā

tārīḫini ḥisāba muvāfıḳ bulup naẓm eylemiş. ʿĀşıḳ daḫi vāfir lāf u güẕāf cā'izesin virmiş (KA, 261).

Kandî, Kırk Çeşmeli Ahmet adlı genci, şair Yahya Bey, Şah Ahmet adlı birini severmiş. Bir bayramda ikisi de sevgilileriyle görüşemeyeceklerini anlarlar. Sonunda Molla Âşık'a "Sen bizim civanlarımızı tanıyorsun. Adın, Âşık olduğu için bu hizmete senden daha layık, senden daha uygun kişi bulunmaz. Bari bizim tarafımızdan sevgililerimizle vekâletle bayramlaş." diye Molla Âşık'ı sevgililerine gönderirler. Molla Âşık gider, her biri ile ikişer kere bayramlaşır. "Tekrara sebep nedir?" diye sorduklarında "Biri kendimin, biri âşıklarınızındır." cevabını verir. O iki civan çok mutlu olurlar. Âşık'ın böyle bir hizmet yapmasına gülerler. İşin garip tarafı şu ki Âşık geri döndükten sonra Kandî yine bir tarih söyler.

"Sevgiliye emanet merhabamız ne oldu?"
tarihini hesaba uygun bulup yazar. Âşık da ona bol bol boş lakırdı caizesi verir.

Safâyî, Likâyî'ye danışarak şiirlerinin beğenip beğenilmediğini öğrenmek ister. Likâyî ona bir kıtayla cevap vermeyi uygun görür. Olay şöyle anlatılmıştır:

Safâyî

Sulṭān Bāyezīd Ḫan nāmına dīvān tertīb idüp baʿż-ı ẕurefānuñ nevʿan merġūbıdur. Ḥattā kendüsü merḥūm Liḳāyīye ḫaber gönderüp beyne'n-nās dīvānımuzuñ şöhreti nicedür diyu ṣorduḳda bu ḳıṭʿayı cevāb yazup göndermişdür.

Ḳıtʿa-i Liḳāyī[23]

Sizüñ dīvānuñuz destān olupdur
Şehirli köyli oḳır şöhreti var
Gözi āhūlarun vaṣfıyla şimdi
Geyik destānı denlü raġbeti var
(KA, 158).

Safâyî**,** Sultan Bayezid adına bir divan yazmıştır ve dönemin bazı önde gelenlerince sevilir. Kendisi Likâyî'ye haber göndererek sarayda beğenilip beğenilmediğini sorar. Likâyî de cevap olarak bu kıtayı ona gönderir.

"Sizin divanınız ünlenmiştir, şehirli de köylü de onu okur, destana benzer, gözü ahuların vasfıyla geyik destanı[24] kadar rağbet görür."

Sânî, Fünûnî'yi yermek için beyitlere başvurur, onu bu yolla hicveder. Âlî, bu durumu şöyle aktarır:

Fünûnî

Egerçi ki ṭabʿı nezāketden ḫālī degüldür. Lākin sirḳat töhmetinden eli kesilmeyince el çekmeyüp herkesüñ mālına taṭvīl-i yed itmesi lāzım-ı ḥāl idi. Ve ol fende ẕü-fünūn-ı ʿaṣr olup gūyā ki Fünūnī maḫlaṣını aña binā'en iḫtiyār itmişdür. Sābıḳu'ẕ-ẕikr Cān Memi ile ʿadāvetleri olup mezbūr Sānī mektūb-ı meẕmūmında

Naẕm-ı Sānī

---

[23] Gelibolulu Âlî'nin bu kıtaya Safâyî'nin bazı önde gelenlerce beğenildiğini kanıtlamak üzere yer verdiği görülür. Emine Seymen ise tezinde bu kıtayı Safâyî ve Likâyî arasındaki bir atışma olarak değerlendirmiştir (Seymen, 2008, 108). Likâyî'nin gönderdiği kıta üzerine Safâyî'nin yazdığı cevapla bu görüşün kuvvetlendiği düşüncesindeyiz.

[24] Geyik destânı: Acem uydurması dinî hurafeler arasında bir de geyik hikâyesi vardır. Kesikbaş, Deve gibi hikâyelerle bir arada ve mevlid kitaplarına zeyl olarak pek çok defa basılmıştır (Onay, 1992, 175).

Fünūnî fūta peydā itmege varur mı ḥammāma
Şerîk-i Şîrvān Şeyḫ derūn-ı cāmekān n'eyler

Kemend endāz olanlarla gezer mi kūşe vü şehri
Ṭaḳar mı birbirinüñ gerdenine rîsman n'eyler
edâsını itmişdür (KA, 321).

Nazik bir insandır , ama hırsızlık suçlamasından eli kesilmeyince bu huyundan vazgeçmemiş herkesin malına el uzatmıştır. Hırsızlık fenninde zamanının en iyisi olup sanki Fünunî mahlasını da bu işteki ustalığından dolayı seçmiştir. Daha önce kendisinden bahsedilen Can Memi ile düşmanlığı vardır. Adı geçen Sânî onu ayıplayan mektubunda şöyle demiştir:

"Fünûnî peştamal sahibi olmaya hamama gidince, Şeyh Şîrvân'ın arkadaşları soyunulacak yerin içinde ne yaparlar?"

"O, kement atanlarla şehri gezmez, kendisi gibi birinin boynuna ip takmaz."

Sâgarî de Refîkî'nin yazdığı beyite karşılık onu yine beyit yoluyla yermeyi uygun görmüştür.

Sâgarî

Menḳūldür ki merḥūm Refîḳî şehr-i Edirnenüñ balçığından āzürde-ḫāṭır olur ve bu maḳūle bir bedîhe naẓmı iştihār bulur.

Naẓm

İlāhî luṭf idüp ḳurtar bizi bu şehr-i bāṭıldan
Kişi anı ne seyr itsün geçilmez āb ile gilden

Ammā şehr-i mezbūruñ şuʿarāsı merḳūma incünürler. İttifāḳla birer cevāb naẓm iderler. Cümleden maḳbūli budur ki merḥūm Sāġarîden ṣudūr itmişdür.

Naẓmuhū

Şikāyet eylemiş şeyṭan gibi çün āb ile gilden
Yüzine yilleñ anuñ aslı oddur ḫaẕẕ ider yilden
(KA, 225).

Anlatıldığına göre merhûm Refîkî, Edirne şehrinin balçığından rahatsız olur. Ve şu beyti düşünmeden birdenbire söyler, beyit şöhretlenir.

"Ey Allah'ım, bizi bu batıl şehirden kurtar. İnsan onu nasıl gezsin sudan ve çamurdan geçilmez."
Edirneli şairler, Refîkî'ye bu beytinden dolayı kızarlar. Aralarında anlaşarak birer cevap yazarlar. Bunların içinde en iyisi Sâgarî'nin beytidir.

"Şeytan gibi su ile çamurdan şikâyet etmiş. Yüzüne yellen, onun aslı ateştir, yelden hoşlanır."

Mevlânâ Âşık, Sihrî'yi beyit söyleyerek bir davete çağırır. Sihrî kıvrak bir dille Mevlânâ Âşık'ın davetine cevap verir.

Sihrî

Pīr olup aġzında dişi ḳalmamış iken her ḳaçan vaṣf-ı rindān-ı dil-berāndan baḥṣ olurdı. Monlā Siḥrī yine çiyner tükürürdi. İstiḫżār-ı nefāisde pīr-i ḍarīr olduġını bildürmezdi. Ammā ki mażmūn-ı hāyīde işütdükde göñli bulanup bu kerre gerçekden tükürürdi. Her dem ḥarem-sarāyına vāṣıl olduḳda gözlükden ḳaṭʿ-ı naẓar idüp güzellüge naẓar-ı iltifāt kılardı. Dest-i lerzendesine ḫāme alımaz olup ʿāṣā-yı pīrāndur diyu bāde-i nāba ittiḳāyı vācib bildi. Mesīḥī merḥūmla dōstlaşur ve gāh u bī-gāh mektūblaşurlardı. Keẕālik Mevlānā ʿĀşık ile daḫi mürāsālāta raġbet ve irsāl-i mükātebāta cüll-i himmet ṭarīḳını meslūk ṭutarlardı. Ḥattā mezbūr Sıḥrīyi İslām Beg nām ehl-i şevḳuñ meclisine daʿvet idüp ʿĀşık Efendi bu nāmeyi gönderür.

Naẓm

Ey kelām-ı belīġi sıḥr-i ḥalāl
Dimek aña naẓīre fikr-i muḥāl

Gelüñ İslām Begüñ odasında
Olalum ʿālemüñ ṣafāsında

Vaḳt-i güldür zamān-ı nūş-ı şarāb
Leb-i deryā durur şeb-i mehtāb

İçelüm cāmı zevraḳı çekelüm
Baḥr-ı endūh u ġuṣṣadan geçelüm

Monlā Sıḥrī daḫi mest ü medhūş bulunup iʿtiẕaren bu ḳıṭʿa ile cevāb virür

Naẓm

Eylemişsün begüm yazup nāme
Kāfir-i ʿışḳı daʿvet islāma

Şimdi bildüm ki devletüm yoġ imiş
Bezm-i ḫāṣa liyāḳatum yoġ imiş

Ḥaḳ teʿālā ʿazīz idüp nāmuñ
İre āfāḳa reşḫ-i aḳlāmuñ
(KA, 227).

Yaşı ilerleyip ağzında dişi kalmamışken her zaman güzellerin özelliklerinden bahsederdi. Monla çiğner, tükürürdü. Ağızdan ağza dolaşan bayat bir söz, kötü bir mazmun işittiği zaman gönlü bulanıp bu defa gerçekten tükürürdü. Her zaman saraya gelince güzellere bakar iltifat dolu bakışlar atardı. Titreyen eline kalem alamaz olunca "ihtiyarların asasıdır" diye saf içkiye dayanmayı gerekli gördü. Mesihî'yle dostlukları vardı. Vakitli vakitsiz mektuplaşırlardı. Mevlânâ Âşık'la da mektuplaşmayı, yazışmayı her türlü lütfun üstünde tutarlardı. Hatta Mevlânâ Âşık, Sihrî'yi İslam Bey adlı zevk ve eğlenceye düşkün birinin meclisine davet için aşağıdaki mektubu gönderir.

"Ey güzel söz ustası, güzel söz söylemede hüner sahibi kişi, sana nazire söylemek imkânsız bir düşüncedir."

"Gelin İslam Bey'in odasında dünyanın safasını sürelim."

"Gül vaktidir, şarap içme zamanıdır. Gecenin mehtabı deniz kenarında durur."

"Şarabı içelim, kayığımızı çekelim. Keder ve tasa denizinden geçelim."

Molla Sihrî bu mektubu alınca şaşırır, kendinden geçer ve af dileyerek şu cevabı verir:

"Beyim mektup yazıp aşk kafirini İslam'a davet etmişsin."

"Şimdi bildim ki kudretim yokmuş. Yüksek meclislere layık değilmişim."

"Allah adını aziz etsin. Yazdıkların ufuklara ulaşsın."

2.1.2.4. Hemcinse Duyulan İlgi

Burada "hemcins"den kasıt erkeklerin birbirlerine ilgi duymaları, cinsî münasebette bulunmaları olarak değerlendirilmelidir. Dönem yapısı itibariyle erkek egemen toplum anlayışı ve kadının geri planda oluşu tezkirelere de yansımıştır. Erkek eşcinselliğinin anlatılan olaylara dayanılarak tezkirede yer alan şairler arasında görüldüğü söylenebilir. Erkek eşcinselliği ile ilgili çeşitli ara sözler tezkire metinleri arasında yerini almıştır. Metinlerde anlatılanlardan kimi zaman toplumun bu konuya karşı hassasiyeti görülmekle birlikte çoğu metinde bu durumun belirli çevrelerde kanıksanmış olduğundan bahsedilebilir.

Aşağıda adı geçen şairlerle ilgili bölümlerde bu tür olaylar konu edilmiştir: **Ahmet Paşa, Nizâmî, Mevlânâ İshak, Şemî, Ferdî, Mestî**.

Gelibolulu Âlî, Ahmet Paşa'nın Sultan'ın hareminden bir iç oğlana göz diktiği iftirasıyla gözden düşüşünü şöyle anlatır:

Ahmed Paşa

Pederi ʿulemāye pīşīn ve evliyā-yı dīn zümresinden olmaġla Sulṭān Meḥemmed merḥūma ḳāẓī-ʿasker-i güzīn olmış kendü daḫi iltifāt-ı ḫusrevāne ile merātib ü ʿināyet-i bī-ġāyāt-ı pādişāhāne ile ḳaṭʿ-ı riyāset-i menāṣıb ḳılup bir zamān ol pādişāh-ı bülend-iḳtidāra ḫāce-i büzürgvār baʿdehū rütbe-i rātibe-i vezāretle kām-bīn ü kām-kār olmış idi. Dāḫil-i ḥarem-i pādişāhīye vāṣıl mültefit-i celīle-i şehinşāhī olduġı taḳarrub-ı ḥaysiyetle mevāżıʿ-ı töhmete ḳarīb ve meẓānn-ı ṭamʿ-ı nefsānī olan işret-i pür ʿişrete nesīb ve taḳarrub-ı ġılmān-ı firdevs-mekān olan iç oğlanlarından

birinüñ ṭılsım-ı genc-i nihānīsini nefs-i emmāre mārı ile feṭḥ-i lāzımu'l-ḥayāye belki bir küp altun bulan müflis-i nā-bekār gibi leyl ü nehār taṣarruf-ı zer ü sīm ve nakd-ı bāhirü'l-intişārını taʿbiye-i (?) hemyān teslīm eyledi diyu iftirāya mażhar düşürdiler. Bu taḳrīb ile ihānet ü siyāset ve gāh Yedi Ḳullede ḥabs idüp Murādiyye tevliyetini virüp Burusaya gönderdiler. Gāh belā-yı ʿazl ile muḥtelü'l-aḥvāl ḳalup eşk-i ʿāşıḳ gibi naẓardan düşürdiler (KA, 131).

Babası ulemanın ileri gelenlerinden ve din zümresindendir. Sultan Mehemmed merhumun seçkin kazaskerlerinden olmuştur. Kendisi de bir zaman padişahın yakın arkadaşı ve hocası olmuş, ardından vezirlikle ödüllendirilmişti. Padişahtan iltifat gördüğü haremine girip çıkabildiği için töhmet altında bırakılması kolaydı. İçki meclislerinde bulunurdu. Cennetteki gılmanlara benzer iç oğlanlardan[25] birinin gizli hazinesini nefs yılanıyla fethetmeye utanması gerekirken bir küp altın bulan işsiz, güçsüz biri gibi gece gündüz maksadına ulaşmak için altın ve gümüş vererek onu elde etti diye iftira ettiler. Yedi Kule'de hapsedip Muradiye tevliyetini vererek Bursa'ya gönderdiler. İşinden çıkardılar, kötü durumda kaldı. Aşığın gözyaşı gibi gözden düşürdüler.

Nizâmî, sevdiğinin kendisine artık yüz vermemesi yüzünden onu beyit yoluyla hicveder.

Nizâmî

Menḳūldür ki leṭāfet-i cemāli āmāde bir melek yüzli şeyḫzāde Niẓāmī merḥūm ile hem-sinn ü hem-sāl imiş. Mā-beynlerinde şīve-i ʿışḳ-bāzī ḳavāʿidi müstaḥkem olup ol iki cevān birbirlerine hem-ḥāl imiş. İttifāḳ mā-beynlerine şeker-āb düşmiş. Aġyāre meyl itdügine incinüp Niẓāmī ol dil-rübāyı hicv itmiş. Vālid-i müstecābü'd-davesi ki ol hicvi işitmiş. Niẓāmī-i derdmende bed-duʿā eylemiş ki bu ẕikr olınacaḳ iki beyt ol hicv-i ḳabīḥdendür.

Naẓm

[25] Saray hizmetine alınıp devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen gençler hakkında kullanılır bir tabirdir (Pakalın, 1993, C.II, 28).

Ḳapdurmaz idi ḫalḳa gümüş ḫalḳa rumḥ ile
Şehlik nişānı olmasa ol ercümend ile

Biz ḳurı taḥta bulmazuz aġyār ḫoş geçer
Arḳañda ʿāc ayaḳlı gümiş taḥta bend ile
(KA, 147).

Anlatıldığına göre bir melek yüzlü şehzade Nizâmî ile aynı yaştaymış. Nizâmî ve sevdiği genç arasında aşk oyunları varmış, sık sık birlikte olurlarmış. Bir süre sonra araları bozulmuş. Nizâmî sevdiğinin başkasına meyletmesine incinmiş ve o erkek güzelini hicvetmiş. Babası bu hicvi duyunca Nizâmî'ye bed-dua etmiş. Bu iki beyit o çirkin hicvdendir.

"O muhteremin şehlik nişanı olmasa, gümüş halkasını mızrağa kaptırmazdı."

"Biz kuru tahta bulamayız, rakipler ise arkandaki fildişi ayaklı gümüş, yağmalanmış bağ ile vakitlerini hoşça geçirirler.

Mevlânâ İshak'ın erkeklere olan düşkünlüğü şu olayla anlatılır:

Mevlânâ İshak

Evā'il-i ʿömrinde müsteʿidd-i medāris-i faż̧l u kemāl iken ḫuṣūṣā müderrisīn-i dirāset-āyīn zümresine lāḥıḳ olup ekmām-ı büzürg ve ʿimāme-i setrüñ teḳayyüdi ile muḥaṣṣalü'l-āmāl iken yine bāzār-ı şāhid-bāzlıḳda naḳd-ı ṭabʿ-ı meyyāli ile metāʿ-ı mālını ṣatmaḳda idi. Ve mey-ḫāne-i sūz u güdāz ve mey-gede-i ʿişret-sāzlıḳda cān-ı bāde gibi kāse-i ʿar u nāmūsını seng-i ḫārālara çalmaḳda idi. Monlāyāne cübbe ve destārla esterine süvār ve ders ü ifāde niyyetiyle Ṣaḥn medresesine ʿazm ü güẕār idüp giderken reh-güẕārındaki bir serv-i sāyedār ve bir nev-res nihāl-i ʿişve-kār-ı gül-ruḫsār ẓāhir ü bedīdār olurdı. ʿInān-ı iḫtiyār ve ḳarār-ı zimām ester-i dülbül-diş̄ār gibi dest-i taṣarrufundan gidüp ol cevān her ne semte giderse aña peyrevlik idüp beyne'l-mevālī bu ṭarīḳla bī-nāmūs u ʿār ve ʿinde'l-ahālī bu lāubālīlikle şöhre-i dār u diyār olmışdur. Ḥattā bir gün bu minvāl üzre bir cevānuñ

sāyesi gibi peyrevi ve mekān-ı ḫāṣına varınca bir şemʿ-i dil-sitānuñ şuʿle-i şevḳ u ẕevḳına muttaṣıl pertevi olup yolları bir çıḳmaz ṭarīḳa varup nihāyet bulmış. Ve ol eṣnāda peder-i cevān-ı māh-ruḥsār mevlānā-yı mezbūruñ ḳadīmī dostlarından bir imām-ı ṣalāḥ-iştihār olup cevān içerü girdügi gibi ḳapısından çıḳup ẓāhir olmış. Yaʿnī ki ardınca bir monlā-yı büzürgvār ve mevlānā-yı bülend-iḳtidār gelüp bi'l-fiʿl ḳapumuz önünde ṭurup bilmem kime muntaẓırdur dimesiyle derdmend imām ṭaşra çıḳup İsḥak Efendi merḥūmı ḳapusı önünde görmiş. Ve ḥāl niye müncer idügin bilüp celb-i muḥabbet-meāl oġlınuñ kāküli ḳullābından vücūda geldügini idrāk idüp bir miḳdār nüzūl buyuruñ diyu tāzarruʿı bisyār ve ġam-ḫānemizi müşerref ḳıluñ diyu tevaḳḳuʿ-ı bī-şumār ile rikābına ṣarılur. Monlā-yı nādiredān ise nüzūli cānına minnet ve duḫūli sermāye-i encümen-i vuṣlat bilüp bilā-te'hīr içerü girür. Ol gün ders ifādesinden ferāġat ve ol dil-sitānuñ ṣafaḥāt-ı ruḫsārından kitāb-ı Envārü'l-ʿĀşıḳīn gibi iḳtibās-i envār-ı ẕevḳ u şevḳa müsāraʿat ḳılur.

Naẓm

Günüñ ṭoġdı sitāreñ yār olup yār eyledi iḳbāl
Ne lāzım ḳīl u ḳāl ü mebḥaṣ-ı māżī vü istiḳbāl

Feammā imām-ı nāmdār-ı dānā bu bed-nāmlıḳdan ḫalāṣla ḥall-i muʿammā ve monlā-yı mezbūruñ maḥbūb-dōstluḳ ile ithāmından felāh u ḫalāṣını istidʿā murād idünüp ferzend-i dil-bendini ḫiẓmetine teslīm ve ol gice tā seḥer zamānına dek kendüyi bir sūrāḫ öninde muḳīm idüp ʿālem-i aġyārdan berī ve oġlınuñ ṣoḥbet-i viṣāli misāfir-i mezbūrun niʿmet-i mā-ḥażarı gibi muḳarreri olup isterse būs u kenār-ı miyān dilerse vāṣıl-ı genc-i nihān olmaḳ üzre tek ü tenhā vaṣl-encümen-i müheyyā ve nūr-ı cemāl-i şemʿ-i rūşenini ittiḥād meclisine nūr-efzā idüp açmazdan nigehbān u evżaʿ-ı nā-dīdeleri sırrına dīdebān oldıġı gibi anı görür ki İsḥaḳ Efendi ḳalḳup ābdest alur. Cevānuñ āyīne-i cemālinden rū-gerdān olup ḳıbleye ḳarşu ṭoġrılur. Edā-yı sünen ü farż u vācibden ṣoñra nevāfil ḳılmaġa iştiġāl ḳılur. Nihāyet aḥyānen cevānuñ ḳaşları miḥrābına teveccüh ider. Cāme-ḫābı açılmış ise örtüp yine

seccādesine gider. Bu ḥāletle ṣabāḥa dek uyumaz. Müşāhade-i cemālinden iġmāzla gözlerin yummaz. İmām-ı mezbūr ki bu sırr-ı mesṭūrı ṭuymış Monlā İsḥaḳuñ ʿişmetini kemā-yenbaġī müşāhade ḳılmış. Bī-iḫtiyār ferzend-i pesendīde dīdārını ḫizmetine sevḳ itmiş. Min-baʿd ḳuluñuz olsun ibriḳ-i vużūya ve seccāde-güsterlige ṣarf-ı maḳdūr itsün diyu ciger kūşesini teslīm idüp ẕevḳ eylemiş (KA, 191).

Gençliğinde olgunluk ve erdem medreselerinin kabiliyetlilerindendi. Özellikle büyük medreselerde müderrrisliğe ulaşabileceği, o ulu cübbeyi giyebileceği, sarığı başına bağlayacağı beklenirken erkek güzellere meyleden tabiatıyla malını satardı. Meyhanede ar ve namus kasesini taşlara çalardı. Molla cübbesi ve sarığıyla katırına binmiş ders anlatma niyetiyle Sahn medresesine doğru giderken yolu üzerinde servi boylu, yeni yetişmiş, gül yanaklı, işveli bir fidan ortaya çıkardı. Dizgini idare etmesi zorlaşır, yuları tutamaz, çokluk düldüle benzeyen katırını idare edemezdi. O genç nereye giderse onun ardı sıra giderdi. Bundan dolayı bilginler arasında arsız ve namussuz olarak bilinirdi. Yaşadığı yerin halkı arasında laubaliliğiyle tanınmıştı. Hatta bir gün bu yol üzre bir gencin gölgesi gibi ardına düşmüş. Onun mekanına varınca gönül alan sevgilinin ışığına, şevkle ve zevkle kavuşmuş, yolları bir çıkmaz sokağa varıp son bulmuş. O sırada ay yüzlü gencin babası, genç içeri girer girmez kapıdan çıkıp kendini göstermiş. Bu kişi Mevlana İshak'ın eski dostlarından tanınmış bir imammış. Gencin "Kendisi kapımız önünde durup bilmem kimi bekler, gözler" demesiyle dertli imam dışarı çıkıp merhum İshak Efendi'yi kapısının önünde görmüş. İmam, bu duruma oğlunun kakülünün kancasının sebep olduğunu anlayıp mollayı misafir etmek istemiş. Çokça yalvararak, gam-hanemizi şereflendirin diyerek üzengisine sarılmış. Zarif, bilgin mollanın ise bu davet canına minnettir. Kavuşma meclisinin sermayesine ulaşmak için bu daveti kabul eder, beklemeksizin içeri girer. O gün ders vermekten vazgeçer, o gönül-alanın yanağından Envarü'l-Aşıkın kitabındaki gibi zevk ve şevk nurlarına ulaşmak için acele eder.

Beyit

"Yıldızın sana yâr oldu, sevgiliye kavuştun sana gün doğdu. Bundan sonra fazla söz, geçmiş, gelecek gerekli değildir."

Kaldı ki bilginliğiyle ünlü imam bu muammayı çözerek adı geçen mollanın mahbub-dostluk ile itham edilmesinden kurtulması için yardım etmeyi kendine vazife bilmiş. Gönül bağlayan yavrusunu onun hizmetine teslim etmiş. O gece sabaha kadar onları başkalarına görünmeden bir deliğin önünde beklemiş. Oğlunun sohbetini adı geçen misafire sunmuş. İshak Çelebi ve genç yalnız kalmışlar. İshak Çelebi dilerse onu öpüp kucaklayacak dilerse de gizli hazineye kavuşabilecek durumdaymış. Gencin babası, ışık saçan mumunun nurunu birlik meclisine sunmuş, sırlarına gözcü olmuştur. Onu görür ki İshak efendi kalkıp abdest alır. Gencin yüzünü seyretmekten vazgeçip kıbleye doğrulur. Sünnet, farz ve vacipten sonra nafile kılmaya başlar. Ara sıra gencin kaşları mihrabına yönelir. Geceliği açılmış ise örtüp yine seccadesine gider. Bu hâllerle sabaha kadar uyumaz. Onun güzelliğini seyretmek için gözlerini yummaz. Adı geçen imam Molla İshak'ın günahsız olduğunu gözüyle görmüş. Elinde olmadan beğenilen yavrusunu onun hizmetine göndermiş. Bundan sonra kulunuz olsun, abdest alırken ibriği o tutsun, seccadeyi yaysın güç kuvvet sarf eylesin diye ciğerinin köşesini mollaya teslim etmiş.

Şemî ve Mesîhî'nin erkek güzelleri görmeye kiliseye gidişleri şöyle anlatılır:

Şemî

Menḳūldür ki bir gün Şemʿī ve Mesīḥī ittifāḳla Ġalaṭa seyrine gitmişler. Deyrüñ maḥbūblaruñ seyr idelüm diyu kilīseye duḫūl itmişler. Ẓurefā-yı şuʿarādan biri ki anları görmiş. Bedīhe bu kıtʿayı naẓm idüp şöhret virmiş.

Min naẓmihī

Ġalaṭada Mesīḥī deyre varmış
Meger Şemʿī anuñla bile gitmiş

İşindenler ġalaṭ idüp didiler
Mesīḥī kiliseye mum iletmiş
(KA, 235).

Anlatıldığına göre bir gün Şem'î ve Mesîhî birlikte Galata'ya gitmişler. Kilisedeki erkek güzelleri seyredelim diyerek kiliseye girmişler. Şair zümresinden birisi onları görmüş. Orada bu kıtayı söylemiş ve kıta şöhretlenmiştir.

"Galata'da Mesîhî kiliseye gitmiş, Şem'î de onunla birlikteymiş."
"Bunu işitenler yanılarak Mesîhî kiliseye mum götürmüş dediler."

Ferdî'yle Mustafa Ağa'nın başından geçenler şöyle anlatılır.

Ferdî

Bunlar bu yüzden āşıḳ-bāzī muḥassenāta meşġūl iken bir şeb İstanbul ṭutuşup aġa mest ü medhūş bulunup āteş defʿine varması mümkün olmaduġı ṭuyulur. Yaʿnī ki ol sebeble yeñiçeri āteş söndürmesine mübāşeret ḳılmaz. Ekṣeri yanar āteşe girürken ol ḥavālīye yaḳīn varmaz. Der-ʿaḳab yeñiçeri baş kaldırur vüzerā evlerine ġārete segirdüp küllī fetret olur. Yine aġa bāġçesinde lā-yaʿḳıl bulınur. Ne uyandırmaġa imkān olur ne ʿaḳlı başına gelür. ʿĀḳıbet bu ḳıṣṣayı vüzerā ṭuyar Ḥattā pādişāhuñ semʿine dek sirāyet ider. Ve bāʿiṣ-i mestāne ki Ferdīnüñ ʿaşḳı istīlāsı idügi tevātüre yetişir. İrtesi dīvānda aġanuñ boynı urılur. Ferdī ferīde-i bī-hemtā gibi deryāya atılmaḳ buyurılur. Derdmend Raḥīḳī Aġa ṭarafından cevāna dīde-bān olmaġla dirliginden ayrılur. Yaʿnī ki merd-i ḥişār ḳılınup eline berāt virilür. Ne ḥāl ise ṣadr-ı aʿẓam Ferdīye merḥamet eyler. Deryāya atılmayup ʿulūfesi ḳaṭʿı kifāyet ider. Ve bi'l-cümle Ferdīīnüñ ḥüsn ü cemāli kemālde imiş. Ammā şe'āmeti daḫi ḳīl u ḳālde imiş. Sābıkan bir ʿāşıḳını öldürmiş. Elbette küşte-i tīġuñ olmaḳ murādumdur sen beni öldürmezsen ben seni ḳatl itmek muḳteżā-yı fu'ādumdur dimegin ol derdmendüñ elini baġlamış. Baʿdehū ṣunduġı bıçaġı ile boġazlamış. Menḳūldür ki Ferdī Muṣṭafā Aġa fevtinden ṣoñra dānişmendlige heves itmiş. Ol ṭarīḳı daḫi başa çıḳarmayup berş āfetin almış. Ammā çār-ebrūlıġı ḥālinde yeñiçeri kātibi Şihābüddīn Beg yanına varmış. Metaʿ-ı vaṣlını āḫır-ı beyda aña ṣatmış. Ol daḫi fevt olup dā'ire-i nikbetde ferd-i vāḥid ḳalmış. ʿĀḳıbet at seyrine binerken ayaġın özengiye ḳoduġı gibi teslīm-i rūḥ itmiş (KA, 253).

Ferdî ve Mustafa Ağa âşıkane oyunlarla, güzel işlerle meşgulken bir gece İstanbul'da yangın çıkar. Ağa, keyifli ve şaşkın bir hâldedir, yangın söndürmeye gitmesi mümkün olmaz. Ağa olmadığı için yeniçeriler de yangını söndürmeye başlamaz. Pek çok yer yanarken Ağa o çevrenin yakınına bile varmaz. Arkası sıra yeniçeriler baş kaldırır, vezirlerin evlerini yağmalarlar. Çok karışıklık olur. Bu sıralarda Ağa, bahçesinde kendinden geçmiş bir hâlde bulunur. Ne uyandırmaya imkân olur ne aklı başına gelir. Sonunda bu olayı vezirler duyar. Hatta durum padişahın kulağına kadar ulaşır. Ağa'nın kendinden geçmesinin sebebi Ferdi'nin aşkıdır, biçiminde bir haber ağızdan ağza yayılır. Ertesi gün divanda ağanın boynu vurulur. Pek az bulunan eşsiz güzelliğe sahip Ferdî'nin denize atılması emredilir. Ne hâl ise sadrazam, Ferdî'ye merhamet eder. Denize atılmamasını, ulufesinin kesilmesiyle yetinilmesini ister. Ferdî'nin güzelliğini ve yüz güzelliğini hemen herkes kusursuz bulurmuş. Hep uğursuzluğunun dedikodusu yapılırmış. Evvelce bir âşığını öldürmüş. Âşığı "Ölümüm senin elinden olsun, sen beni öldürmezsen ben seni öldürmek zorunda kalacağım" deyince ellerini bağlar, ondan sonra aşığının sunduğu bıçakla onu boğazlar. Ferdî, Mustafa Ağa'nın ölümünden sonra danişmentliğe heves eder ancak, afyon şurubu kullanma alışkanlığı olduğu için bu yolda başarısızlığa düşer. İlk gençlik çağlarında yeniçeri katibi Şihabüddün Bey'in yanına girer malını en son ona satar. O ölünce tek başına kalır. Sonunda atına binip gezmek istediği bir sırada ayağını özengiye koyarken ruhunu teslim eder.

Gelibolulu Âlî, Mestî'nin güzelliğini aşağıda anlatılanlarla şöyle vurgular:

Mestî

> Ḫayli merdüm-i ʿayyāş u ṣāḥib-cemāl ve mestāne gözleri yāl ü bāl bir nev-cevān-ı pür-ġunc u delāl olmaġın merḥūm Necātī Beg taʿalluḳ itmişdür. Nice taʿalluḳ Leylāya ʿarż-ı mihr iden Mecnūn-miṣāl taʿaşşuḳ itmiş idi. Menḳūldür ki ʿuşşāḳından biri maḫdūm-ı mezbūrun āsitānesi ḫiẕmetinde ṣābit-ḳadem olmaġı ricā ider. Elbette bu sulṭān-ı mülk-i ḥüsne tavāşī nāmına ġayr taşı bir bende lāzımdur diyu ālet-i vücūdını keser. Yaʿnī ki kendüyi töhmete maḫmūl olan ḳażıyyeden munfaṣıl ider. Tā ki merāmına vāṣıl olup ʿömri āḫīr olınca āsitānesi ḫiẕmetinde ṣebāt u beḳā bulur (KA, 163).

Necâtî Beg, sarhoşların gözbebeği, sarhoş gibi bakan baygın gözlü, boylu poslu bir genç olan Mestî'ye naz, işve olmaksızın aşık olmuştu. Leyla'yı seven, ona güneşi sunacak kadar âşık olan Mecnun misali, vurulmuştur. Anlatıldığına göre Mestî'nin aşıklarından biri daimi olarak onun hizmetinde bulunmak ister. O güzellik ülkesinin sultanına elbette bir haremağası lazımdır diyerek kendini hadım eder, böylece kendisine yöneltilen suçlamalardan kurtulmuş olur. Ömrünün sonuna kadar onun hizmetinde kalır.

2.1.3. Olağanüstü Durum ve İnançlar

Bazı şairler hakkında anlatılan olağanüstü durumlar ya da inanışlar Âlî'nin tezkiresinde de yer alır. Âlî iki şair hakkında bu konuda rivayetleri aktarır: **Ahmedî, Nesîmî**.

Ahmedî'nin henüz gençken başından geçen bir olay şöyle aktarılmıştır:

Ahmedî

Mefẖarü'n-nāẓımīn eşherü'l-müteḳaddimīn Mevlānā Aḥmedī ṭayyeballāhü s̱erāhu ki İskender-nāme mü'ellifi ve yigirmi dört cildle ol sāde naẓmuñ şāʿir u muṣannifidür. ʿUlūm-ı maʿḳūl ü menḳūlde fāyıḳ ve ʿilm-ı uṣūl u fürūʿda envāʿ-ı iʿzāz ü ikrāmla imtiyāz bulmaġa lāyıḳ bir lā'übālī ʿālim ü kāmil ve maṭbūʿ-ı ṭıbāʿ-ı ekṣer-i ehl-i feżāil idi. Evā'il ṭaleb ü seyāḥatle diyār-ı ʿArabda ʿulemādan Monlā Fenārī gibi dānā ve fuẓalā-yı eṭibbādan Şifā mü'ellifi Ḥācī Paşa ile şirket üzre oḳırlar. Ve Mışr vilāyetine varup Şeyẖ Ekmelü'd-dīn ḥużūrında taḥṣīl-i ʿilm-i kemāle küşiş ḳılurlar. Ol eṣnālarda bir abdāl bunlara keşf-i aḥvāl ve ʿarż-ı kemāl ile rumūz-ı istiḳbāl idüp Monlā Fenariye sen şemʿ-i rūşenā gibi encümen-i ʿulemāya nūr-efzā ve iḳtibās-ı envār-ı faẓiletle beyne'l-fużālā hilāl-i çarẖ gibi engüşt-nümā olursun. Ve Ḥācī Paşaya sen ʿilm-i şerīf-i ṭıbba iştiġāl ve ol edā-yı mücezle tabʿuñı şifā-sāz-ı erbāb-ı kemāl idüp ol fende şöhret-i kāmile ile ʿizz ü nāz ve ḥikmet-i şāmile ile kemā yenbaġī imtiyāz bulursun. Ve Monlā Aḥmedīye sen taẓyīʿ-i evḳāt ve tetebbuʿ-ı naẓm-ı ebyāt idüp ʿinde'ş-şuʿarā' Aḥmedī-i ġazel-serā diyü añılursın dimiş idi. Fī nefsi'l-emr her biri didügi gibi vuḳūʿ bulmış idi. Maʿa hāẕā Aḥmedīnüñ naẓm-ı bī-ẖayālātı ve taṣavvuf u taṣarrufdan ẖālī kelimātı ḥuṣūṣā mufaṣṣal ü muṭavvel meṣneviyyātı ve

ḥalāvet ü selāsetden müberrā ʿibārātı taẕyīʿ-i evḳātına belki taṣdīʿ-i eşrāf u sādātına ʿillet-i müstaḳile olmış idi (KA, 105).

Mevlana Ahmedî şairler arasında şöhretlidir ve İskender-name adlı eseri de o yazmıştır. Mısır'da Ahmedî, Monla Fenârî ve Şifâ'nın yazarı Hacı Paşa birlikte ders alırlar. Mısır'a giderek Şeyh Ekmelü'd-din yanında ilm öğrenmeye çalışırlar. O sıralarda bir abdal onlara geleceklerinin nasıl olacağına dair şeyler söyler. Monla Fenârî'ye " Sen ışık saçan mum gibi bütün ulemaya nur dağıtacaksın, onları ilminle aydınlatacaksın.", Hacı Paşa'ya " Tıp ilmiyle uğraşacak, şifa verecek ve bu alanda şöhret bulacaksın." ve Monla Ahmedî'ye "Sen boş yere vakit geçirerek şiirle ilgili engin bilgiye sahip olacak, şairler arasında 'gazel-sera' olarak anılacaksın." der. Abdalın her dediği gerçekleşir.

Gelibolulu Âlî, Nesîmî'nin idamı öncesinde yaşananları anlatırken onun haksız yere öldürüldüğünü de urgulamak istemektedir.

Nesîmî

Nefs-i Ḫalebde derisini yüzdürüp siyāsetle helāk itdürdiler. Menḳūldür ki ḳatline fetvā virüp ol 'aṣrda şeyḫü'l-islām olan ḳıdve-i enām mezbūruñ izālesi lāzım idüginde mübālaġasın iʿlām idüp kendüsi ve ḳanı murdārdur her ḳanġı 'uẕva bir ḳaṭresi ṭoḳunsa elbette ḳaṭʿı vācib ü sezāvārdur diyu ellerini ṣalarak tafṣīl iderken seyyidüñ bir ḳaṭre ḳanı ṣıçrar müftīnüñ engüşt-i sebbābesini muḫannā ider. fe lā cerem baʿż-ı mutaṣavvıfīnden bir pīr-i pīş-ḳadem fetvāñuz mūcibince sizüñ barmaġıñuzı kesmek lāzım geldi dimiş. Müftī ise ben temṣīl iderken iṣābet eyledi. Şerʿan nesne lāzım gelmez diyu cevāb virmiş. Seyyid ki meydān-ı siyāsetde bu ḫāli görür bedīhe bu beyti söyleyüp müftī kendü ḫükminden ibā itdügüni işāʿat ḳılur.

Beyt

Zāhidüñ yek barmaġın kesseñ döner haḳdan ḳaçar
Gör bu miskīn ʿāşıkı ser-pā soyarlar aġlamaz
(KA, 121).

Halep'in içinde derisini yüzüp idam ettiler. Anlatıldığına göre Nesîmî'nin katline fetva veren şeyhülislam herkesi ikna etmek için mübalağayla Nesîmî'nin kendisinin ve kanının murdar, pis olduğunu söyler. Ellerini açarak her kimin herhangi bir uzvuna Nesîmî'nin kanından bir damla gelirse kesilmesi gerektiğini anlattığı sırada Nesîmî'nin kanından bir damla şeyhülislamın işaret parmağını adeta kınalar. Bunun üzerine oradaki mutasavvıflardan bir pir "Fetvanız gereğince sizin parmağınızı kesmek gerekir." der. Müftü ise "Ben tam ellerimi açarak anlattığım sırada parmağıma kanı isabet etti, bu yüzden şerʿan kesilmesi gerekmez." diye cevap verir. İdam edileceği meydanda bu durumu gören Nesîmî, birdenbire aşağıdaki beyti söyleyerek müftünün kendi hükmünü kabullenmeyişini duyurur.

Beyt

"Zahidin bir parmağını kessen haktan kaçar, bu aşığın baştan ayağa derisini soyarlar ağlamaz."

Nesîmî'yle ilgili olarak aktarılan bir diğer olayda ise Sultan Sücâ'nın Nesîmî'nin nasıl öldürüleceğini öngörmesi anlatılır.

Nesîmî

> Bu daḥi menḳūldür ki Kemāl Ümmī ile Seyyid-i müşārünileyh Sulṭān Şücāʿ tekyesine gelmişler. Baba sulṭānuñ icāzeti yoġ iken fużūlī bir ḳoçını boġazlayup ḫōra geçürmek ḳaṣdın itmişler. Baba-yı mezbūr anlar kebīşüñ derisin yüzerken çıḳa gelür. Bilā-ruḫṣat böyle küstāḫlıḳlara āzürde-ḫāṭır olup cemāli celāle mübeddel oldıġı ḥālde Nesīmīnüñ önüne bir ustura ḳor ve Kemālüñ naẓarına bir kemend ʿarża ḳılur. Dār-ı cihānda anlaruñ derisi yüzilüp siyāset ḳılınmaġı ve bunlar Manṣūr gibi ber-dār olunmaġı ol remz ile işāret buyurur (KA, 121).

Anlatılan başka bir olay da şudur: Kemal Ümmî ve Nesîmî, Sultan Şücaʿ tekkesine gelirler. Baba sultanın haberi yokken fazladan bir koçu boğazlayıp yeme cüretini gösterirler. Sultan onlar koçun derisini yüzerken gelir, bu küstahlık karşısında Nesîmî'nin önüne bir ustura, Kemal Ümmî'nin ise önüne bir kemend koyar. Böylelikle

Sultan Şücaʿ onların derileri yüzülerek idam edileceklerini ve Mansur gibi asılacaklarını üstü kapalı şekilde söylemiş olur.

2.1.4. Şairin Kişiliğiyle İlgili İstitrâdlar

2.1.4.1. Bilgili ve Erdemli Olma

Şairlerin yeteneklerinin yanı sıra şiir bilgilerinin iyi olduğu da zaman zaman bazı hikayelerle vurgulanmıştır. Bununla ilgili olayların anlatıldığı iki şair vardır: **Şeyhî, Emrî Çelebi**.

Şeyhî'nin şiirde yapılan yanlışları fark etmesi üzerinde durulmuş ve dönemin iyi şairlerinin kıymetinin bilinmemesinden yakınılmıştır.

Şeyhî

Menḳūldür ki rüstāyī evzān n'idügini bilmez ozanlardan biri Germiyānoġlına gelmiş.

Nazm

Benüm devletlü sulṭānum
ʿAḳībatuñ ḫayīr olsun

Yidügüñ bal ile ḳaymaḳ
Yürüdügüñ çayır olsun

güftesini oḳımış. Mīr-i ḫoş-fehm ki mīzācına muvāfiḳ olan mażmūn-ı ġarībi fehm itmiş. Ol ḫar-ı dü-pāya bezl-i ʿaṭā ḳılup bir si-pā (?) baġışlamış. Henüz bir ḫoşça söz işitdüm feḫvā ve edāsını pesend itdüm. Bizüm Şeyḫī hīç bilmezin ne söyler medḥimüz itmek ister ammā gūyā bizi ẕemm eyler dimiş. Derdmend Şeyḫī işitdügi gibi ġamından helāk olmış. Bir ʿaṣruñ ki ekābiri ʿakībātı ʿākıbetden ve ḫayırı ḫayrdan seçmeye ʿızz-i ḥużūrunda yabane söyleyen ozanuñ çöyürini çayır maʿnāsına ṣanmaġla anda ḳalup Şeyḫīnüñ

bāġ u rāġ-ı eşʿār-ı nüzhetgāhına geçmeye. Fe lā cerem zamānına göre edāları be-ġāyet münāsib imiş (KA, 112).

Anlatıldığına göre ne dediğini bilmeyen ozanlardan biri Germiyanoğlu'na gelmiş.

"Benüm devletlü sulṭānum
ʿAḳībatuñ ḫayīr olsun

Yidügüñ bal ile ḳaymaḳ
Yürüdügüñ çayır olsun"

Sözünü, lakırdısını söylemiş. Kendi mizacına uygun bu sözleri anlayan Mir, o iki ayaklı eşeğe bir sıpa(?) bağışlamış. "Şimdi hoşça bir söz işittim, manasını, edasını beğendim.Bizim Şeyhî ne söyler hiç anlamam, bizi methetmek ister; ama galiba bizi yerermiş." demiş. Dertli Şeyhî bu sözleri duyunca üzüntüden helak olmuş. Bir asrın devlet büyüğü ''akîbât'ı, ''âkıbet'den(?), 'hayîr'ı 'hayr'dan ayıramıyor, kendi huzurunda yabane ozanın 'çöyür'ünü 'çayır' gibi anlamlandırıyor, onun söylediklerini Şeyhî'nin gezinti yeri gibi, çimenlik gibi güzel sözleriyle kıyaslıyor, ozanı, Şeyhî'den üstün buluyor. Şüphesiz Şeyhî döneminin söyleyişi güzel şairlerindendir.

Emrî Çelebi'nin şiir bilgisi ve Farsçaya hâkim oluşu burada anlatılanlarla vurgulanmıştır.

Emrî Çelebi

Ḥikāyet olunur ki muʿammāyī ʿAcemlerden biri mezbūrla cemʿ olur ve ḳannād ismi ḫāṣıl olacaḳ bir muʿammā fetḥinde imtiḥān ḳılur. Ve beyt-i muʿammā

Nazm

$^{8}_^{4}$ (I)

ای دل از خون قطره ها بر خاك ان پا افكن

مید هی دامان خود را تاب از تردامنی

naẓmı olup müşārünileyh Emrī Çelebi bilā-te'hīr ḥall-i remz-i sır itdükden māʿadā mezbūr ʿAceme ḫiṭāb nice ḫiṭāb belki ʿaynı-ı ʿitāb idüp egerçi ki bu muʿammādan murād ḥall-i ʿaḳd ile küşād bulan ism-i ḳannāddur. Feammā cereyān-ı āb ve māṣadaḳ-ı lāzime-i tāb mūcibince ḳubād haṣıl olması muḳtezā-yı īcāddur didükte derdmend ʿAcem ḥayrān olur ḳalur (KA, 195).

Anlatıldığına göre ʿacemlerden biri Emrî Çelebi'yle bir araya gelir ve "kannad" kelimesinin ortaya çıkacağı bir muammayı birlikte çözümlemeye çalışırlar. (I) ey gönül, eteğini ustalıkla döndürüp cilve yapmayı çok iyi beceren sevgilinin ayağı toprağına kan damlaları dök."(İsen, 1994, 195)[26]. Nazmını, Emrî Çelebi hiç gecikmeden beyitteki sembollerin sırrını sezerek muammayı çözer. Ardından İranlıya, azarlayan bir ses tonuyla düzenlenen muammadaki düğümün çözülmesiyle ortaya çıkan ismin "kanad" olduğunu şüphe edilemeyecek bir şekilde açıklar. Zavallıya zaman el vermemiş, vakti daima fakirlik ve felaketle geçmiştir. Bu sebeple aşağıdaki matla ile içindekileri dile getirmiştir. Doğrusu bu matla ile sadece kendinin değil, pek çok insanın hâllerine uygun güzel bir söz söylemiştir.

2.1.4.2. İçkiye Düşkünlük

Bazı şairlerin zaafları da anlatılanlarla ortaya konur. Âlî adı geçen iki şairin içkiye düşkünlüğünü gösteren olaylara yer verir: **Melîhî, Haverî.**

Melîhî'yle ilgili olarak anlatılanlar onun içkiye düşkünlüğünün hangi boyutlarda olduğunu gözler önüne serer.

Melîhî

Ammā ġarābet bundadur ki her zamān belki dā'imā ve her ān bezm-i pīr-i muġān ve bāde-i hem-rengi-i laʿl u erġavān ẕevḳi kendü vicdānında meclis-i pādişāh-ı cihān safāsından merġūbter ve kendü gibi bir nice ʿayyāş u ḳallāş ile hem-ṣahbā yanında dürd nūş itmesi anlaruñ etʿime-i sükkeresini tenāvülden lezīz ü ḫoşter idi. Nice defʿa menʿine iḳdām olındı. Muḳayyed olmayup yine mey-ḫānede bulındı. Bi'l-āḫare māh-ı siyām eṣnālarında idi ki

[26] Ey dil ez hûn katre-hâ ber-hâk-i ân pâ efgenî
Mî-dihî dâmân-ı hod-râ tâb ez ter dâmeni

kendüye tevbe virildi. Bu kerre daḫi naḳż-ı peymān idüp peymāne nūş iderse siyāseti muḳarrer idügi bildirildi. Egerçi ki bir ḳaç gün ṣabr eyledi. Cām-ı ṣahbā yirine belālar çeküp cānına cebr eyledi. Lākin çār u nā-çār olup āḫir-i kār ḫırş-ı iştihāsı deryāsı cūş itdi. Bi-lā-naḳż-ı ʿahd ü yemīn ser-ḫoş olmaġla bir çāre tedārük itdi. Yaʿnī ki ṣuret-i ḥastalıġa urup şarāb-ı nāb ile kendüye iḫtiḳān itdürdi. Mey-i nābuñ ölümlüsü olmaġın ol yüzden müdāvāta müsāraʿat itdi. Meger ki Ḫudāvendigār cānibinden tefaḳḳud olınurmış. Melīḥī ne vādīde gezer şarāb içmedügi muḳarrer ise ne güne derd ü ġam yir diyu tecessüs ḳılınurmış. Anı görmişler ki Melīḥī-i nā-bekār sermest ü evgār Taḫta'l-ḳalʿada mā'il-i geşt ü güẕār dilinde $^{6-3}$ (II) للنـــاس ومنـــافع āyeti tekrār ḳalbinde $^{6-4}$ (III) اكـــبر واثمهما نفعهمـــا من naṣṣ-ı şerīfī nā-būd u nā-pāyidār bir özge ruḫ-ı rengīn peydā ḳılmış. Güyā ki zücāc-ı cismini bāde-i gülgūn ile nümūdār ḳılmış. Egerçi ki eline ayaġ almamış ve illā ayaġ üzre ṭuracak ḥāli ḳalmamış. Kendüsi ise

Beyt

Āferīnler şarāb-ı gül-renge
Laʿnet olsun ġubār ile benge

diyüp söyler ve ḫalḳ-ı ʿāleme kendüyi rüsvāy ü melāmet eyler. Hemān bir ḳapucı dāmenin ṭutdı ve keşān-ber-keşān sürüyerek ʿırż-ı monlāyı curʿa gibi ṭopraġa şaldı.

Naẓm

Dāmen ālūde vü destār perīşān yaḳa çāk
Seblet ü rīşi çepel cāmesi ġāyet nā-pāk

Bu ṭarīḳla cenāb-ı pādişāha geldi. Zuʿmunca kendüyi derdi ve devşürdi. Devām-ı devletleri duʿāsına mübāşeret ḳıldı. Ḥālā ki dili dolaşup murādını edā idemedi. Mest ü evgār idügini ketme ḳādir olamadı. Felā cerem ġażab-ı şehriyārī deryāsı kemāl-i temevvüc ile ẓāhir oldı. Melīḥīnüñ deryāya

atılmasına fermān-ı şerīfleri ṣādır oldı. Monlā ise eymān-ı ġulāẓ u şeddāda başladı. Yiri gögi bir yire getürüp çār meẕheb ü çār kitāb-ı müsteṭāba sevgend ü yemīn eyledi ki ʿizz-i ḥuzūr-ı şehriyārīde tevbe itdükden ṣoñra mey-i nāb içmedüm dāʿire-i inābetde ṣābit-ḳadem olup şarāb ile ṭolmış ayaġa el ṣunmadum. Her çend ki aġzını ḳoḳarlar şarāb rāyiḥasından eṣer yok. Vaḳtā ki reng-i rūyına ve evżaʿına baḳarlar mest ü medhūş idüginüñ delā'ili ḳatı çoḳ. Bi'l-āḥare pādişāh-ı heft-kişver kelām-ı leyyinle ḫiṭāb eyledi. Ve ṭoġrı söyle ne tedārük itdügini beyān eyle. Bu defʿa daḫi günāhını ʿavf eyledüm diyu buyurdı. Monlā daḫi evvelā şarāb-ı nāba tehālükini baʿdehū iḫtikān ile ḥekīmāne tedārükini ʿarż itdükden ṣoñra mizāc-ı sulṭānīye muvāfiḳ oldı. Cerāʿid-i cerāʿimine ḳalem-i ʿavf çekilüp maġlaṭa-i mühlikeden kurtıldı (KA, 143).

Gariplik bundadır ki her zaman, her an meyhane meclisi, cihan padişahının meclisinden daha hoştur. Kendi gibi hilebazlarla şarap içmesinin yanında tortu, çöküntü içmesi onların şeker gibi yiyeceklerini yiyip içmesinden daha lezizdir. Pek çok defa Melîhî'nin içki içmesine engel olunmak istendi. Bunlara karşı kayıtsız kalıp kendini yine meyhanede buldu. Sonunda ramazan ayında kendisinden tövbe etmesi istendi. Bu kez de yeminini bozup içki içerse kendisine idam cezası verileceği bildirildi. Birkaç gün sabretti. Şarap içmek yerine belalar çekti, kendini zorladı. Lakin ister istemez işin sonunda isteği deniz gibi coştu, kabardı. Yeminini bozmadan içmeye bir çare buldu. Halis, saf şarabı kendisine şırınga etti. Saf şaraptan ölecek hâle geldi. Meğer padişah onu aratıp, sorduruyormuş. Melîhî nerde, hangi vadide gezer, şarap içmediği kesin olsa da nasıl dertli ve gamlı mıdır diye yoklayıp araştırırmış. Onu görmüşler ki işsiz, güçsüz Melîhî sarhoş, gezip tozma heveslisi, dilinde "İnsanlara bazı faydaları varsa, günahları faydalarından büyüktür." ayeti tekrarlanır. Güya ki vücudun cam şişesini gül renkli şarapla görünür kılar. Eline kadeh almamışsa da ayak üzerinde duracak hâli de kalmaz. Kendisi "Gül renkli şarap var olsun, esrara ise lanet olsun" deyip, söyler. Kendini âleme rüsva eder, aşağılanır. Hemen bir kapıcı eteğinden tutar, zorla çeke çeke sürüyerek monlanın hocalığını öldürür, onu rezil eder. "Sarığı, üstü başı dağılmış, sakalıyla bıyığı birbirine karışmış elbisesi kirlenmiştir."Bu yolla padişahın huzuruna geldi. Aklınca kendini düzeltti. Devletlerinin devamını duasında bildirdi. Şüphesiz hükümdarın gazap denizi dalgalandı. Melîhî'nin denize atılması için ferman buyurdu. Monla ise büyük

yeminler etmeye başladı. Yeri göğü bir yere getirip dört mezhep ve dört kitap üstüne yemin etti. Padişahın huzurunda tövbe ettikten sonra "şarap içmedim, tövbemi bozmadım, şarap ile dolmuş kadehe el vurmadım" dedi. Birkaç kez ağzını koklarlar, şarap kokusundan eser yoktur. O vakit ki yüzünün rengine hâl ve hareketlerine bakarlar. Mest olduğunun, sarhoş olduğunun delili çoktur. Sonunda yedi ülkenin padişahı yumuşak sözlerle ona hitap eder. "Doğru söyle ne içtiğini açıkla, bu defa da günahını affeyledim" diye buyurur. Monla da saf şarabı kendisine hekim gibi şırınga ettiğini itiraf eder. Sultan bunun üzerine onu affeder ve suçlarına af kalemini çeker, monla ölmekten kurtulur.

Melîhî'nin içkiye düşkünlüğü şu anlatılanlarla bir kez daha vurgulanır:

Melîhî

Ġāyetde sāl-ḫūrde pīr olmaġın dā'ima ʿaṣā ile ḫareket iderdi. Ammā mest olup meyḫāneden ġam-ḫānesine ʿazm itdükde ʿasāsız müsāraʿat iderdi. Vechini ṣorduḳlarında bu ḳıṭʿasını oḳırdı.

Ḳıtʿa

Bu Melīḥī iki ʿaṣā götürür
Biri cismānī biri rūḥānī

Ol ki cismānīdür aġaçdandur
Ol ki rūḥānī laʿl-i rümmānī
(KA, 144).

Çok yaşlı olmamasına rağmen daima bir asayla gezerdi. Meyhanede vakit geçirip sarhoş olunca evine giderken asasız giderdi. Bunun sebebini sorduklarında ise şu kıt'asını okurdu.

"Melîhî'yi iki asa ayakta tutar, biri maddi, biri manevidir"

"Bunlardan biri ağaçtan yapılmış asası, ruhanî olan ise nar gibi kırmızı olan şaraptır."

Haverî'nin gençliğinde içkiye düşkün olduğu ve ilerleyen yaşlarında o günleri özlemle anlatışı şöyle aktarılır:

Haverî

Evā'il-i ḥālinde ġāyet ile bāde-nūş ve ḥarābāt-ı muġānda her bār ḫum-ı mey gibi pür-cūş imiş. Baʿde zamānin ki Eyyūb ve Ġalaṭaya maʿan ḳāḍī olmış. Ṣubḥ u mesā mülāzemetine vardıġı pīrān-ı ṣahba-fürūşuñ ekşerini ḥayātda bulmış. Gāhī tenhāsında yārānına laṭīfe idermiş. Zamān-ı iflāsımuzdaki ḥırş u ṭalebimüz şimdi imişse ṭoyunca şarāb-ı nāb içerdük ṣubaşı ḫavfin çekmeyüp Galaṭa reh-güẕārlarında kendümüzden geçerdük sözlerini söyler imiş (KA, 210).

Gençliğinin ilk zamanlarında içkici ve meyhaneye sık giden biriymiş. Her defasında şarap küpü gibi coşku dolu olurmuş. Bir zaman sonra Eyyüp ve Galata'ya kadı olmuş. Sabah akşam gittiği yere varınca birlikte şarap içtiği kişilerin çoğunun hayatta olduğunu görmüş. Tenhada dostlarına latife eder, zamanı harcamaya isteğimiz ve hırsımız şimdidir, Galata civarlarında subaşıdan korkmayıp doyuncaya kadar şarap içer, kendimizden geçerdik, dermiş.

2.1.4.3. Nüktedanlık ve Hazırcevaplık

Bazı şairlerin kişisel özellikleri arasında "nüktedanlık ve hazırcevaplık" da vardır. Aşağıda adı geçen şairler bu özellikleri taşırlar: **Süleyman Çelebi, Ahmedî, Dâî, Çakerî, Monla Gazalî, Mahremî, Tıraşî, Husrev, Merdümî, Sagârî.**

Süleyman Çelebi

Ẓahīri olan ṣāḥib-serīrün ḥüsn-i iltifātına muḳārin olmaḳla Ḥāḳānī gibi kāmrānlıḳ iderdi. Ḥikmet-i Ḫudā ol tārīḫde bir tācir-i ʿAcem Monlā Laṭīfī ḳavlince kürsī-nişīn bir vāʿiẓ-i muḥterem (I) بين احد من رسله لا نفرق naṣṣ-ı şerīfī tefsīrinden dem ururken maʿnā-yı şerīfīni vech-i āḫere taḥvīl eyler yaʿnī ki (II) تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض

naṣṣ-ı kerīminden ġaflet ider. Ve Ḥażret-i ʿĪsāyı server-i enbiyādan tafżīl eyler. Burusa ḥalḳınuñ ʿaḳā'idine iḫtilāl virüp nice felsefiyyāt söyler. Mezbūr Süleymān Çelebi naẓm idüp

Ölmeyüp Īsā göge bulduġı yol
Ümmetinden olmaġiçün idi ol

beytini bedīhe naẓm itmiş kibār ü ṣıġār pesend-i bī-şümār itmegin Mevlid-i Nebī te'līfini kendüye lāzım ḳılmış (KA, 101).

Latîfî'nin anlattığına göre bir acem vaiz vaazında "Onun elçilerinden hiçbirini bir diğerinden ayırmayınız" ayetinden söz ederken " İşte biz o elçilerden kimini kimine üstün kıldık" kısmını dikkatsizlikle yanlış açıklar. İsa peygamberin bütün peygamberlerden daha üstün olduğunu söyler. Bursa halkının bu durumdan rahatsız olması üzerine Süleyman Çelebi şu beyti birdenbire söyler:

"İsa'nın ölmeyip göğe yükselmesi, onun ümmetinden olabilmek içindi."

En üst kademelerden en alt kademelere birçok kişi bu beyti beğenmiştir, Süleyman Çelebi bunun üzerine Mevlid-i Nebi'yi yazmıştır.

Ahmedî'nin Timur'la arasında geçenler onun hazırcevaplığıyla gözler önüne serilir.

Ahmedî

Maʿa hāẕā Aḥmedīnüñ naẓm-ı bī-ḫayālātı ve taṣavvuf u taṣarrufdan ḫālī kelimātı ḫuṣūṣā mufaṣṣal ü muṭavvel meṣneviyyātı ve ḥalāvet ü selāsetden müberrā ʿibārātı tażyī-i evḳātına belki taṣdīʿ-i eşrāf u sādātına ʿillet-i müstaḳile olmış idi. Ammā muḥāveresi şiʿr-güyluġına ġālib ve meclis-i ṣoḥbetine mülūk u ekābir hemvāre ṭālib ü rāġıb olmaġla bir gün cihāngīr-i memāliksitān Emīr Timur-ı Gürgān ile ḥammāma girürler. Ve ol maḳūle ḫalvet-i ḫāṣ içinde perī-rūlar müẕākeresin ḳılurlar. Bu semen-ber cevān bu miḳdār sīm ü zere erzān ve bu Yūsuf-liḳā dil-sitān mīzān-ı ḳadr ü ḳıymetde

andan girān diyu muṭāyebe ḥīninde Emīr-i mumāileyh-i nāmdār kendü bahāsından daḫi istifsār idünce Monlā-yı nādiredān senüñ biżāʿatüñ ẓāhir ü iyān ve ḳıymetüñ seksen aḳça ile vāżıḥ u beyāndur didügi gibi ol şehriyar-ı ʿālem-muṭāf ṭarīḳ-i ʿadaletden inḥirāf itmeyüp benüm ḳıymetümden ʿöẕr-i ṣāf eyledüñ. Çaḳ başdan miyānumdaki peştemāl seksen aḳçaya alunduġı vāḳiʿ-i ḥāl iken ġabn-ı fāḥiş ṭarīḳasını mūcib söz söyledüñ buyurdı. Ol daḫi benüm naḳd-i taḳdīrüm hemān miyānuñdaki peştemāl içündür. Yoḫsa sen bir metāʿ-ı kem-bahā ve ḳadr ü ḳıymete degmedügin hüveydādur diyü ẓarāfete yüz urdı. Maʿa hāẕā kelāmı dutāh ve Emīr Tīmur incinüp ġażaba geldügi taḳdīrce te'vīl ü tedārüke bī-iştibāh olup fi'l-vāḳıʿ saña bahā yetişmez ve ḳadr u ḳıymetine künūz-ı ḫafiyye pīşīn olsa yitmez dise olurdı. Ve ol şīr-i dīlīrüñ ser-pençe-i ġażabından ḫalāṣa dermān bulurdı. Ḥālā ki incinmedi ḥaẓẓ itdi ve ol bahā bahānesine inʿām u iḥsān ṭarīḳına gitdi (KA, 105).

Konuşması şiir söylemesinden üstündür ve onun sohbet meclisine hükümdarlar, devlet büyükleri daima taliptirler. Bir gün memleketleri zapteden, cihangir Gürgân Emîr Timur'la hamama giderler. Hamamdaki peri gibi güzel yüzlü güzeller üzerine konuşurlar. "Göğsü yasemin gibi olan civan genç çok miktarda gümüş ve altına layık, Yusuf yüzlü gönül çalan erkek güzeli ondan daha kıymetlidir" diye konuşurlarken Timur, Ahmedî'ye kendi değerini sorar. Ahmedî senin kıymetin seksen akçedir deyince alemin hükümdarı Timur "Benim değerimi eksik söyledin. Belimdeki peştemalın seksen akçaya alındığı ortada, sen alışverişte kazıklandığımı söylemiş oldun" der. "Benim söylediğim değer zaten belindeki peştemal içindir, senin değerinin olmadığı açıktır, bellidir." diye Ahmedî cevap verir. Timur, gazaba gelirse sözünü çevirip "Şüphesiz sana paha biçilemez, gizli hazinelerin hepsi bir araya gelse de senin kadrine kıymetine karşılık olamaz." dese olurdu. O aslan yürekli hükümdarın gazabından da kurtulurdu, ancak Timur, Ahmedî'nin söylediklerinden incinmedi ve ona ihsanlarda bulundu.

Dâî'nin kıvrak zekasının beyitlerine yansıdığı gözlemlenir.

Dâî

Mezbūruñ zamānında davet-i cinnīden defīne ṭāliblerinden bir Maġribī Ḳasṭamonıya gelmiş. Kendinüñ nam-zedi olan Zühre nām bir zen-i bī-hemtāyı niḳaḥ idüp almış. Derdmend Dāʿī ḥased ü ġayz yüzinden bu beyti diyüp Maġribīnüñ ehl-i beytine göndermiş.

Beyt

Maġribī imiş inanduḳ erüñe Zühre ḳadın
Ele bir genc getürdi yine bir kān deldi
(KA, 136).

Dâʿî'nin yaşadığı dönemlerde, cinlerle teması olan define avcısı bir Magripli Kastamonu'ya gelmiş. Dāʿî'nin sevdiği çok güzel, Zühre adlı bir kadınla nikahlanmış. Dertli Dāʿî kıskançlığından şu beyti söyleyerek Magriplinin eşine göndermiş.

"Zühre kadın eşin Magripli imiş, sözüne inandık, o eline bir hazine geçirdi ve bir maden ocağını deldi."

Çâkerî'nin nüktedan oluşu ve hazırcevaplığı şu olayla anlatılır:

Çâkerî

Henüz ʿunfuvān-ı şebāb hālinde iken zamān-ı ʿömri min-vechin şitāb idüp rīş-i sefīde peydā itdükde daḫi zamānı degüldür diyu boyayup siyāh itmişdür. Ḥattā bir gün şehriyār-ı cihān kendüye rīş-hande-künān niçün nūrı ẓulümāta tebdīl idersin buyurmışlar. Kendüsi dahi ḥāżır cevāb olup hadd-i ẕātında yalan söyler ve ṣādıḳ ṣūretinde görünüp şirret ü tezvīr yüzinden baña reng eyler. Aña binā'en yüzine ḳara sürüp teşhīr iderin didükde mizāc-ı şehriyārīye muvāfıḳ olmış. Ḥaḳḳında küllī ʿināyetleri taḥaḳḳuḳ bulmış (KA, 154).

Çâkerî daha gençken vaktinden önce saçı sakalı beyazlaşmıştır, o da bunun üzerine saçını sakalını siyaha boyar. Bir gün sultan kendisine gülerek neden nuru karanlığa çevirirsin diye sorar. Hazır cevaplı olan Çâkerî "Yaratılıştan huysuzdur,

gerçek suretinde görünüp yalancılığıyla beni kandırmaya çalışır, hile yapar, ben de üstüne kara sürerek onu teşhir ederim" der. Bu sözler sultanının hoşuna gider ve Çâkerî'ye ihsanlarda bulunur.

Harun Tolasa, "XVI. Yüzyılda Edebiyat ve Eleştirisi" adlı kitabında Yaratılış Bakımından Şair (Mizaç ve Yetenek) bölümünde "bedihe" kelimesinin açıklamasını yaparak tezkire yazarlarının bu konu üzerinde durmasından bahseder. Harun Tolasa, "bedihe" kelimesinin yanı sıra alel-fevr, fevriyat vb. ifadelerden söz eder (Tolasa, 1983, 220). Künhü'l-ahbar'da ise ara sözlerde "bedihe" ve yine "bedihe" ile ilgili ifadelere yer verilmiştir. Şairlerin bu özellikleri vurgulanmıştır. Bir olay karşısında o anda güzel bir söz söylemek beğeniyle karşılanmıştır.

Monla Gazalî'nin hazırcevaplığı şu olayla anlatılır:

Monla Gazalî

Bu daḫi meşhūrdur ki bir mübārek bayramda şuʿarā ve nüdemāya fāḫir ḫilʿatlar baġışlanmış. Ammā ki Monlāya cefā'en bir eski ṣūf ḳaftān virilmiş. Ol daḫi bedīhe bu beyti söylemiş. Bir aʿlā girān-māye cāme ḥāṣıl eylemiş.

Min naẓmihī

Ele ġarrā firengīler bize bir eski ṣūf fistān
Revā mıdur gel inṣāf eyle andan hey filān fistān
(KA, 250).

Bu da bilinir ki bir bayramda âdet olduğu üzere şairlere ve meclis arkadaşlarına çok değerli kaftanlar hediye edilmiş, Molla Gazâlî'ye ise yünden yapılmış bir kaftan verilmiş. Bunun üzerine Molla şu beyti söylemiş:

"Başkalarına parlak frenk fistanları bize eski bir yün fistan veriyorsun. Bu yaptığın layık mıdır, gel insaf et, söyle ey filan fistan."

Mahremî'nin hazırcevaplığı ise onun görevinden azline sebep olmuştur.

Mahremî

Bir tārīḫde Ṣaḥn müderrislerinüñ şāhid-bāzlarından Pīrī Paşazāde Meḥemmed Çelebi ve Aşçızāde Ḥasan Çelebi tebdīl ṣūretle Ġalaṭaya geçmişler. Pasḳalya cemʿiyyeti olmaġın muġ-beçe dil-berler seyrine raġbet idüp deyr içine girmişler. İttifāḳ Maḥremī bunları seçmiş.

Naẓm

Ḳalaṭaya ṣanem seyrine gelmiş
Sitanbuldan bir iki dīn ulusı

bedīhesini dimiş. Ḥattā Paşazāde işitdükde Ġalaṭa ḳādīsına ḫaber gönderüp niyābetden ʿazl itdürmiş (KA, 271).

Bir zaman Pîrî Paşazāde Meḥemmed Çelebi ve Aşçızāde Ḥasan Çelebi kılık değiştirerek Galata'ya gitmişler. Paskalya zamanı olduğundan meyhaneci çırağı olan güzelleri seyr etmek için kiliseye girmişler. Mahremî onları görmüş ve tanımış, oracıkta şu beyti söylemiş:

"İstanbul'un bir iki din ulusu Galata'ya güzel seyretmeye gelmişler."

Paşazade bunu işitince Galata kadısına haber gönderip kadılık görevinden onu aldırmış.

Tıraşî, Eskicizâde olarak tanınan bir yeniçeriye haddini beyitlerle bildirir.

Tıraşî

Andan mā'adā Meryem nām meẕmūm-ı ḫāṣ u ʿām olan ʿavretüñ Bodur ʿĪsā nām bir ḳaṣīrü'l-ḳāme oġlı yetişüp babası penbe-dūz olmaġla beyne'l-enām Eskicizāde diyu şöhret bulup ve bir ṭarīḳla yeñiçeri zümresine ḳatılup mezbūr Tırāşīye yeñiçerilük ṣatduḳda yaʿnī ki seng-i ṭaʿnı ile ṭabʿı şīşesini ufatduḳda bu bedīheyi söylemişdi.

Min hezlihī

Niye büyüklenür Bodur ʿĪsā
Bilirüz Meryem idügin anesin

Yeñiçeri bölükli ṣatma bize
Eskicizāde ṣoñradan nicesin
(KA, 296).

Meryem adlı bir kadının Bodur İsa adlı boydan kısaca bir oğlu vardı. Bu oğlan Eskicizade adıyla şöhret bulup bu yolla yeniçeri zümresine katılıp Tıraşî'ye yeniçerilik taslamıştır. Tıraşî bunun üzerine şu beyitlerle onu utandırır ve küçük düşürür:

"Bodur İsa neden büyüklenir, annesinin Meryem olduğunu biliyoruz."
"Bize yeniçerilik satma Eskicizâde sonra ne olursun?"

Husrev'in doğaçlama beyit söyleme yeteneğinin olduğu şu olayla anlatılır.

Husrev

Mezbūr bedīhe-gūluḳda daḫi ḳudretle meşhūrdur. Ekābirden biri eşrāf-ı Etrākdan niçeleri żiyāfet idüp ve kendüsi daḫi anlardan peydā olmaġla olanca tuḫfelerin tertīb-i zīb ü zīnet itdükde Türküñ biri yalduzlı sāʿatlerüñ birini görür. Zer-endūd bir ḥoḳḳa ḳıyās idüp pōstuñ içinde güm ḳılur. Ṣāḥib-meclis çalar sāʿatini yerinde bulmaz. Bu meclisden kimse gitmemişdür lābüd bulınur ola diyu āzürde olmaz. Vaḳtā ki bir sāʿat temām olur. Türküñ cebindeki sāʿat velvele itmege başlar. Mezbūr Ḫusrev o meclisde ḥāżır olmaġın bu bedīhe ḳıṭʿayı naẓmla edā ḳılur.

Ḳıṭʿa

Bir ṣadā çıḳdı içinden kürküñ
Bire ne şu didi biri türküñ

Bildiler anı ki sāʿat çaldı
Sāʿatı geldügi sāʿat çaldı

(KA, 304).

Doğaçlama söylemede meşhurdur. Büyüklerden biri, Türklerin ileri gelenlerine bir ziyafet verir. Kendisi de onlardandır. Hediyelerin, süs eşyalarının arasından Türk'ün biri yaldızlı saatlerden birini görür. Onu yaldızlı bir hokka zannedip postun içine saklar. Ev sahibi çalar saatini yerinde bulamaz. Meclisten kimse gitmediğinden saat bulunur diyerek telaşlanmaz. Bir saat geçer. Türk'ün cebindeki saat velveleye başlar. Adı geçen Husrev şu beyti oracıkta söyler:

"Kürkün içinden ses geldi, Türk'ün biri bu ses ne dedi?"
"Vakti gelince saat çaldı, anladılar ki saati o çaldı."

Merdümî hazırcevaplığından dolayı ödüllendirilir. Bu durum şöyle anlatılmıştır:

Merdümî

Sene sebʿīn eṣnālarında Ṭuraḳ Çelebi merḥūma ki defterdārlık virildi. Mirāḫōrlığı ḥālinde giydügi ser-ā-ser zer-beft cāmeler ile vaḳt-i ʿaṣrda nīm-mest ḥaremden çıḳdı. Anda ḥāżır bulınan mensūbātı taḳbīl-i yed itmege müsāraʿat itdi. Pes merḳūm Merdümī bedīhe bir maṭlaʿla çıḳa geldi. El öpüp ṣunduġı gibi elli pāreden ziyāde zer-beft ve dībā cāmenüñ ol meclisde baḫş olınmasına sebeb oldı ki ol maṭlaʿ bu idi.

Naẓmuhū

Çünki defterdār olduñ ḫāreler giymek gerek
Şehbenek ḳaftanların bī-çāreler giymek gerek
(KA, 326).

Yetmişli yıllarda merhum Turak Çelebi'ye defterdarlık verildi. Baştan başa altın yaldızlı elbiselerle yarı mest bir halde haremden çıktı. Orada hazır bulunan kimseler el öpmek istediler. Sonra Merdümî oracıkta söylediği bir matlayla huzuruna çıktı. El öpüp matlayı sundu, elli paradan[27] başka yaldızlı kumaşlarla da ödüllendirildi ki o matla şudur:

[27]Eskiden basılmış olan sikkelerden birinin adı (Pakalın, 1993, C.II, 752).

"Defterdar oldun artık sana hareli kumaştan giysiler yakışır, şehbenek kaftanları ise zavallılar giymelidir."

Sâgarî'nin daha ölmeden mezar taşını yaptırması onun nüktedan oluşunu vurgular niteliktedir.

Sâgarî

Mezbūruñ sinīn-i ʿömri ser-ḥadd-i tiş̄īne yaḳin olmış. (I) من الموت لا خلاص mażmūnını muḳarrer bilüp ḥāl-i ṣıḥḥatinde ḳabrini ḳazdırmış ve eṭrāfına serv bādem ve şeftālü fidānları dikdürüp ve bu güne bir ḳıṭʿa diyüp seng-i meşhedihe yazdurmış. Niçe rūzgār ṣoñra vefāt idüp defni müyesser olmış. Ol ḳıṭʿası bu meşhūr manẓūmesidür.

Ḳıṭʿa

Anuñ içün mezārum üstünde
Ben bu eşcārı böyle vażʿ itdüm

Tā gören ṣormadın bile ḥālüm
Ki cihān içre neyledüm n'itdüm

Bir boyı serv ü çeşmi bādāmuñ
Şeftālisine ṭoymadum gitdüm
(KA, 225).

Sâgarî, yaşı ilerleyince daha sağlığı yerindeyken mezarını kazdırmış; (I) Ölümden kurtuluş yoktur (İsen, 1994, 225) sözünü benimseyerek etrafına servi, badem ve şeftali fidanları diktirip bir kıta söylemiş ve bunu mezar taşına yazdırmış. Bir zaman sonra vefat etmiş, defnolunmuş. Bu meşhur kıtası aşağıdadır:

"Ben bu ağaçları mezarımın üstüne onun için koydum."

"Görünce dünyadayken neylediğimi, ne ettiğimi sormadın, hatta hâlimi bile sormadın."

"Bir servi boylu badem gözlünün şeftalisine doymadım, gittim."

2.1.5. Şairlerin Döneme Yönelik Eleştirileriyle İlgili İstitrâdlar

Şairler zaman zaman yaşadıkları dönemin olumsuz yönleriyle ilgili eleştiriler yapmışlardır. Bu eleştiriler çoğunlukla şiirlerle dile getirilir. Dönem eleştirisi yapan iki şair vardır: **Suzî, Sânî.**

Suzî'nin bir kadının yapmış olduklarına kayıtsız kalmayışı ve söylediği beyitlerle onu yermesi şöyle aktarılmıştır:

Suzî

Ve bir ḳāḍī ile baʿżı mācerāsı olup bu ebyātı diyüp Sulṭān Selīm Ḫana virmişdür. Ol ḳāḍīnuñ ʿazline sebeb olup evżāʿ-ı nā-hem-vārını taḥḳīḳa irgürmişdür.

Naẓmuhū

Maḥşer ʿaraṣātında ki dīvān olacaḳdur
Ey ḳāḍī saña daʿvici Yezdān olacaḳdur

Ḥaşr içre sicillāt-ı ʿamel çün ola imżā
Rüşvet rāḳamı nāmene ʿunvān olacaḳdur

Devrüñde yetīmüñ ki gözi yaşı revandur
Bir gün seni ġarḳ itmege ṭūfān olacaḳdur

Bu sāzı ki sen perdeler altında çalarsın
Ṣanma ki anuñ naġmesi pinhān olacaḳdur
(KA, 179).

Bir kadı ile birtakım sorunları olmuş, bu beyitleri söyleyerek Sultan Selim Han'a durumu bildirmiştir. Kadının uygunsuz davranışlarını anlatan bu beyitler, o kadının azline sebep olmuştur.

"Mahşer meydanında bir divan olacaktır, burada sana davacı Allah olacaktır. "

"Kıyamette amel defterlerine bakılırken orada rüşvet senin unvanın olarak yazılacaktır."

"Senin zamanında, devrinde yetimin gözü daima yaşlıdır, bir gün o akıttığın yaşlar seni boğacak."

"Bu düzeni sen kimselere göstermeden devam ettirirsin, ancak bu yaptıklarının gizli kalacağını sanma elbet bir gün her şey duyulur."

Sânî'nin içki yasağını eleştirişi şöyle anlatılır:

Sânî

Şol zamān ki şehriyār-ı cihān Sulṭān Süleymān Ḫan şürb-i şarāba belki anı işrāba ve irtikāba yaṣaġ eyledi. Muʿtekif-i kūy-ı ḫarābāt olan Ṣānī̄ bi'ż-żarūre ḳahve-ḫāneler mecālisine tereddüd ḳıldı. Ḥattā kemāl-i ḥüẕn ü elemden ol eṣnālarda bu maṭlaʿı söyledi

Naẓm

Ḫumlar şikeste cām tehī̄ yoḳ vücūd-ı mey
Ḳılduñ esī̄r-i ḳahve bizi hey zamāne hey
(KA, 297).

Cihan padişahı Sultan Süleyman şarab içmeyi suç işlemeye meylettirdiğinden yasakladı. Meyhanelerden çıkmayan Sânî, ister istemez kahvehanelere gidip gelmeye başladı. Elem ve hüznünün fazlalığından o sıralarda bu matlayı söyledi:

"Şarap küpleri kırık, kadehler boş, şaraptan eser yok, ey zaman bizi kahvehanelere esir ettin."

2.2. İstitrâdlarda Dil ve Anlatım Özellikleri

Gelibolulu Âlî'nin tezkiresindeki üslubu istitrâd kullanımına da yansımıştır. Âlî'nin dili kullanış tarzı incelendiğinde aşağıda verilen örneklerde görülen özellikler tespit edilmiştir:

İstitrâdlara geçişte her zaman belirgin ifadelere rastlanmaz, Âlî zaman zaman şairle ilgili aktardığı bilgilerin arasında istitrâdlara yer vermeyi tercih etmiştir. Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmında belirlenen istitrâdlarda belirgin özellikler bulmak söz konusu değildir. Âlî'nin bir olayı anlatmadan önce **"Menkūldür"** (*bk.* Şeyhî), **"Bu daḫi menḳūldür"** (*bk.* Nesîmî, Riyâzî), **"Menkūldür ki"** (*bk.* Haydar, Nizâmî, Mestî, Halîmî, Revânî, Hayretî, Riyâzî, Rıyâzî-i Diger, Sagarî, Şemî, Monla Gazâlî, Ferdî), **"Ḥikāyet olunur ki"** (*bk.* Emrî Çelebi), **"Bu daḫi mervīdür ki"** (*bk.* Halîmî) **"Kendüden mesmū'ımuzdur ki"** (*bk.* Nihânî) ifadelerini kullandığı görülür. Tüm bunların yanı sıra olay anlatımına başlamadan önce "**Laṭīfe"** başlığına da rastlanır (*bk.* Emrî Çelebi, Mevlana Agehî). **"İttifāḳ"** ifadesi olay anlatımına başlamadan kullanılır; ancak bu ifadenin daha çok olay arasında kullanıldığı görülmektedir (*bk.* Halîmi, Hasbî, Sagarî).

Olay anlatımı sırasında Âlî'nin "**fe lā cerem**" (*bk.* Şeyhî, Nesimî, Haydar, Monla Gazalî , Melihî), **"bi'l-āḫare"** (*bk.* Melîhî, Mahremî, Makali-i Sanî), **"ba'de zamānki"** (*bk.* Usulî), **"feammā"** (*bk.* Emrî Çelebi, Kandî), **"bedîhe"** (*bk.* Nesimî, Hasbî, Zinetî, Sagarî, Sücudî, Şemî, Monla Gazalî, Ferdî, Tıraşî, Süleyman Çelebi, Mahremî, Celal Beg Husrev, Merdumî) ifadelerine yer verdiği görülür.

Gelibolulu Âlî'nin sık kullandığı ifadelerden birisi de "Diyü" ifadesidir. Özellikle diyaloglarda Gelibolulu Âlî'nin bu ifadeye yer verdiği görülür.

Âlî, kendisinden bahsederken dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi "ben" ifadesi yerine **ḥaḳīr** ve **faḳīr** sözcüklerini kullanmıştır (*bk.* Beligî, Monla Celilî, Haletî, Hudayî, Hayâlî Beg, Mevlana Alî Çelebi, Sırrî, Rızâyî). **Mezbur,** ifadesi "adı geçen kişi" anlamında pek çok yerde kullanılmıştır. Ör. "(...) mezbūruñ aḫlak-ı ḥasanesini işitmeleri,(...)mezbūruñ ba'ż-ı ebyātını."

Olayı anlatmayı bitirdikten sonra Âlî kimi zaman **"el-ḳıṣṣa"** *sözün kısası* der, ya sözü bitirir ya da şairle ilgili yeni bir bilgi aktarır (*bk.* Ahmedî, Hayalî, Kandî).

Âlî, düşüncesini, yazdıklarını desteklemek adına kimi zaman Arapça ve Farsça alıntılara yer vermiştir. Kuşkusuz bu kullanımlar Âlî'nin Arapça ve Farsça bilgisini gözler önüne serdiği gibi üslubunun da bir özelliğini oluşturur.

Arapça, Farsça alıntılara yer verilmiştir. "Söyletmek ḳaṣdına nice güne güftārla 8_10(II) الابرام یحصل المرام mażmūnına raġbet gösterdüm." (*bk.* Monla Celilî). "Ḥattā ḥaḳḳ-ı fuḳarā olan şurreden 7-4 (I) الصدقت لمن قبض müsted'āsınca ekl ü bel' ile müttehem olmışdur." (*bk.* Revânî). "Ḥasbī daḫi 8-11 (I) حسبی الله وحده و کفی virdine meşġūl olup" (*bk.* Hasbî).

Âlî, şairlerle ilgili bazı durumları beyitlerle anlatmıştır. Melîhî'nin sultanın huzuruna çıkarkenki hâlini şu beyitle tasvir etmiştir:

Dāmen ālūde vü destār perīşān yaḳa çāk
Seblet ü rīşi çepel cāmesi ġāyet nā-pāk [28]

Yine İshak Çelebi'nin sevgiliye karşı hissettikleri olay anlatımı sırasında bir beyitle vurgulanır:

Günüñ ṭoġdı sitāreñ yār olup yār eyledi iḳbāl
Ne lāzım ḳīl u ḳāl ü mebḥaṣ-ı māżī vü istiḳbāl

Melîhî ve İshak Çelebi bölümlerinde diğer bölümlerden farklı olarak Âlî kimin olduğunu belirtmediği, büyük bir olasılıkla kendi yazdığı beyitlere yer vermiştir. Âlî böylelikle anlatımını renklendirmiş ve bir anlamda nazm yeteneğini ortaya koymuştur.

Âlî, anlatımda birtakım mecaz ifadeler kullanılmış yer yer benzetmelerden yararlanmıştır. Aşağıdaki örnekler anlatımının bu yönünü yansıtmaktadır:

"Egerçi ki eline ayaġ almamış ve illā ayaġ üzre ṭuracak ḥāli ḳalmamış" (*bk.* Melîhî).

"Pīr olup aġzında dişi ḳalmamış iken her ḳaçan vaṣf-ı rindān-ı dil-berāndan baḥṣ olurdı. Monlā Siḥrī yine çiyner tükürürdi. İstiḫżār-ı nefāisde pīr-i ḍarīr olduġını bildürmezdi. Ammā ki mażmūn-ı hāyīde işütdükde göñli bulanup bu kerre gerçekden tükürürdi ."

"Dest-i lerzendesine ḫāme alımaz olup ʿāṣā-yı pīrāndur diyu bāde-i nāba ittiḳāyı vācib bildi." (*bk.* Sihrî).

"Sirozī Ḥasan Çelebi ile Ḥalebe varduḳda Sıḥrī at bāzārı kātibi olmış. Her ardına geçdügi ṭavāra binmek mümkin ṣanup bir sāde-rū oġlanı odasına götürmiş." (*bk.* Sihrî-i Sânî).

"Ġılmān-ı firdevs-mekān olan iç oġlanlarından birinüñ ṭılsım-ı genc-i nihānīsini nefs-i emmāre mārı ile feṭḥ-i lāzımu'l-ḥayāye belki bir küp altun bulan müflis-i nā-bekār

[28] Bu beyitin ilk mısrası Zînetî'nin anlatıldığı bölümde de yer alır. Beyit Zînetî'ye aittir. *bk*.s. 20

gibi leyl ü nehār taṣarruf-ı zer ü sīm ve nakd-ı bāhirü'l-intişārını taʿbiye-i (?) hemyān teslīm eyledi diyu iftirāya mażhar düşürdiler." (*bk.* Ahmet Paşa).

Divan şiirinde sevgili için kullanılan benzetmelere Gelibolulu Âlî'nin nesrinde de rastlamak mümkündür. Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları nasıl hazineye benzetiliyorsa Âlî de nesrinde erkek güzellerin sahip olduklarını hazinelere benzetmiştir. Âlî, aşağıda görüleceği üzere Ahmet Paşa'nın iç oğlanlardan birine ilgi duymasını anlattığı olayda hazineyle ilişkili gelenekte kullanılan diğer kelimelere de yer verir: "tılsım" "mar" vb.

"Ferdī nām ferīd-i cevānuñ genc-i ẕātına nigeh-bān ḳonılmaġın derdmendüñ dirligi kāşānesini rūzgār ḫarābe virdi." (*bk*. Rahîkî).

Yine güzelliğiyle ünlü Ferdî'nin korunması için bekçi olarak Rahîkî görevlendirilmiştir. Bu bekçinin görevi Ferdî'nin "hazinesini" korumaktır. Erkek güzelle ilişkili olarak bir kez daha "hazine" benzetmesi yapılmıştır.

Gelibolulu Âlî'nin tezkiresinde yer yer secilere yer vererek anlatımı renklendirmek, ahenkli bir dil yaratmak istediği görülür. Secilere başvurarak hem ahengi sağlamış hem de kimi secilerle söz oyunlarına başvurmuştur. Aşağıda verilen örnekler bu durumu destekler:

"Her çend ki aġzını ḳoḳarlar şarāb rāyiḥasından eṣer **yok**. Vaḳtā ki reng-i rūyına ve evżaʿına baḳarlar mest ü medhūş idüginüñ delā'ili ḳatı **çoḳ**."(*bk.* Melîhî).

"Tā ki rindān u maḥbūbān-ı cihān ol hammāma **aḳışdılar.** Ṣafā kesb idüp çıḳanlar nüzhetgāhına **yaḳışdılar.**" **(***bk***.** Gazâlî).

Âlî'nin anlattığı olayların ardından zaman zaman yorumlar yaptığı görülür. Kimi zaman hâmîsinin şaire yeterli değer vermediğini söyler, kimi zaman da dönemin devlet büyüklerinden şikayet eder. Aşağıda bu düşünceyi doğrulayan örnekler verilmiştir:

"Bir ʿaşruñ ki ekābiri ʿakībātı ʿākıbetden ve ḫayırı ḫayrdan seçmeye ʿızz-i ḥużūrunda yabane söyleyen ozanuñ çöyürini çayır maʿnāsına şanmaġla anda ḳalup Şeyḫīnüñ bāġ u rāġ-ı eşʿār-ı nüzhetgāhına geçme." (*bk.* Şeyhî).

"Hele bārī ol zamānuñ vezīrlerinde bu deñlü leṭāfet-i ṭabʿ u maʿrifet olurmış. Şimdiki ʿazīzler gibi şuʿarāya ḥased ü ʿadāvetleri nādir idügi taʿayyün bulurmış." (*bk.* Zâtî).

Günümüzde kullanılan bazı deyim ve atasözleri Künhü'l-ahbâr'da görülmektedir. Bu deyimlerin ve atasözünün geçtiği bölümler ayraç içerisinde gösterilerek aşağıda verilmiştir:

"İşitmezlige ururdı" (*bk.* Zâtî). "İşitmezlikten gelmek: İşitmemiş gibi davranmak" (Aksoy, 1988, 889).

"El uramazuz" (*bk.* Kandî). "El vurmamak: 1. Dokunmamak 2. Yapmaya başlamamak" (Aksoy, 1988, 764).

"Nazardan düşürdiler" (*bk.* Ahmet Paşa). "Gözden düşmek: Daha önce kendisine değer verenlerin sevgi ve güvenini yitirmek" (Aksoy, 1988, 808).

"Cihāt-ı sitteyi başına tar iderler" (*bk.* Şeyhî). "Dünya, başına dar olmak (gelmek): Çok sıkılmak, büyük bir çaresizlik içinde kalmak" (Aksoy, 1988, 738).

"Boğazı ele verdi" (*bk.* Sâdî). "Boğazı ele vermek : Yakalanmak, yakayı ele vermek" (Dilçin, 1983, 36).

"Bıyığın balta kesmedügi" (*bk.* Mümin). "Bıyığını balta kesmemek: Kimseden çekinmez duruma gelmek (durum takınmak), bir üstünlük duygusu içinde olmak, kalantorlaşmak" (Aksoy, 1998, 638).

"Eşegine güci yetmez semerin döger" (*bk.* Sihrî-i Sânî). "Eşeğe gücü yetmeyip semerini dövmek: Kızdığı güçlü kimseye bir şey yapamayacağını bildiğinden onun emrindekileri hırpalamak" (Aksoy, 1988, 770).

"Ayag üzre" (*bk.* Melîhî). "Ayak üstü (üzeri): Ayakta durarak, ayakta olarak" (Aksoy, 1988, 602).

"Güm kılur" (*bk.* Husrev). "Güme gitmek: 1. Bir düşünce, başkalarının söz ve davranışları arasında kaybolmak. 2. Bir şey boş yere yok olmak. 3. İnsan boşu boşuna ölmek" (Aksoy, 1988, 825).

"Yıldızları barışmış" (*bk.* Halîmî). "Yıldızları barışık olmak: Birbirleriyle iyi anlaşır ve geçinir olmak" (Aksoy, 1988, 1119).

Metinde bir atasözüne yer verildiği görülür.

"Bal tutan parmağın yalar" (*bk.* Revânî) : "Başkalarına güzel şeyler dağıtmakla görevli olan kimse, dağıttığından az çok kendisi de yararlanır"(Aksoy, 1988, 179).

Âlî'nin zaman kullanımında daha çok belirli geçmiş zaman ve belirsiz geçmiş zamana rastlanır. Bunların yanı sıra geniş zaman kullandığı da görülmektedir. Âlî'nin aamanlar arasında geçişler yaptığı da görülür, belirsiz geçmiş zamanla kurduğu cümlelerin ardından geniş zamana geçebilir.

"Var başın kes diyu ḳapucı başısına emr itmiş. Deli Birāder ki bu fermānı ṭuyar 'aḳlı başına gelüp edeb ü uṣlı ādeme döner." (*bk*. Gazâlî).

Olayın akışına göre zaman zaman geniş zamanın hikâyesi ve rivâyetini de kullanmıştır.

Geniş zamanın hikâyesi:

"Bilmeyen ṣanurdı ki begenmedügi güftārı işitmezlige ururdı." (*bk.* Zâtî)

Geniş zamanın rivayeti:

"Şimdiki ʿazīzler gibi şuʿarāya ḥased ü ʿadāvetleri nādir idügi taʿayyün bulurmış." (*bk*. Zâtî).

Gelibolulu Âlî'nin kendine özgü bir anlatım biçimi oluşturduğunu söylemek mümkündür. İstitrâdlara yer verirken de üslup değiştirme yoluna gitmez. O döneminin beğenilen üslup anlayışına yaklaşmak için Arapça, Farsça kelimelere, tamlamalara yer vermiş, kimi zaman da bu konuda bilgili olduğunu da belirtmek amacıyla Farsça beyitler, Arapça ayetlerden alıntılar yapmıştır. Seciler de yine dönemin belirgin üslup özelliklerindendir ve Âlî de secilere yer vermeyi tercih etmiştir. Bütün bunlara rağmen günümüzde bile kullanılan deyimler ve atasözlerini okuyucuya aktardığı görülür. Dili son derece kıvrak olan Âlî, özellikle olay anlatımlarında diyaloglara başvurmasıyla anlatımına canlılık getirmiştir.

2.3. Künhü'l-Ahbar'daki İstitrâdların Sehî ve Latîfî Tezkirelerinin İstitrâd Bölümleriyle Karşılaştırılması

Gelibolulu Âlî, kaynak olarak dönemin diğer tezkirelerinden yararlanır. Sehî Bey ve Latîfî tezkireleri Âlî'nin başlıca kaynakları arasında yer alır. Sehî ve Latîfî tezkirelerinde aynı olay anlatıldığı hâlde farklı ifadeler kullanıldığı görülür. Bu durum tezkire yazarlarının üslup farklılığını ortaya koyar.

2.3.1. Sehî Tezkiresiyle Künhü'l-ahbâr'da Ortak Olan İstitrâdlar

Sehî'nin tezkiresi Künhü'l-ahbâr'a kaynaklık eden tezkireler arasındadır. Âlî, Sehî'nin tezkiresinde geçen bilgileri kimi zaman kendi üslubuyla okuyucuya aktarırken kimi zaman da verilen bilgilerde değişiklik yapma yoluna gider. Âlî, bazen şairlerle ilgili olarak ek bilgilere yer verir bazen de Sehî'nin verdiği bazı ayrıntıları atlar. Sehî'nin tezkiresiyle Gelibolulu Âlî'nin tezkiresinde şairler hakkında anlatılanların benzer ve farklı yönleri tespit edilmiş ve aşağıda örneklendirilmiştir:

Şeyhî'nin ödüllendirilmesinin sebebi Gelibolulu Âlî'de Çelebi Mehmet'in hastalığını teşhis ve tedavi etmesiyken, Sehî bu ödüllendirmeyi Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'i yazması ve Sultan Murat'ın bunu beğenmesi sonucunda elde ettiğini belirtir (*bk.* SBT, 112).

Gelibolulu Âlî, Sücûdî'yle ilgili bilgi verirken Sehî'deki beyit örneğinden yararlanır. Sehî, Sücûdî'yle Sultan Selim arasında geçenleri anlatmış, söz konusu olaya konu olan beyte tezkiresinde yer vermiştir (*bk.* SBT, 199).

Sehî, Sâgarî'yi anlatırken onun şiirinden örnekler verir. Örnek verdiği kıta, Künhü'l-ahbâr'da da yer alır. Sehî bu örneği vermeden önce Sâgarî'nin meşhur şiirlerinden olduğu açıklamasının dışında başka bir yoruma yer vermez. Gelibolulu Âlî, Künhü'l-ahbâr'da Sâgarî'nin bu kıtayı yazma nedenini açıklar (SBT,178).

Melihî'nin içkiye olan düşkünlüğü Sehî'de ve Gelibolulu Âlî'de aynı olaylar anlatılarak vurgulanmıştır. Bu olayların anlatımı iki yazarın üslup farklılıklarını görmek açısından önemlidir. Âlî, Melîhî'nin başından geçenleri uzun uzadıya anlatmış onun durumunu bir beyitle tasvir etmiş, Sehî Bey olayı kısaca anlatmakla yetinmiştir (*bk.* SBT,127).

Revânî'nin yolsuzluğunun vurgulandığı olayda, Gelibolulu Âlî, Revânî'nin bu yolsuzluk suçlamalarına karşı verdiği cevabı da aktarırken, Sehî'nin böyle bir ayrıntıya yer vermediği görülür (SBT,152).

2.3.2. Latifî Tezkiresiyle Künhü'l-ahbâr'da Ortak Olan İstitrâdlar

Gelibolu Âlî'nin tezkiresinde Latîfî'nin tezkiresinden sıkça yararlandığı göze çarpmaktadır, zaman zaman kaynak belirtmeden aynı bilgileri tezkiresine aktarmakla birlikte zaman zaman da "' Acem Monlā Laṭīfī ḳavlince" **,** "Monlā Laṭīfīnüñ bu ḳavli" ifadeleriyle aktardığı bilgilere kaynak gösterir. Latîfî'nin tezkiresiyle Gelibolulu Âlî'nin tezkiresinde şairler hakkında anlatılanların benzer ve farklı yönleri tespit edilmiş ve aşağıda örneklendirilmiştir:

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i yazmasıyla ilgili olarak anlatılan olay hem Latîfî'de hem Gelibolulu Âlî'nin tezkirelerinde yer alır. Gelibolulu Âlî, anlatılanlara ek olarak Süleyman Çelebi'nin olay sırasında söylediği beyti de aktarır. Bu beyitle anlatılanlar desteklenmiş olur (*bk.* LT, 62; LTT, 134).

Vasfî'de olay ve verilen beyit örnekleri aynıdır. Vasfî'nin zayıflığını Latîfî ayrıntılarla ve çeşitli benzetmelerle anlatırken Gelibolulu Âlî onun hastalıklı hâlini kısaca anlatır (*bk*. LT, 479; LTT, 564).

Latîfî ve Âlî, tezkirelerinde Halîmî ile ilgili aynı olayı anlatırlar. Latîfî, verdiği beyit örneğinin "kaside"ye ait olduğunu belirtirken, Âlî böyle bir bilgi vermez. Her ikisi de bu beyti yazanın kim olduğunu açıklamaz (LT, 207; LTT, 231).

Taliʿî'de olay ve beyit örnekleri aynıdır. Latîfî evi basılan kişinin kim olduğunu "Amasyada Dukadin oglınun" cümlesiyle anlatırken Âlî, bu bilgiyi vermez "paşalarun evlerini" ifadesini kullanmayı tercih eder (LT, 459; LTT, 373).

Haydar'la ilgili anlatılan olayda Latîfî, Farsça ve Arapça kelimelere, tamlamalara daha çok yer verirken Âlî'de Türkçe ifadelerin daha çok olduğu görülür. Her iki yazarın üslup farklılığını ayırt edebilmek için şu örnekleri vermek yerinde olacaktır, Latîfî "...Cemün bir tuti-i beyaz suhan-sazı var imiş." derken Âlî "...şehzâde-i kâmkârun bir beyaz tutisi var idi." demeyi tercih etmiştir (LT, 231; LTT, 239).

Sücudî'de olay aynıdır ancak anlatılan olayda padişahın eleştirileri farklıdır. Latîfî, padişahın eleştirisini "kar övülecek nesne midir" diye aktarırken Gelibolulu Âlî, padişahın "karın ne olduğunun bilinmediği yerde nazm eylemesin" dediğini belirtir (LT, 420; LTT, 296).

Sâgarî'yle ilgili anlatılanlarda "Ölümden kurtuluş yoktur" sözüne Latîfî de Âlî de yer verir. Latîfî olayla ilgili daha çok ayrıntıya yer vererek mezar taşına yazılan yazının niteliğinden bile bahsederken Âlî'nin ayrıntılara daha az yer verdiği görülür.

Latîfî ve Âlî şairin yaşı konusunda farklı bilgiler verirler. Latîfî "heştâde yetmiş" derken Âlî, 'ömri ser-hadd-i tisʿine yakin olmuş" der. Yani Latîfî, şairin seksen yaşında olduğunu söylerken, Âlî, doksana yaklaştığını söyler (*bk.* LT, 396; LTT, 291).

Latîfî, Şemî ve Mesîhî'nin başından geçenleri anlatmaya başlamadan önce *şaka, latife etme* anlamlarına gelen "mutayebe" ifadesini kullanır. Âlî ise "menkûldür ki" *anlatılır ki* diyerek söze başlar. Yine Latîfî'nin ayrıntılara daha çok yer verdiği görülür. Kıtayı söyleyen kişiyi Latîfî, "şuʿarâdan bir nazük ü nüktedân" diye tanıtırken, Âlî yalnızca "zurefâ-yı şuʿaradan biri" demekle yetinir (*bk.* LT, 436; LTT, 334).

Latîfî, Mestî'yle ilgili olayı anlatmaya başlamadan "mesmuʿdur" ifadesini kullanır, Âlî ise "menkuldür ki" diyerek olayı anlatmaya başlar. Ayrıntılar yine Gelibolulu Âlî'de daha azdır. Aynı durumu anlatmak için farklı kelimelerin seçildiği görülür. Âlî, "alet-i vücûdını keser" derken Latîfî, "âleti katʿ itti" der (*bk.* LT, 313; LTT, 498).

Daî ile ilgili anlatılanlarda Latîfî "mutayebe" başlığını koyduktan sonra "hikayet iderler ki" diyerek söze başlar. Âlî'nin herhangi bir giriş cümlesine yer vermediği görülür. Konunun daha net anlaşılmasını sağlayacak ayrıca beyitteki edebi sanatı ortaya koyacak açıklamalar Âlî'de yoktur. Latîfî, ise olaydaki Zühre adlı kadınla ilişkilendirerek Harut ile Marut'u da okuyucuya hatırlatır (*bk.* LT, 152; LTT, 256).

Latîfî ve Gelibolulu Âlî'nin anlatımlarındaki farklılıklar Çâkerî mahlaslı şairin anlatıldığı bölümde de göze çarpar. Aynı olay anlatılırken Latîfî "yüzine kara çaldım" diyerek onu teşhir ettiğini, intikamını aldığını söyler. Âlî ise "yüzine kara sürüp teşhir iderin" demeyi yeterli bulur, olayı kısaca aktarır (*bk.* LT, 150; LTT, 206).

Suzî'yle ilgili kısımda Âlî verdiği örnek beyitle ilişkili olayı kısaca anlatırken Latîfî'nin olay anlatımında sözü uzattığı görülür (*bk.* LT, 421; LTT, 312).

Revânî'nin yolsuzlukla suçlanması her iki tezkireye de konu olmuştur. Latîfî, Revânî'nin yolsuzluğunun hasımları olan şairler tarafından bir kıtayla dile getirildiğini, Revânî'nin de buna yine beyitlerle cevap verdiğini belirtir. Âlî, ise beyitlerden bahsetmez ve Sultan Selim'in kendisine "Be Revâni sana neler dirler" dizesiyle hesap sormasına karşılık Revânî'nin "Bal tutan parmağını yalar dirler" cevabını verdiğini yazar (LT, 372; LTT, 280).

Görüldüğü üzere Sehî ve Latîfî tezkirelerinin Künhü'l-ahbâr'a doğrudan ya da dolaylı olarak kaynaklık ettiği açıktır. Kimi zaman verilen bilgilerin bazı kısımlarında değişikliğe gidilmiş olsa da olay örgüsünün aynı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte

Âlî, verdiği bilgiler aynı olsa da ayrıntılarla ya da farklı kelimeler, anlatım biçimleri kullanarak kendi üslubunu korumayı başarmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Gelibolulu Âlî çok yönlü bir sanatçıdır. Tarihçi oluşu ve çeşitli devlet görevlerinde bulunması onu pek çok şair hakkında doğrudan bilgilere ulaştırmıştır. İyi bir şiir bilgisine sahip olan Âlî, döneminin birçok şair meclisinde bulunmuştur. İnşa kabiliyeti de tüm bu özelliklerine eklenince Künhü'l-ahbâr'ın dördüncü bölümü tezkire niteliği kazanmıştır. Âlî, tezkiresinde yukarıda sayılan özelliklerini layıkıyla kullanmıştır. Bu noktada Âlî'nin Künhü'l-ahbâr'a eklediği anekdotlar, çeşitli hikâyeler, Âlî'nin dönem ya da şairlerle ilgili yorumları istitrâd kullanımını akla getirir. İstitrâd ana konudan uzaklaşarak yeni bir konuya geçiştir. Bu yönüyle istitrâd aslında bir anlatım tekniği, üslup özelliğidir. Eserde verilen bilgiler arasına istitrâdlar girer, yazar bunu yapmakla şairle ilgili bilgilerden sıkılan okuyucunun dikkatini uyanık tutmak ve okuyucuda iz bırakmak ister. Künhü'l-ahbâr'da hikâye, anekdot vb. özellikler gösteren istitrâda dahil edilebilecek 76 metin belirlenmiştir. İstitrâdlar 64 şair hakkındadır. Şairlerin bazılarıyla ilgili birden fazla hikâye, anekdot vb. aktarım söz konusudur. Bu şairlerden Gazâlî ile ilgili 4, Zâtî, Germî, Kandî, Hayâlî Beg, Nesîmî, Emrî Çelebi ve Melîhî'yle ilgili olarak ise 2'şer istitrâda yer verilmiştir.

Dönemin toplumsal anlayışını dikkate alarak belirlediğimiz istitrâdlar şu konulardadır: Şairin Mahlası, Mesleği, Dış Görünüşüyle İlgili İstitrâdlar, İstitrâda Göre Sosyo-ekonomik Durum ve İlişkiler; Padişah veya Devlet Büyükleriyle İlişkiler, Ödüllendirilme, Suç İşleme, Cezalandırılma, Tezkire Yazarıyla İlişkiler, Şairlerin Birbirleriyle Olan İlişkileri, Hemcinse Duyulan İlgi, Olağanüstü Durum ve İnançlar, Şairin Kişiliğiyle İlgili İstitrâdlar; Bilgili ve Erdemli Olma, İçkiye Düşkünlük**,** Nüktedanlık ve Hazırcevaplık, Şairlerin Döneme Yönelik Eleştirileri.

Padişah ve yakın çevresiyle ilişkiler alt başlığını tezkirenin yazılma nedenine dayandırmak mümkündür. Klasik dönem şairleri, kendilerini koruyacak bir hâmîye ihtiyaç duymuşlardır. Tezkireler, şairi hâmîye tanıtma olanağı sunan eserlerdir. Bu eserler, kuşkusuz belli bir kesime şairleri tanıtmak amacıyla yazılır. Âlî, Künhü'l-ahbâr'da şairlerle padişahlar ve diğer devlet büyükleri arasında geçen olaylara yer vermiştir. Bu konu kendi içinde alt başlıklara bölündüğünde bu ilişkilerin çeşitli yönlerden incelendiği görülür. Şairin hâmîsiyle olan ilişkileri kimi zaman okuyucuyu

şaşırtır niteliktedir. Hâmî, şairi sanatı dışında nedenlerle de koruyup kollayabilir, ona yardımcı olur. Şairin verdiği eserlere karşılık, hâmî şairi zaman zaman ödüllendirir. Hâmînin şaire verdiği hediyeler bir tımardan bir kürke kadar değişiklik gösterebilir. Bunların yanı sıra şair söyledikleri yüzünden ağır cezalar alabilir. Şairin her zaman hâmîsinden övgüyle söz ettiği de söylenemez kimi zaman şair, hâmîsini çeşitli sebeplerle suçlayabilir ve onu şiirleriyle yerebilir.

Şairlerin kendi aralarındaki ilişkiler de son derece dikkat çekicidir. Şairlerin kendi içlerinde nadir olarak iyi anlaştıkları görülür. Beyitler yoluyla şairler birbirlerini çeşitli sebeplerle eleştirirler. Aralarında bir anlaşmazlık çıkınca şairler, zaman zaman şiddete bile başvurabilirler. Sözel şiddetin yanı sıra Hayâlî ve Kandî arasında geçenler fiziksel şiddete örnek gösterilebilir.

Tezkire yazarı olarak Âlî, şairlerle arasında geçen olayları anlattıktan sonra sözlerini kendisini överek bitirir. Anlattığına göre diğer şairlerden övgü alır, bilgisiyle bazı şairlerden üstün gelir. Böylelikle Âlî, tezkiresinde şairleri tanıtırken kendini de övmekten geri kalmaz.

Cinsellik de konular arasında önemli yer tutmaktadır. Hemcinse duyulan ilgi tezkiredeki istitrâdlara konu başlığı olmuştur. Dönemin eşcinselliğe bakışı, erkek sevgiliye olan ilgi tüm bu anlatılanlarda dikkat çekici birer istitrâd örneği oluşturur.

Şairlerin kişisel özelliklerinin anlatıldığı istitrâdlar şairlerin insanî özelliklerini anlatma ve ortaya koyma açısından oldukça ilginç bilgiler içerir. Bu bölümdeki istitrâdlar şairlerin iyi yanlarını, zaaflarını, zevklerini, tercihlerini yansıtmaktadır. Kimi zaman şairin içkiye düşkünlüğünden bahsedilirken kimi zaman da onun hazırcevaplığını gösteren olaylar aktarılarak okuyucunun dikkati çekilmek istenmiştir. Tezkirede ortaya konan bu özelliklerin şairleri daha iyi tanıtmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Konularına göre sınıflandırılan ve günümüz Türkçesine aktarılan istitrâdlar üzerinde çalışılırken dönemin sosyal tarihiyle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler çeşitlilik göstermekle birlikte yine de sınıflandırılmadaki konularla ilişkilidirler. Dolayısıyla saray ve çevresinin sosyal hayatı, çeşitli gelenek ve görenekler, meslekler hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Mahlas-perverlik, kuloğlu, filonya-yı Selimî, elli akçalık medrese, vebadan korunmaya yönelik planlar bu bilgilere örnek olarak verilebilir. Tüm bu bilgilerle Künhü'l-ahbâr sosyal tarihe kaynaklık eder.

Âlî'nin istitrâd kullanımında belirli bir yol izlemediği görülür. Olay anlatımına başlamadan önce özellikle kullandığı kelimeler yoktur. *Menkûldür ki*, *hikâyet olunur ki* ifadelerine rastlanmakla birlikte bu kullanımların belirli bir düzen içerisinde olduğuna

dair sonuca varılamamıştır. Aynı durum anlatımın bitirilişi için de geçerlidir. Burada da kalıp ifadelere rastlanmaz, *el-kıssa* ifadesi metinde görülmekle birlikte belirli bir düzenin söz konusu olmadığı açıktır.

Dönemin diğer -iki tezkiresi- Sehî ve Latifî tezkireleriyle karşılaştırıldığında Âlî'nin olayı sözü uzatmadan anlattığı söylenebilir. Âlî, dönemin nesir anlayışına uygun olarak Arapça, Farsça tamlamalar kurar, yer yer secili bir anlatıma başvurur. Ancak günümüze kadar gelmiş olan deyimlere, atasözlerine yer verdiği de görülmektedir. Olay anlatımı sırasında diyaloglara başvurduğu görülen Âlî, böylelikle anlatımını canlı kılmıştır.

Künhü'l-ahbâr'da Âlî, tarihçiliği ve edebiyata olan ilgisiyle şairlerle ilgili pek çok bilgiye yer vermiştir. Biyografik bilgilerin arasına sıkıştırdığı olay anlatımlarıyla hem üslubunu renklendirmiş, hem de sosyal tarihin çeşitli yönlerini ortaya çıkarmıştır. Âlî, anlattığı olaylarda tezkire okuyucusuna yönelik bilinçli seçimler yaptığı görülür ve istitrâd onun üslup özelliğidir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Namık (2000), "Tezkirelerde Yapı ve Yapı Terminolojisi", *İlmî Araştırmalar*, S. 9, s. 7-22.

AKSOY, Ömer Asım (1993), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

AYNUR, Hatice ve ÇAKIR, Müjgan; KONCU, Hanife; KURU, Selim (2010), Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, İstanbul: Turkuaz Yayınları.

AKTAŞ, Şerif (1998), *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

AKÜN, Ömer Faruk (1993), *Âlî Mustafa Efendi,* İslam Ansiklopedisi 2. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 414-421.

ALTUNEL, İbrahim (2003), *Latife Maddesi,* İslam Ansiklopedisi 27. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 109-110.

ANDREWS, Walter G. (2006), *Osmanlı Şair Biyografileri (tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi,* Türk Edebiyatı Tarihi 2. Cilt, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.117.

AYAN, Hüseyin (2002), *Nesîmî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BANARLI, Nihad Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

BEYZADEOĞLU, Süreyya A. (2000), "XVI.Yüzyıl Tezkirelerinde Özürlü Şairler", *Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler c serisi*, C. 1, S. I, s. 127.

CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n–Nuzama*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

CEYLAN, Ömür (2005), *Önce Aşk Vardı, Şiirin Aynasında Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler*, İstanbul: Kapı Yayınları.

COŞKUN, Menderes (2007), *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1983), *Yahya Bey ve Divanından Örnekler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

_____(1998), *Divanlar Arasında*, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____(1986) "Kaside" *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı 2,* S. 415-416-417, s. 25.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998) *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Milli Eğitim

Bakanlığı Yayınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* (21.Basım), Ankara: Aydın Kitabevi.

DİLÇİN, Cem (1983), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DURMUŞ, İsmail (2001), *İstitrâd Maddesi,* İslam Ansiklopedisi Cilt Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara , s.401-402.

DURMUŞ, Mustafa (2007), "Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri", *Doktora Tezi,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DURMUŞ, Tuba Işınsu (2006), "II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebi Hamilik Geleneği", *Doktora Tezi,* Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ERASLAN, Kemal (2001), *Alî Şîr Nevayî Mecâlisü'n-Nefâyis*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

FLEİSCHER, Cornell H. (2008), *Tarihçi Mustafa Âlî Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İPEKTEN, Haluk (1988), *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İSEN, Mustafa (1994), *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

_____(1990), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____(1997), *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler,* Ankara: Akçağ Yayınları.

_____(1998), *Sehî Bey Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____Kılıç Filiz, Aksoyak İ. Hakkı, Eyduran Aysun (2002), *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.

_____(2006), *Şair Biyografileri: Tezkireler,* Türk Edebiyatı Tarihi 2. *Cilt*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.107.

_____(2010), *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul: Kapı Yayınları.

_____(2009), *Tutsan Elini Ben Fakirin –Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*, İstanbul: Doğan Yayıncılık.

KILIÇ, Filiz (2010), *Âşık Çelebi-Meşâʿirü'ş-Şuʿarâ İnceleme-Metin I-II-III*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1980), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

KUTLUK, İbrahim (1997), *Beyâni Mustafa Bin Carullah Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MENGİ, Mine (2008), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____(2007), "Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eski Türk Edebiyatı Tarihi II, İstanbul Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları.

_____(2001), "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Birinci Cildinde Tahkiye", Nuran Tezcan-Kadir Atlansoy, *Evliya Çelebi ve Seyahatname,* Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, s.197-208.

MUALLİM NACİ (2006), *Lügât-ı Naci*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

NUTKU, Özdemir (1995), *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÖNLER, Zafer (1990), *Müntehâb-ı Şifâ 1 Giriş-Metin Celaleddin Hızır (Hacı Paşa)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZBİLGEN, Erol (2003), *Bütün Yönleriyle Osmanlı-Âdab-ı Osmâniyye* İstanbul: İz Yayıncılık.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1965), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri.

PAKALIN, Mehmet Zeki(1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II III*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SARAÇ, M. A. Yekta (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, İstanbul: 3F Yayınevi.

SELÇUK, Bahir (2009), "Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında "Şair Ferdî'nin Âşığını Öldürmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 23, s. 139.

SEYMEN, Emine (2008), "Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd", *Yüksek Lisans Tezi,* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

SILAY, Kemal (1991), "Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi", *Türkoloji Dergisi*, S. 9-1, s. 153-162.

SOLMAZ, Süleyman (2005), *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

ŞEMSETTİN SAMİ (2007), *Kamus-i Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

TOLASA, Harun (1983), *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türkçe Sözlük (2005), (10. Basım) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

ÜSTÜNER, Kaplan (2009), "Şiir, Şair ve Edebi Kurallara Dair Yazılmış Bir Mesnevi: Fenniyye-i Eş'âr", *Turkish Studies International Periodical For the Languages,* Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/7 Fall s. 826, Ankara.

YILDIRIM, Ali (2006), *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

(URL 1) http://www.antikalar.com/v2/konu/konu0611.asp (27.08.2009)

(URL2)http://www.ishim.net/ishimj/910/JISHIM%20NO.9%20PDF/03.pdf (15.01.2010)

(URL 3) http://www.jstor.org/pss/449306 (03.03.2010)

(URL 4) http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=masat (23.06.2010)

(URL 5) http://turkishstudies.net/sayilar/sayi18/erdoganmehtap1358.pdf (20.02.2010)

(URL 6) http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/16.pdf (30.05.2010)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hilal NAYİR

Doğum Yeri ve Tarihi: Mersin 1984

Adres : Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana.

Telefon : 0322 338 60 84 / 2443 – 25

E-posta : hilal_nayir@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2007- 2010 : Yüksek Lisans. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.

2006-2007 : Tezsiz YüksekLisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Alan Öğretmenliği, Adana.

2002-2006 : Lisans, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana.

2000-2002 : Lise, Özel Türkmen Lisesi, Mersin.

1998-2000 : Şükrü Şankaya Anadolu Lisesi, Bursa.

1995-1998 : Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Anadolu Lisesi.

İŞ YAŞAMI

2008-... : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, Adana.